

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кафедра глобальної економіки

**Методичні вказівки
до вивчення дисципліни
«Глобальна економіка»**

**для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої
освіти спеціальності 051 «Економіка»**

ОПП «Економіка підприємства»,

ОПП «Економічна кібернетика»

УДК 339.9(072)

Рекомендовано Вченою радою економічного факультету

Національного університету біоресурсів і природокористування України

(протокол № 9 від 21 березня 2024 р.)

Рецензенти:

Галаєва Л. В., к.е.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Гуцул Т. А., к.е.н., доцент, доцент кафедри економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Вдовенко Н. М., Коробова Н. М., Перегуда Ю. А., Сокур Л. В., Яцун А. Г. Методичні вказівки до вивчення дисципліни «Глобальна економіка» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 051 «Економіка» ОПП «Економіка підприємства», ОПП «Економічна кібернетика». К.: НУБіП України. 2024. 159 с.

У методичних вказівках наведено практичні завдання з усіх основних розділів глобальної економіки. Практичні завдання мають використовуватися для аудиторного і самостійного вивчення дисципліни «Глобальна економіка». Методичні вказівки ставлять за мету допомогти студентам усіх фахових економічних спрямувань набути практичних вмінь спрямованих на отримання заздалегідь окреслених результатів господарювання шляхом оптимального використання трудових, матеріальних, фінансово-кредитних та інших ресурсів; практичних навичок у прийнятті науково обґрунтованих господарсько-управлінських рішень на підставі прикладних економічних розрахунків в умовах глобальних трансформаційних процесів.

УДК 339.9(072)

ЗМІСТ

	Вступ	5
Тема 1.	Суть і аспекти глобальних трансформацій (глобалізації)...	6
	Запитання для роздуму, самоконтролю.....	22
	Практичне завдання до теми 1.....	22
	Самостійна робота №1.....	22
	Теми презентацій.....	23
Тема 2.	Сучасна методологія глобалістики.....	24
	Запитання для роздуму, самоконтролю.....	34
	Практичне завдання до теми 2.....	34
	Самостійна робота №2.....	35
	Теми презентацій.....	35
Тема 3.	Економічна роль держави в умовах глобалізації.....	36
	Запитання для роздуму, самоконтролю.....	52
	Практичне завдання до теми 3.....	52
	Самостійна робота №3.....	54
	Теми презентацій.....	54
Тема 4.	Особливості становлення глобальної економіки.....	55
	Практичне завдання до теми 4.....	64
	Самостійна робота №4.....	65
	Теми презентацій.....	66
Тема 5.	Підсилення глобального характеру транснаціональних інституцій та економічних процесів.....	67
	Практичне завдання до теми 5.....	80
	Самостійна робота №5.....	81
	Теми презентацій.....	81
Тема 6.	Регулятивні інститути системи глобальної економіки.....	82
	Практичне завдання до теми 6.....	88
	Самостійна робота №6.....	89
	Теми презентацій.....	89

Тема 7.	Міжнародні організації в системі регулювання міжнародних економічних відносин.....	90
	Практичне завдання до теми 7.....	113
	Самостійна робота №7.....	114
	Теми презентацій.....	115
Тема 8.	Глобальні ринки та механізми їх функціонування.....	116
Тема 9.	Глобальний контекст розвитку економіки України.....	123
	Орієнтовний план проведення практичного заняття.....	131
	Вимоги до виконання самостійної роботи студентів.....	132
	Орієнтовні теми рефератів.....	134
	Рекомендована література.....	137
	Додатки.....	139

ВСТУП

Національний економічний простір все більше інтегрується в світове господарство. Зміцнення економічних зв'язків між країнами посилило поширення впливу, як позитивних факторів зростання, так і негативних потрясінь. В результаті національні економічні проблеми виходять за межі країн і стають об'єктом розгляду у світовому масштабі. Жодна країна, яких би успіхів вона не досягла, не може захистити себе від економічних, демографічних, екологічних, соціальних та військових проблем, що існують у сучасному світі.

Практичні заняття, що проводяться під керівництвом викладача, розраховані на активну творчу роботу студентів. Самостійна підготовка не обмежується заучування матеріалів лекцій або розділу підручника. Після осмислення теми необхідно ознайомитися з декількома джерелами і літературою і на їх основі скласти конспект. Конспект повинен складатися до кожного заняття. Матеріал повинен бути опрацьований і виконаний у вигляді власних записів. Конспект може бути докладним письмовою відповіддю, мати форму тез або розгорнутого плану. Виступаючому необхідно бути готовим до додаткових питань викладача і групи. Схвалюється практика доповнень і уточнень по заслуханому виступів.

Практикум включає плани практичних занять, основні терміни і поняття, контрольні питання для самоперевірки, тести, завдання. За кожної теми наводяться ключові економічні терміни і питання для самоперевірки, що дозволить студентам контролювати засвоєння отриманих знань і вміння ними користуватися. Цю ж задачу переслідують тести і завдання, які складені за темами, що входять в освітній стандарт за курсом дисципліни «Глобальна економіка». Використання даних рекомендацій буде сприяти кращому засвоєнню навчального матеріалу та формуванню у студентів економічного мислення в умовах глобалізації економіки.

ТЕМА 1. СУТЬ І АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ (ГЛОБАЛІЗАЦІЇ)

1. Сутність глобалізації.
2. Еволюція напрямків глобалізації.
3. Фактори і характер глобальних трансформацій.
4. Етапи розвитку глобалізації.

1.1 Сутність глобалізації

Глобалізація (від фр. *global* – планетарний, всеосяжний) – всеохоплюючий процес трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних, соціально-культурних взаємозв'язків і взаємозалежностей, тобто глобалізація є синонімом взаємопроникнення і злиття економік під тиском все більш гострої конкуренції і прискорення науково-технічного прогресу (НТП).

Сутність глобалізації полягає в різкому розширенні і ускладненні взаємозв'язків і взаємозалежностей як людей, так і держав, що виражається в процесах формування планетарного інформаційного простору, світового ринку капіталів, товарів і робочої сили, міжетнічних і міжконфесійних конфліктах.

Поняття «глобалізація» увійшло в науковий оборот в 80^{ті} роки ХХ ст. як відображення фундаментальних перетворень сучасної світової економіки, обумовлених посиленням дії загально-цивілізаційних законів і закономірностей, що охоплюють всі сфери громадського життя і формує постіндустріальну світову цивілізацію.

Загальноновизнані ознаки глобалізації є:

1. інтеграція світової спільноти – подолання державних кордонів і подолання відмінностей між людьми і країнами;
2. глобалізація стосується всіх сфер суспільного життя;
3. гнучкість і пластичність світу, тобто зміни, що відбуваються в ньому більш природні, і їх варіативність возрастает.

Процес глобалізації охоплює різні сфери світової економіки, а саме:

- зовнішню, міжнародну, світову торгівлю товарами, послугами, технологіями, об'єктами інтелектуальної власності;
- міжнародний рух факторів виробництва (робочої сили, капіталу, інформації);
- міжнародні фінансово-кредитні та валютні операції (безоплатне

фінансування і допомога, кредити і позики суб'єктів міжнародних економічних відносин, операції з цінними паперами, спеціальні фінансові механізми і інструменти, операції з валютою);

– виробниче, науково-технічне, технологічне, інжинірингове та інформаційне співробітництво.

Передумовами виникнення глобалізації у світі є:

– *виробничо-технічна* – різке зростання масштабів виробництва, міжнародні форми його здійснення, якісно новий рівень засобів транспорту і зв'язку, що забезпечує швидке поширення товарів і послуг, ресурсів та ідей з додатком їх в найбільш сприятливих умовах; виробничо-технічна – різке зростання масштабів виробництва, міжнародні форми його здійснення, якісно новий рівень засобів транспорту і зв'язку, що забезпечує швидке поширення товарів і послуг, ресурсів та ідей з додатком їх в найбільш сприятливих умовах;

– *економічна* – концентрація і централізація капіталу, організаційні форми, рамки діяльності яких виходять за національні кордони, набувають міжнародного характеру, сприяючи формуванню єдиного ринкового простору;

– *інформаційна* – радикальна зміна засобів ділового спілкування, обміну економічною, фінансовою інформацією, що створює можливості оперативного, своєчасного та ефективного вирішення виробничих, науково-технічних, комерційних завдань не гірше, ніж усередині окремих країн; інформаційна – радикальна зміна засобів ділового спілкування, обміну економічною, фінансовою інформацією, що створює можливості оперативного, своєчасного та ефективного вирішення виробничих, науково-технічних, комерційних завдань не гірше, ніж усередині окремих країн;

– *науково-технологічна*, яка визначається економічними вигодами використання передового науково-технічного, технологічного і кваліфікаційного рівня провідних у відповідних областях зарубіжних країн, для прискореного впровадження нових рішень при щодо менших витратах;

– *соціологічна*, що виявляється в ослабленні ролі звичок і традицій, соціальних зв'язків і звичаїв, подоланні національної обмеженості, що підвищує мобільність людей в територіальному, духовному і психологічному відносинах, сприяє міжнародній міграції;

– *політична*, що виражається в ослабленні жорсткості державних кордонів, полегшенні свободи пересування громадян, товарів і послуг, капіталів;

– *екологічна*, яка обумовлює об'єднання зусиль світової спільноти,

консолідацію ресурсів, координацію дій в різних сферах. Серед інших глобальних проблем сучасності надає особливий вплив на процес глобалізації. екологічна, яка обумовлює об'єднання зусиль світової спільноти, консолідацію ресурсів, координацію дій в різних сферах. Серед інших глобальних проблем сучасності надає особливий вплив на процес глобалізації.

В загальному плані сутність або поняття глобалізації трактується не завжди однаково з точки зору різних фахівців – економістів, політологів, соціологів тощо залежно від специфіки сфери їх діяльності. Проте, всі сходяться на тому, що суть глобалізації полягає у розширенні та посиленні взаємозв'язку і взаємозалежності між суб'єктами, в ролі яких можуть виступати країни, окремі сфери господарства або конкретні люди (рис 1.1).

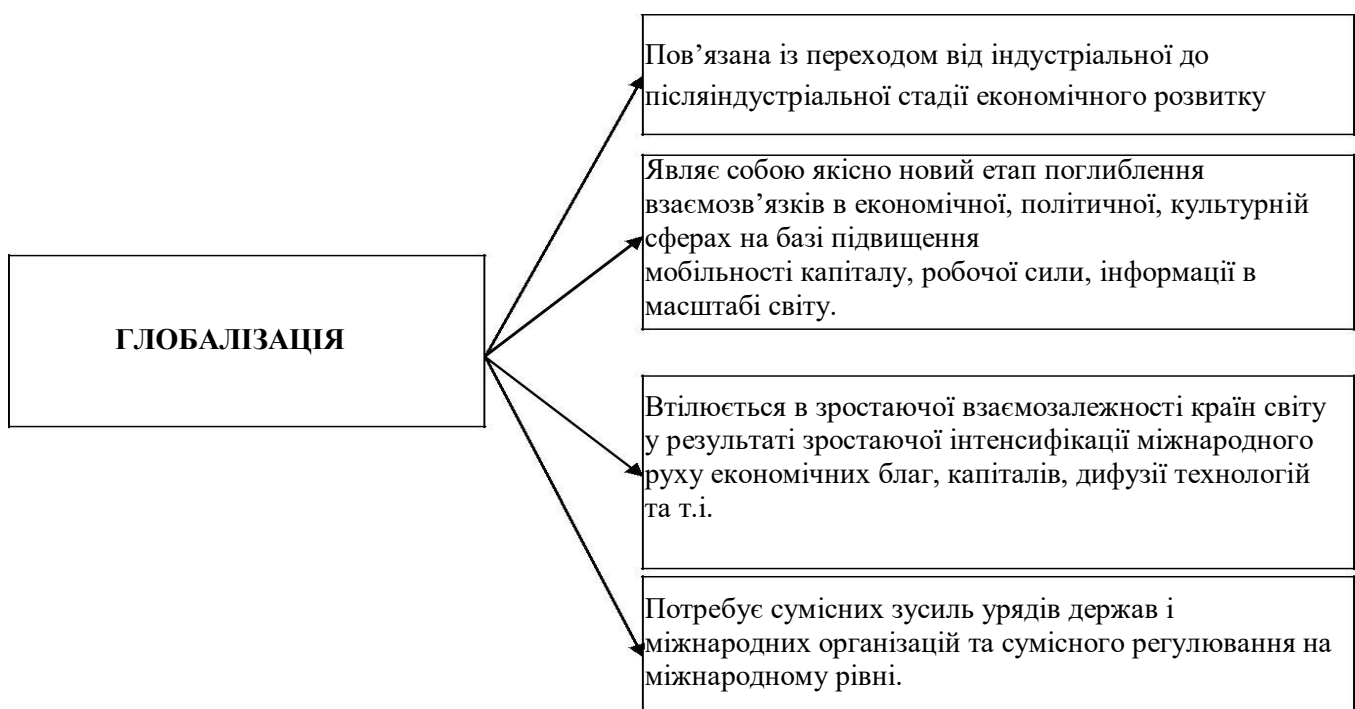

Рис. 1.1. Загальна характеристика процесу глобалізації

Поняття «глобалізація» багатогранно. У широкому розумінні виділяють 4 визначення глобалізації:

1) процес виходу інтересів національних господарюючих суб'єктів за межі територіальних кордонів окремих держав поряд з формуванням та розширенням сфери діяльності транснаціональних економічних та фінансових структур;

2) процес підняття приватних національних економічних проблем на глобальній світовий рівень бачення, який вимагає їх вирішення врахування світових господарських інтересів і мобілізації світових ресурсів;

3) це безпосередній вплив того що відбувається в одній частині світової економіки на інші її частини, які можуть бути не пов'язаними;

4) це необхідність координації в загальносвітових масштабах національних економік та фінансових політик з метою створення єдиного світового порядку.

У більш конкретному розумінні, «глобалізація» – це термін, якому можна додати різні значення залежно від того, мова йде про окрему компанію, галузь, країну або про світове виробництво в цілому.

Для окремої компанії глобалізація визначається тим, наскільки компанія розширила географію надходження своїх доходів і в яких масштабах і пропорціях розподілила свої активи в різних країнах, а також тим, наскільки вона залучена до експорту капіталу, товарів та ноу-хау через структури, що залежать від неї.

Головними показниками глобалізації компанії є:

- міжнародне розосередження надходжень від продажів та основних активів;
- внутрішньофірмова торгівля напівфабрикатами, заготовками та готовою продукцією;
- внутрішньофірмові потоки технологій.

Глобалізація на рівні окремої галузі визначається тим, наскільки конкурентоспроможність компанії всередині галузі в даній країні взаємопов'язана з її конкурентоспроможністю в іншій країні. Чим більше глобалізована галузь, тим більше переваг одержує компанія від технологій, виробничого процесу, фабричної марки.

Глобалізовані галузі мають тенденцію домінувати на кожному ринку одним і тим самим набором глобальних компаній, які координують свої стратегічні дії в усіх країнах своєї активності.

Головними показниками глобалізації галузі є:

1. співвідношення обсягів зустрічної торгівлі усередині галузі з обсягом світового виробництва;
2. співвідношення зустрічних інвестицій з усім інвестованим у цю галузь капіталом;
3. пропорції прибутків, що отримали конкуруючі компанії галузі у всіх головних регіонах світу;
4. концентрація капіталу, що зростає через активізацію і злиття компаній.

Глобалізація на рівні окремої країни характеризується ступенем

взаємозв'язку її економіки зі світовою економікою в цілому. Незважаючи на зростання глобалізації світової економіки, не всі країни в однаковій мірі інтегровані до неї.

Існує декілька головних показників, що визначають ступінь інтегрованості економік різних держав у глобальну економіку, серед яких:

- 1) співвідношення зовнішньоторгового обороту і ВВП;
- 2) прямі іноземні інвестиції, які спрямовуються в країну і з країни, та портфельні інвестиції;
- 3) потік платежів роялті в країну та з країни, що пов'язані з переданням технологій.

Глобалізація на світовому рівні визначається економічним взаємозв'язком між країнами, який зростає та відбивається на зустрічних потоках товарів, послуг, капіталу та ноу-хау, що постійно збільшуються.

Таким чином, глобалізація є багаторівневим, багатомірним, нерівномірним, складним і суперечливим процесом, що відіграє системоутворюючу роль у формуванні загальнопланетарного господарства (рис. 1.2).

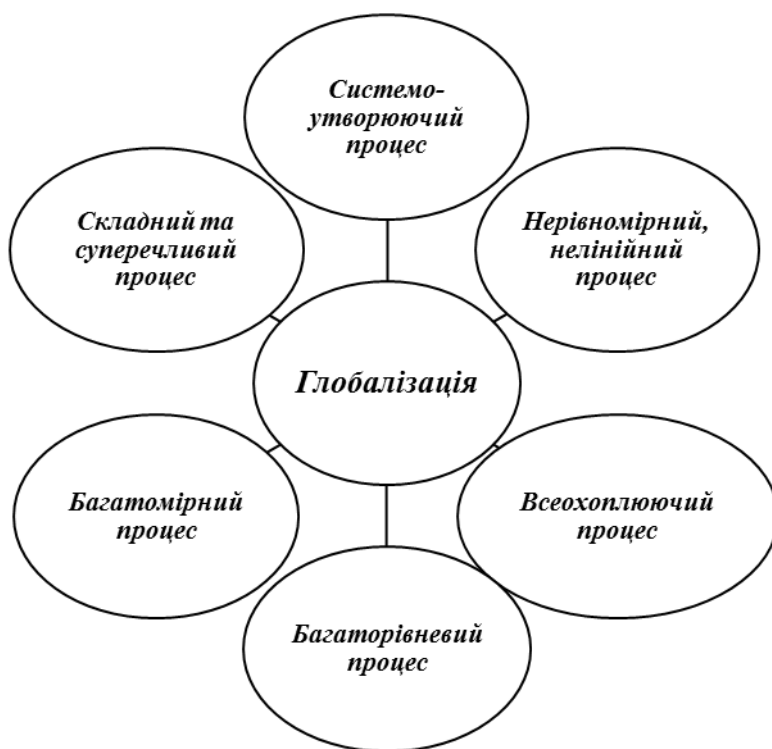

Рис. 1.2. Ознаки глобалізації

Процес глобалізації розвивається під впливом сукупності техніко-технологічних, соціально-економічних, політичних, морально-етичних і культурних чинників (рис. 1.3).

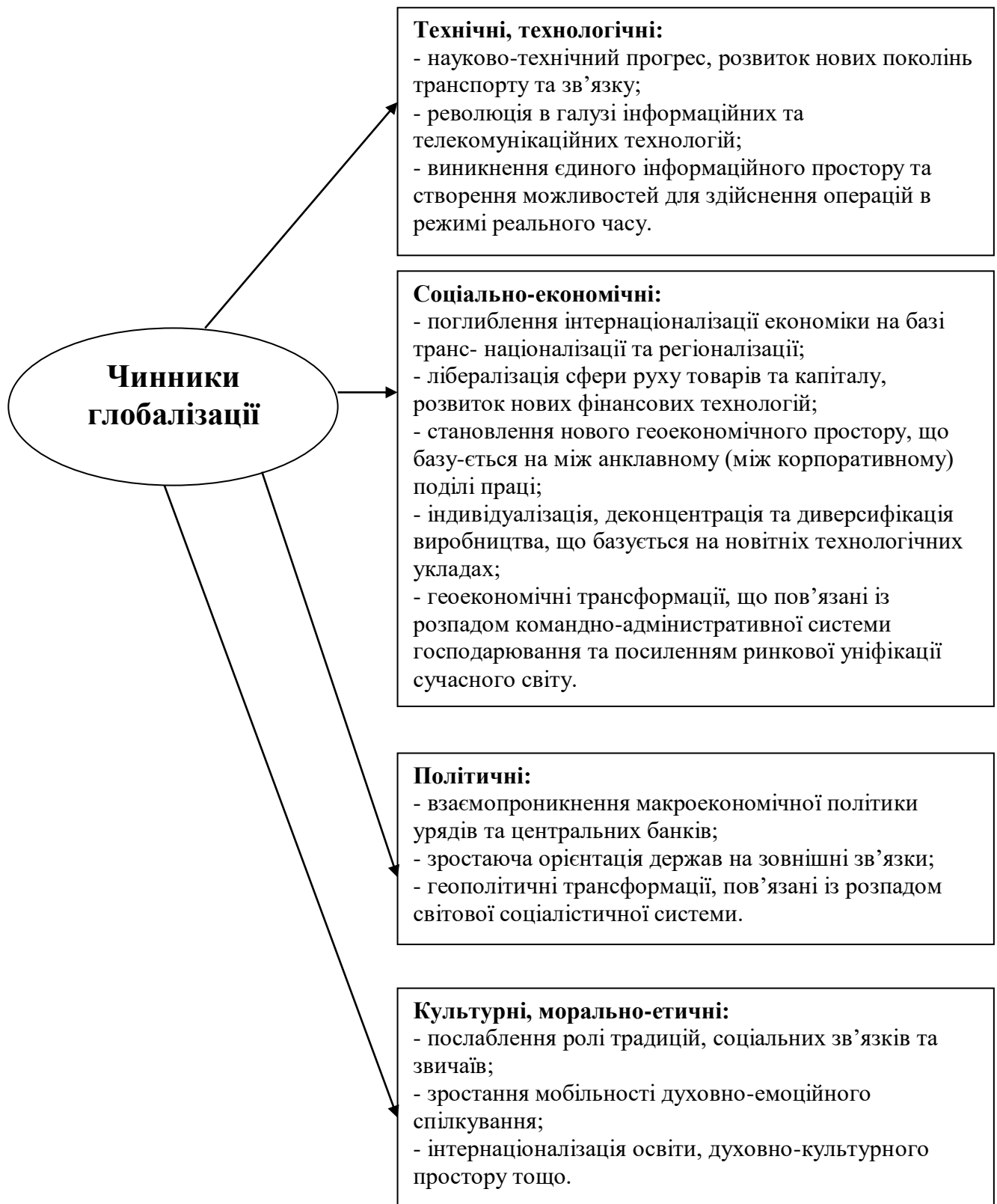

Рис. 1.3. Чинники глобалізації

Революція в галузі інформаційних технологій, формування трансконтинентальних оптико-волоконних ліній, інтерактивних інформаційних мереж, використання новітніх комунікаційних засобів (супутникового

телебачення, комп'ютерів, факс-зв'язку, інтернету, реактивної авіації, контейнерних перевезень), дигіталізація (використання цифрових методів обробки, зберігання і відтворення інформації) уможливили:

- формування глобальної інформаційної інфраструктури, інтеграцію інформаційних ресурсів всіх рівнів, обсягів і масштабів;

- безпрецедентне збільшення мобільності фінансових, матеріальних, людських і інформаційних ресурсів, об'єднання географічно роздробленого миру у систему, що функціонує в режимі реального часу;

- уніфікацію і упорядкування міжнародних потоків інформації, створення програмних засобів підтримки глобальних баз даних і забезпечення їхньої доступності;

- формування мережної логіки взаємин і розвиток «мережної культури», що базується на пріоритетності горизонтальних зв'язків, як базової структури глобального господарства;

- комплексну автоматизацію управлінської діяльності і різке зниження трансакційних витрат на рівні національних економік і світового господарства в цілому.

Одним із важливіших показників, що характеризує стан розповсюдження процесів економічної глобалізації, вплив її на країни та ступень участі країн у процесах глобалізації є рейтинг глобалізації.

При складанні рейтингу глобалізації ураховуються чотири основних параметра. По-перше, економічна інтеграція – обсяг міжнародної торгівлі, інвестицій і різного роду виплат (у тому числі й зарплат), що відбуваються з перетинанням державних кордонів. По-друге, персональні контакти – міжнародні поїздки та туризм, обсяг міжнародних телефонних переговорів, поштових відправлень і переказів тощо. По-третє, технологія – число користувачів Інтернет, число Інтернет-серверів і т.ін. У четвертих, участь у міжнародній політиці – членство держав у міжнародних організаціях, кількість посольств і ін.

Укладачі рейтингу зробили низку висновків. Вони вважають невірною гіпотезу про те, що чим більше глобалізована країна, тим більше вона уразлива перед діями терористів. Вважається, що в глобалізованих країнах терористам легше перетинати границі, підтримувати зв'язок, збирати кошти та ін. Однак зіставлення міжнародної статистики тероризму та даного рейтингу показує, що подібний зв'язок, навіть якщо він й існує, досить незначний.

Другий висновок говорить, що чим більше глобалізована країна, тим менше в ній корупції. Рівень корупції в державах оцінювався по доповідях

провідної антикорупційної організації Transparency International. Третій висновок говорить, що чим вище рівень глобалізації в країні, тим у ній більше волі.

За даними 2014 року найбільш глобалізованими країнами є наступні (табл. 1.1)

Таблиця 1.1. Рейтинг країн за індексом глобалізації

№	Країна	2014	1995
1	2	3	4
1	Гонконг	7,48	5,45
2	Ірландія	7,43	4,93
3	Сінгапур	6,78	5,91
4	Данія	5,93	4,20
5	Швейцарія	5,86	3,99
6	Бельгія	5,82	4,50
7	Швеція	5,90	4,04
8	Нідерланди	5,59	4,57
9	Угорщина	5,35	4,39
10	Фінляндія	5,29	3,85
11	Словаччина	5,16	3,25
12	Тайвань	5,15	3,90
13	Ізраїль	5,11	4,71
14	Австрія	5,10	4,38
15	Великобританія	5,00	4,14
16	Німеччина	4,89	3,78
17	Канада	4,89	4,07
18	Франція	4,71	3,80
19	Норвегія	4,67	3,50
20	Чеська Республіка	4,67	3,47
21	Іспанія	4,61	3,65
22	Португалія	4,49	4,15
23	Болгарія	4,48	3,56
24	Нова Зеландія	4,48	3,67

1	2	3	4
25	Польща	4,48	3,01
26	Австралія	4,43	3,66
27	Малайзія	4,43	3,88
29	Чилі	4,32	3,51
30	Румунія	4,32	2,65
31	Італія	4,32	3,40
32	Саудівська Аравія	4,21	3,30
33	Південна Корея	4,17	2,81
34	В'єтнам	4,15	2,73
35	Греція	4,08	3,79
36	Мексика	3,81	3,03
37	Таїланд	3,77	2,99
38	Філіппіни	3,74	2,90
39	Китай	3,63	2,69
40	Колумбія	3,61	2,94
41	Перу	3,58	2,93
42	Японія	3,57	2,73
43	Україна	3,49	2,42
44	Туреччина	3,43	2,98
45	Єгипет	3,39	3,16
46	Бразилія	3,37	2,77
47	Шрі-Ланка	3,36	3,27
48	Еквадор	3,28	2,60
49	Аргентина	3,18	3,15
50	Пакистан	3,14	2,69
51	Росія	3,13	2,55
52	Азербайджан	3,11	3,07
53	Казахстан	3,09	2,49
54	Південна Африка	3,04	2,69
55	Нігерія	3,03	2,57
56	Індонезія	3,00	2,70
57	Індія	2,96	2,60
58	Венесуела	2,85	2,62
59	Алжир	2,62	2,51
60	Іран	2,27	1,87

Еволюційні процеси, які супроводжуються глобалізацією світового економічного співтовариства при цьому породжують і негативні процеси, які полягають у наступному:

1. дестабілізація економічної та соціально-політичної ситуації в окремих країнах і в світовому співтоваристві;

2. зміна зовнішніх і внутрішньодержавних умов діяльності фінансових інститутів, що породжує нестабільність світової фінансової системи. Процеси глобалізації не тільки привели до неконтрольованого переміщення величезних грошових мас через національні кордони і формування глобального фінансового ринку, а й до зміни функцій грошей в світовій економіці. Гроші самі стали товаром, а спекуляція на зміні курсу валют – найбільш вигідною операцією;

3. посилення диспропорцій у світовій економіці і наростання соціальної поляризації. Розрив між жебраком більшістю і багатим меншістю все більше.

4. екологічна проблема. Настала реальна небезпека екологічної катастрофи. Це викликано деградацією життєво важливою для здоров'я людини природного середовища, руйнівним техногенним впливом на біосферу, що посилюється впливом парникового ефекту на клімат планети, незворотними втратами в генофонді планети у зв'язку зі зникненням багатьох видів тварин і рослин.

1.2 Еволюція напрямків глобалізації

Дискусії про те, що таке глобалізація, яка її природа і кінцеві цілі, ще почалися в той період, коли дослідники почали осмислювати новий феномен, не тільки не припинилися, але й придбали глибину і масштаб. Їхня гострота народжується непримиренністю точок зору на природу глобалізації, висловлюваних різними авторами, багато хто з яких втрачають здатність до зважених, об'єктивних оцінок, коли починають говорити про соціальні наслідки глобалізації, про те, які зміни відбуваються в системі суспільних зв'язків і відносин, як міняється соціальний тип особистості та тип культури. Існує також великий розкид думок і з таких питань: як глобалізація співвідноситься з іншими процесами в суспільному житті, які її найближчі і віддалені перспективи, що вона несе країнам і народам.

Численні погляди на глобалізацію можна систематизувати, умовно виділивши два базових напрямки.

Перший напрямок представлений глобалістами, які вважають, що глобалізація – феномен світової економіки, її принципово нова стадія розвитку.

Динамічний розвиток інформатизації на цій стадії розвитку людства деякі вчені розглядають як третю цивілізаційну революцію після неоліктичної, сільськогосподарської й індустріальної (А.Д. Урсул, В.О. Уледов). Русійна сила глобалізації, відповідно до цього напрямку – ринкова економіка і нові технології, а перспективи розвитку планетарної економіки – глобальна цивілізація.

Представники цього напрямку (Б.Р. Скотт, К. Оме, В. Коллонтай, Т. Левітт та ін.), як правило, перебувають на теоретичних позиціях неокласичної економічної школи, принципах вільного ринку. На їхню думку, воля переміщення факторів виробництва повинна привести до переливу капіталу із країн з високим рівнем доходу в бідні країни з низькою ціною праці, що викличе в останніх інтенсивний економічний ріст, а в остаточному підсумку відбудеться конвергенція регіонів з низьким і високим рівнями доходу.

У дійсності глобалізація веде до посилення нерівномірності розвитку окремих країн. Б.Р. Скотт затверджує, що глобальні ринки надають можливості всім, але можливості не рівносильні результату. Тому що головними фігурами в глобальній економіці виступають «глобальні корпорації», політика національних держав стає безглуздою й потрібне створення «наднаціональних інститутів» (К. Оме), що викликає протести антиглобалістів.

Другий напрямок представлений протилежними поглядами на глобалізацію. Тут не визнається феномен глобалізації. Сутність глобалізації вбачається в надмірно високому рівні взаємозалежності національних економік, еволюційному розвитку міжнародного поділу праці, що виступає русійною силою. Звідси глобалізація – результат історичного еволюційного розвитку світової економіки. Перспективи такої глобалізації – інтеграція при одночасній регіоналізації.

У документах ООН приводиться наступне визначення глобалізації: «Глобалізація – це загальний термін, що позначає усе більше складний комплекс трансграничних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інструментами і ринками. Глобалізація проявляється в розширенні потоків товарів, технологій і фінансових засобів, у неухильному рості і посиленні впливу міжнародних інститутів цивільного суспільства, у розширенні масштабів трансграничних комунікаційних і інформаційних обмінів, приході всього через Інтернет, у трансграничному переносі захворювань і екологічних наслідків, і в усі більшій інтернаціоналізації певних типів злочинної діяльності».

Не можна не погодитися з тим, що вивчати глобалізацію необхідно в

якості особливого самостійного явища і як прояв інтернаціоналізації господарського життя. На наш погляд, необхідний синтез двох теоретичних напрямків, описаних вище.

1.3 Фактори і характер глобальних трансформацій

Еволюція суспільства в цілому і економіки зокрема носить ступінчастий характер. Існує три основні стадії розвитку еволюції (трансформації): становлення і сходження розвитку; зрілого стану та спаду розвитку, яке пов'язано з нарощуванням нового. Економіка в суспільстві не припиняє свого функціонування ні в період зародження кожної із нових стадій, ні в період спаду його розвитку.

Трансформація – це процес надбання суспільством нових рис, які відповідають вимогам часу, тобто це дія або процес зміни форми, виду, природи або характеру суспільства або окремої структури. Вона означає перетворення сутнісних компонентів соціуму, всіх сторін сфер суспільного життя.

Трансформація не передбачає вектора змін: вона може бути як прогресивною, так і регресивною. Головне в трансформації – саме перетворення форм і змісту суспільного життя, її інституціональної сфери, норм, цінностей, менталітету та інших соціокультурних сторін соціуму.

Одним із важливих факторів, що впливають на трансформацію економічної системи будь-якої держави є процеси глобалізації, які розвиваються часі і розвертаються в просторі.

В кількісному аспекті глобалізація відображає досягнення міжнародних гранично допустимих масштабів і має наступні **форми прояву**:

- становлення загальнопланетарного науково-інформаційного простору, глобальної інформаційної інфраструктури, мережних інформаційних технологій, світової комунікаційної системи й технологічних макросистем у сфері виробництва, транспорту і зв'язку;
- інтенсифікація міжнародних трансакцій, розвиток електронної комерції, становлення ринків робочої сили, товарів, інформаційних технологій на основі поступового зняття бар'єрів у торгівлі, підписання багатосторонніх торговельних угод тощо;
- швидкий ріст світового фінансового ринку, що функціонує у режимі реального часу на основі об'єднання ринкових і мережних комп'ютерно-комунікаційних технологій;
- різке збільшення обсягів і швидкості переміщення капіталів;

інтенсифікація глобальних фінансових операцій. Завдяки розвитку електронних технологій і новітніх засобів зв'язку світова фінансова система перетворилася в постійно діючу глобальну мережу, у межах якої так звані мегабайтні гроші (у формі сигналів на моніторі) швидко переміщуються у будь-яку крапку миру, проходячи крізь кіберпростір і багаторазово змінюють напрямок свого руху. Характерною ознакою глобалізації є фінансова революція, що пов'язана з еквітізацією світової економіки (від англ. *equities* – звичайні акції) на базі розширення глобальної фондової капіталізації;

- збільшення відкритості і взаємозалежності економік, господарсько-технологічне зближення країн, інтенсифікація регіональних інтеграційних процесів, розвиток міжконтинентальної інтеграції тощо;

- становлення єдиного світового виробництва на базі розміщення складових частин виробничо-збутового процесу в різних країнах, інтенсифікації планетарної діяльності глобальних господарських комплексів мультінаціональних компаній, багатопрофільних транснаціональних корпорацій, транснаціональних банків, їхніх об'єднань тощо;

- виникнення нових глобальних економічних суб'єктів (транснаціональних корпорацій, регіональних об'єднань, міжнародних організацій, міст-мегаполісів, неурядових організацій, суспільних рухів, світових фінансових центрів, інтеграційних угруповань, союзів видатних особистостей) і нових форм ринкового поведіння (глобальних стратегій, нових методів конкурентної боротьби, глобальних мереж, об'єднань, поглинань, стратегічних альянсів);

- міжнародний рух циклічних коливань економіки, біржових, валютних, фінансових криз; зближення процентних ставок, внутрішніх і світових цін тощо;

- уніфікація ведення бізнесу, втілення “мережної логіки” взаємин у світовому масштабі, реструктуризація діяльності фірм на основі гнучкого мережного принципу;

- формування нової системи глобального керування; збільшення кількості наднаціональних структур регулювання світового господарства, міжурядових і неурядових міжнародних організацій;

- інформаційно-культурне зближення народів, поширення єдиних стандартів життя, уніфікація смаків, цінностей, принципів і норм поведіння, універсалізація культури тощо;

- формування специфічних інтересів і нових розбіжностей,

порушення рівноваги світової екосистеми й загострення глобальних проблем.

Глобалізація характеризується, в основному, з двох основних позицій: як наскрізна характеристика будь-якої сфери суспільства або соціально значущого процесу (наприклад, тісна інтеграція економічної сфер будь-якого суспільства у світову економіку, розмиванням національних кордонів і міграцією духовних цінностей), як самостійна сутність, яка формує власні структури, інститутів, механізми і соціальні наслідки (всесвітні банки, транснаціональні корпорації, міжнародні культурні ініціативи, руху, фонди та гранти).

Розвиток сучасної цивілізації характеризується рядом кардинальних тенденцій, які визначають образ суспільства у цілому і функціонування окремих сфер. Об'єктивність глобалізації характеризується залученням всіх людей, незалежно від їх волі, в цей процес. Вона, зазвичай, представлена певними авангардними силами і залишає значну частину людей на узбіччі сучасної цивілізації, але вона однаково впливає на всіх – успішних і не успішних.

Серед основних причин явища глобалізації можна назвати прискорення темпів суспільного розвитку сучасного світу і його тенденцію до цілісності, що вимагає особливої напруженості, пошуку внутрішніх резервів поступального розвитку, нового рівня концентрації зусиль, координації всіх складових явища, надзвичайної саморегуляції і організації.

Іншою характеристикою цього процесу є рух до цілісного функціонування явища як нероздільного, нерозчленованого.

Таким чином, глобалізація являє собою незворотний, історично унікальний об'єктивний процес, що викликаний розвитком капіталізму, який передбачає інтенсифікацію виробничо-економічних, соціальних, політичних і культурних змін у всесвітньому масштабі. У кожній сфері життя суспільства глобалізація активізує цілий комплекс проблем:

- у виробничо-економічній сфері – лібералізація ринку і зміна фінансової сфери, а також необхідність захисту стратегічно важливих галузей від економічної неефективності;

- у соціальній сфері – динаміка багатства і бідності, проблема нерівності, безробіття, неконтрольована міграція і “викачка мізків“, демографічні, а також проблеми, які викликані техногенною діяльністю та екологічні проблеми;

- у політичній сфері – деєтатизацією, тобто проблемою прозорості державних кордонів, протистоянням глобалізму і антиглобалізму, феномен

міжнародного тероризму;

– у культурній сфері – проблеми культурної, релігійної та національної ідентичності, проблема віртуалізації, уніфікація і такі її наслідки як масовізація і соціокультурна шаблонізація

1.4 Етапи розвитку глобалізації

У сучасній науковій літературі виділилися два основних підходи до визначення хронологічних границь глобалізації.

Представники першого (широкого) підходу трактують глобалізацію як тривалий історичний процес поетапного формування загальнопланетарної цілісності, що супроводжує весь хід цивілізаційного розвитку або ж почався приблизно 100 років тому у зв'язку з інтенсифікацією зовнішньоекономічних відносин. Наприклад, фахівці Всесвітнього банку виділяють три хвили глобалізації:

- перша хвиля (1870 – 1914 р.) дотепер не перевершена, оскільки питома вага міжнародної торгівлі у валовому світовому доході за цей період виріс у два рази, кумулятивний обсяг інвестицій у країни, що розвиваються, досяг 32 %, міграція охопила 10 % населення;

- друга хвиля (1950 – 1970 р.), пов'язана з відновленням рівня міжнародних зв'язків до попереднього стану після їхнього руйнування в період двох світових війн. За цей період питома вага світової торгівлі у світовому ВВП досягла рівня 1913 р., кумулятивний обсяг інвестицій у країни, що розвиваються, склав 11 %;

- третя хвиля (починаючи з 1970 р.), викликана потужним розвитком сучасних інформаційних і транспортних технологій. В 1998 р. кумулятивний обсяг інвестицій у країни, що розвиваються, досяг 22 %.

Сучасні дослідники затверджують, що довгостроковий процес розвитку глобалізації має циклічно-хвильову природу, пов'язану з періодичними підйомами й спадами інтеграційних процесів. При цьому глобалізаційні хвилі, що поєднують інтеграційні (зближення, взаємодія, взаємопереплетіння і взаємопроникнення) і процеси, що пов'язані із диференціацією (збільшення різноманіття, плюралізація), сприяють відновленню форм, змісту і механізмів глобалізації, не впливаючи на її поступальний розвиток. Відповідно до зазначеного підходу розрізняють такі цикли глобалізації:

- I. **Античний цикл** (VIII ст. до н.е. – II ст. н.е.), що включає:
 - хвилю диференціації (VIII – IV ст. до н.е.);

- хвилю інтеграції (III ст. до н.е. – II ст. н.е.).

II. Середньовічний цикл (III – XIII ст. н.е.), що включає:

- хвилю диференціації (III – VII ст. н.е.);
- хвилю інтеграції (VIII – XIII ст. н.е.).

III. Цикл Нового часу (XI-XXI ст.), що охоплює:

- хвилю диференціації (XI – XVIII ст.);
- хвилю інтеграції (XI – XXI ст.).

У рамках цього підходу є і інші варіанти періодизації процесу глобалізації. Деякі дослідники виділяють:

- колоніальну глобалізацію як наслідок Великих географічних відкриттів XV – XVI ст.;
- повільну еволюційну глобалізацію, що тривала до кінця XI ст.;
- прискорену глобалізацію XX ст.

Існує також підхід, відповідно до якого процес глобалізації розділяється на наступні етапи:

- повільну глобалізацію (до початку епохи Великих географічних відкриттів);
- структурну глобалізацію, яка пов'язана з переділом світу і утворенням протилежних економічних систем (середина XI – 80^{ті} роки XX ст.);
- послідовну глобалізацію (сучасний етап).

Представники другого (більш вузького) підходу розглядають глобалізацію як новітній процес, що почався в XX ст. (останньої чверті XX ст.) і органічно пов'язаний з більше загальним процесом інтернаціоналізації. Аргументуючи цю тезу, прихильники зазначеного підходу звертають увагу на наступне:

- до XX ст. міжнародна економіка ґрунтувалася на відносинах між країнами, тоді як світова економіка XX ст. базується на мережах зв'язків, що пронизують господарства окремих країн;
- яким би не була питома вага зовнішньої торгівлі у ВВП світу до XX ст., загальний обсяг торгівлі і її інтенсифікація в сучасних умовах не порівнянні з попереднім періодом;
- новітні переливання фінансових ресурсів не зводяться до традиційного розуміння експорту капіталу;
- транснаціоналізація економіки, трансграничне виробництво і феномен глобалізації комунікацій беруть початок в XX ст.

Запитання для роздуму, самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «Глобалізація»
2. У чому полягає відмінність між об'єктивною та суб'єктивною глобалізацією?
3. Яке значення має процес глобалізації для людства?
4. Назвіть та поясніть позитивні наслідки глобалізаційних процесів?
5. Назвіть чинники розвитку глобалізаційних процесів в економіці та їхні наслідки?

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 1

МЕТА: закріпити теоретичні засади процесу глобалізації.

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати доповідь, реферат або презентацію, дивлячись від вибраного завдання.

Методичні рекомендації: варіант завдання надається викладачем на практичному завданні, або ж узгоджується з ним, якщо студент сам обирає тематику завдання.

Форма та строки подання: готові завдання доповідаються та захищаються на практичному занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується. Варіант завдання дається (узгоджується з студентом, за бажанням) викладачем на практичному занятті.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми доповідей та презентацій:

1. Ступінь глобалізованості країн з різними рівнями соціально-економічного розвитку.
2. Статус держав в умовах глобалізації.
3. Глобалізм як економічна система.
4. Сучасні особливості глобалізації світової економіки.
5. Глобалізація світової економіки її компоненти.
6. Глобалізація економіки на мікро- та макрорівнях.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 1

МЕТА: закріпити теоретичні засади глобальних трансформацій (глобалізації)

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати презентаційний матеріал на 5 – 10 слайдів.

Методичні рекомендації: варіант завдання для виконання презентації надається викладачем.

Форма та строки подання: готова презентація надсилається до закінчення модуля 1. Та захищається на семінарському занятті. Робота виконана не за власним варіантом - не зараховується.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми презентацій:

1. Глобалізація міжнародних відносин
2. Наукові концепції глобалізації в сучасних економічних теоріях
3. Передумови та сутність процесу міжнародної економічної інтеграції
4. Поняття геоекономіки: суть і зміст.
5. Інтернаціоналізація світогосподарського життя: чинники та проблеми

ТЕМА 2. СУЧАСНА МЕТОДОЛОГІЯ ГЛОБАЛІСТИКИ

1. Сутність глобалістики та процес її виникнення.
2. Формування сучасних парадигм глобалістики.

2.1 Сутність глобалістики та процес її виникнення.

Світ на межі другого та третього тисячоліть стрімко змінюється. Новим змістом наповнюються усі сфери суспільного життя. Набуває нових рис увесь усталений, звичний порядок планетарного життя, перебудовується його устрій.

Людство перебуває на порозі нової історичної епохи, найважливішою ознакою якої є стрімке наростання процесів світової глобалізації, що є об'єктивними і здійснюються незалежно від волі чи бажання окремих країн.

За таких умов важливим є розуміння саме нових явищ, щоб визначити раціональну і ефективну стратегію поведінки, і в тому числі стратегію поведінки і на рівні галузей аграрного сектору економіки.

Це важливо для всіх країн світу, а особливо для тих, в яких відбувається перехід від однієї соціально-економічної системи до іншої. До таких держав належить і Україна.

Все частіше привертає увагу у всьому світі об'єктивна закономірність розвитку людства під назвою – глобалізація.

Глобалізація це історичне явище і феномен.

Майже класичне визначення глобалізації дано Європейською комісією, яка вбачає у ній процес, за допомогою якого ринки і виробництво в різних країнах світу стають усе більше взаємозалежними завдяки рушійним силам торгівлі товарами та послугами і потоків капіталу та технологій.

Глобалізацію розглядають її як швидку всесвітню інтеграцію економіки через: торгівлю, фінансові потоки, передачу технологічних досягнень, ринки.

Існування глобалізації як об'єктивної реальності ні в кого не викликає сумніву. Вона відображає формування світового рівня міжнародної економіки з властивими йому закономірностями.

Це дозволяє констатувати, що національні господарства, за таких умов існування, змушені пристосовуватись до них.

Саме тому зростаюча взаємозалежність країн і народів, галузей економіки розглядається як найважливіша риса глобалізації.

Отже, сутність економічної глобалізації зводиться до тих процесів, що відбуваються у сучасних умовах в світовій економіці і ведуть до швидкого інтегрування світу в єдиний економічний простір.

Характерною особливістю глобалізації у сучасних умовах є те, що країни, які перебувають на різних рівнях економічного розвитку, знаходяться, відповідно, на різних ступенях включення у глобалізаційні процеси. Так наприклад, в світі існує понад 50 країн з найнижчим рівнем економічного розвитку, які фактично існують поза межами глобальних змін.

Процеси глобалізації є складними і суперечливими.

Вони мають величезний перетворюючий вплив на всі сфери життя сучасного суспільства у планетарному масштабі, за що і отримали назву *глобальних*.

Отже, глобальні проблеми – це сукупність життєво важливих проблем людства від розв'язання яких залежить його саме існування та перспективи розвитку.

Глобальні проблеми продовольчого забезпечення населення світу все більше постають перед людством.

Зростання населення планети значно випереджає приріст продовольства, а голод і недоїдання стають ризиком для здоров'я людини.

У цьому контексті світ стоїть перед викликом щодо створення умов для гарантованого доступу у необхідній кількості до якісних продуктів харчування як рослинного так і тваринного походження.

Вирішення даної проблеми буде залежати від раціонального використання природних ресурсів, науково-технічного прогресу, рівня державної підтримки та поліпшення механізму дії глобальних ринків.

Ці аспекти зумовлюють вивчення аспектів глобалістики, як наукового напрямку, що вивчає походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем, а також становлення глобальних ринків та їхньої динаміки.

Глобальна економіка – це економіка, у якій національні економіки залежать від діяльності глобалізованого ядра.

Глобалістика – це методологія наддержавного планетарного всесвітнього підходу до вирішення земних проблем.

При розгляді глобалістики, як науки необхідно виходити з її широкого, філософського тлумачення. Це пов'язано з тим, що глобалістика, очевидно, є одночасно і наукою про глобалізацію, і наукою про сучасні глобальні процеси і проблеми, а також наукою про сьогоднішній світ, філософією сучасного світового розвитку.

Відповідно до даної інтерпретацією основні терміни, поняття, категорії, основні концепції глобалістики можна згрупувати наступним чином:

I. Початкові (вихідні) поняття: глобалізм (як ідеї, терміна, який після другої світової війни визначає новий вимір міжнародної політики, що стала посправжньому світовою – на рівні всієї земної кулі); глобалізація (в якості реального, закономірного, необхідного і в цілому прогресивного з історичної точки зору і одночасно незворотного процесу, хоча і глибоко суперечливого, що має як позитивні, так і негативні сторони, наслідки тощо.); *глобалістика* (як наука або галузь науки, що вивчає як виникнення і розвиток глобалістських ідей і теорій, так і генезис, розвитку глобалізації в якості глобального процесу і глобальної проблеми поряд з іншими процесами і проблемами глобального масштабу).

II. Глобалізація як реального явища і відповідного поняття по відношенню до явищ і понять «глобальні процеси» і «глобальні проблеми». Відповідно поряд з концепцією глобалізації мова в даному випадку буде йти і про концепцію глобальних процесів і глобальних проблем людства.

III. Поняття глобалізація по відношенню до суміжних, паралельним поняттям, що відбиває ряд сучасних дуже важливих процесів, явищ і нових тенденцій світового розвитку, таких як модернізація (в різних варіантах і моделях), інтеграція (має глобальний, повсюдний характер, що супроводжується часом, а також і процесами дезінтеграції), інтернаціоналізація, мондіалізація, регіоналізація, локалізація і т.д. Відповідно розробляються поняття глобальності, регіональності, локальності (унікальності) і т.д. Поряд з глобалізацією деякі автори говорять також і про так звану глокалізацію – єдність глобального і локального розвитку.

IV. Глобалізація по відношенню до своїх основних форм і аспектів. Відповідно мова йде про такі поняття, як економічна глобалізація (включаючи цілий ряд близьких, споріднених або підлеглих, супідрядних понять, таких як фінансова, валютно-фінансова, монетарна глобалізація, технічна глобалізація, глобалізація трудових ресурсів і т.д.), Політична глобалізація, соціальна, юридична, гуманітарна, культурна, духовна, моральна глобалізація, екологічна глобалізація і т.д. Розглядаються і різні моделі, варіанти, різновиди, альтернативи глобалізації. Наприклад, такі як корпоративна глобалізація, ліберальна глобалізація, соціальна або демократична глобалізація, альтернатівізм або альтерглобалізація, вестернізація, американізація, макдональдизації і т.д.

V. До всього цього додається ще ряд понять і концепцій, вкрай важливих не тільки для науки глобалістики як такої, а і для людства в цілому, таких як концепція вирішення сучасних глобальних проблем людства; концепції

сучасного глобального розвитку людства, в тому числі концепція глобального суспільства (суспільство відкрите, громадянське і т.д.), концепція довгострокового, так званого сталого людського розвитку, концепція сучасного глобального інформаційного суспільства, концепція глобальної етики, концепція глобальних викликів тисячоліття і т.д.

Отже, на відміну від інших наук вонаглобалістика характеризує суспільні взаємозв'язки не як аномалію чи патологію, а як абсолютно нормальне та неминуче явище, як джерело розвитку суспільства.

Ця наука зосереджує свою увагу на розробленні управлінських рішень з подолання кризових ситуацій і тим самим її апологети прагнуть забезпечити поступовість світового розвитку.

Глобалістика є науковим напрямом, що набуває в останні роки ознаки нової самостійної науки. її предметом виділяють походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем, а також становлення макросоціоприродних систем та їхньої динаміки.

В центрі уваги глобалістики знаходяться взаємодія екологічних, економічних, соціальних та інших процесів, а також можливості управління ними. Можна виділити три особливості глобалістики як наукової дисципліни. В її межах система взаємозв'язків людини, суспільства і природи уявляється єдиним цілим у масштабах усєї планети. Крім того, глобалістика розглядає цю систему як перманентно кризову, при цьому в центрі її уваги знаходяться всі напруженості, конфлікти, катастрофи. На відміну від інших наук вона характеризує їх не як аномалію чи патологію, а як абсолютно нормальне та неминуче явище, як джерело розвитку суспільства. Ця наука зосереджує свою увагу на розробленні управлінських рішень з подолання кризових ситуацій і тим самим її апологети прагнуть забезпечити поступовість світового розвитку.

У становленні глобалістики як науки можна виділити три етапи, кожен з яких віддзеркалює специфіку еволюції світової економіки та суспільства.

Перший етап – 1960^{ті} рр. Саме тоді поряд із диференціацією наукового знання виникла нагальна потреба в інтеграції теоретичних і практичних знань, що спрямовувалися на вивчення нових явищ, різних за масштабністю, цілісністю і складністю системи взаємовідносин.

Отже, глобалістика первісно стала утворюватись і як принцип нової наукової напрям, де на перший план виступили інтеграційні процеси, і як сфера суспільної практики, що охоплювала міжнародну політику, економіку і навіть іделологію.

Попередником глобалістики на цьому етапі була футурологія. Займатися проблемами майбутнього були покликані Інститут проблем майбутнього (створений у Відні у 1965 р.), Міжнародний фонд «Людство у 2000 році» (заснований у 1965 р. у Нідерландах), Товариство з вивчення майбутнього світу (організоване у 1966 р. у Вашингтоні).

У 1968 р. найбільш відомі футурологи 30 країн створили Римський клуб, який досить швидко став впливовим органом, що досліджував майбутні тренди розвитку. Члени Римського клубу зайнялися глобальним моделюванням за двома основними напрямками – дослідження меж і спрямованості зростання економіки та дослідження в галузі людських взаємовідносин і взаємодій. У 1972 р. було опубліковано першу доповідь Римського клубу – «Межі зростання». З цієї доповіді і бере початок глобалістика як наука. Римський клуб визначив за мету свого дослідження: «вивести людство з ускладнення», спричиненого безупинним економічним зростанням на тлі виснаження природних ресурсів.

Рекомендації Римського клубу започаткували прискорену структурну трансформацію індустріальних економік провідних дохідних країн у постіндустріальні. Така перебудова була спрямована передусім на зниження матеріаломісткості виробництва, хоча і не в такій мірі, щоб говорити про повну ресурсну самодостатність навіть США.

Другий етап розвитку глобалістики припадає на середину 1970^x рр. У цей час провідні країни Заходу були вражені серією структурних криз, серед яких найгострішою стала енергетична. Вивчення природи криз і шляхів їх урегулювання – основна сутність глобалістичних досліджень на цьому етапі. У черговій доповіді Римського клубу – «Людство біля поворотного пункту», опублікованій у 1974 р., підтверджувалися висновки щодо неминучості глобальної катастрофи, яка може початися з серії регіональних катастроф, причому набагато раніше, ніж це передбачалося у першій доповіді. Автори доповіді (М. Месарович та Е. Пестель) дійшли висновку про необхідність переходу до обмеженого зростання, який вони розуміли як диференційований розвиток окремих частин світової системи і на цій основі подолання регіональних криз.

У цей період ще до появи терміна глобалізація склалися достатньо чіткі уявлення щодо тенденцій становлення світогосподарських зв'язків як єдиної системи і глобальних проблем, породжуваних нею. Були виявлені причини і генезис глобальних проблем, визначені критерії їх виділення і підходи до систематизації.

Саме тоді визначилися певні критерії, за якими проблема може розглядатися як глобальна. Відповідно до цих критеріїв глобальними можна вважати проблеми, які виникають у результаті об'єктивного розвитку суспільства, носять планетарний характер, зачіпають інтереси всіх народів і держав, загрожують усьому людству, потребують невідкладних рішень, вимагають зусиль усього світового співтовариства.

До критеріїв глобальності проблем відносять комплексність і складний внутрішній взаємозв'язок. Слід особливо підкреслити високий ступінь їхнього динамізму – внаслідок того, що глобальні проблеми викликаються до життя сукупністю безлічі різноманітних факторів, їхній стан у конкретних історичних умовах і географічних регіонах постійно змінюється.

На різних етапах розвитку глобалістики загальні проблеми сучасності, їх важливість для людства сприймалися і сприймаються неоднаково. Наприкінці 1960 – початку 1970^x рр. ключовою була проблема гонки озброєнь. Тому питання роззброєння в багатьох випадках визначали характер глобалістичних досліджень, зокрема у США та Канаді. У спеціалістів західних країн пріоритетною вважалася проблема перенаселення планети.

Загалом у сучасній глобалістиці в останні роки відмічається зростання інтересу до аналізу соціогуманних аспектів глобальних проблем, прагнення переосмислити загальнолюдські цінності й відстояти основні права людини.

Найважливішим досягненням глобалістики у перші два десятиліття її розвитку стало вироблення і формулювання прийнятної для різних наук мови міждисциплінарного спілкування, розроблення та уточнення з цієї позиції ключових, принципових понять і категорій, таких як «глобальна проблема», «екологічна криза», «екологізація виробництва», «демографічний вибух», «ядерна зима», «глобальна залежність», «світова спільнота», «нове мислення», «новий гуманізм» тощо.

Із середини 1980^x рр. починається *третій етап* розвитку глобалістики. Його специфіку визначили історичні зміни на полі тичній карті світу. Внаслідок зміни історичних обставин багато структур, організацій та учених фактично згорнули, а деякі і зовсім припинили роботу у сфері, глобалістики. Показовою в цьому відношенні є діяльність Римського клубу, за замовленням якого до 1990^x рр. доповіді публікувалися щороку, а у 1989 р. їх вийшло одразу три. І тільки через деякий часовий інтервал, у 1993 р., виконані під його егідою роботи почали з'являтися знов.

На новому етапі посилюються дослідження прикладних проблем глобалістики. Військово-політичні дослідження, що домінували у

1960 – 1970^x рр., частково поступаються дослідженню нових завдань – ризику, упередженню катастроф, пом'якшенню їх наслідків. Усе більше уваги в той період приверталося до найважливіших проблем регіонального характеру, масштаб яких надавав їм глобального забарвлення.

Отже, якщо на перших етапах становлення глобалістики переважали підходи до вирішення глобальних проблем у дусі техніцизму, тобто вважалося, що глобальні проблеми є такими, що інструментально вирішуються і в цьому зв'язку відбувалися пошуки технічних і фінансових засобів економічних рішень, то з початку 1990^x рр. відбувається зміна пріоритетів – основна увага перемикається на соціально-політичну проблематику і лише через . Поряд з іншими сферами наукового знання, що зачіпають суспільні процеси, глобалістика стала тісно пов'язаною з політикою та ідеологією. В цьому контексті правомірно дослідити різноманітні її спрямування, які найбільш яскраво проявилися з кінця 1960^x років.

Глобалізація є процесом злиття національних економік до єдиної, загальносвітової системи, яка ґрунтується на вільному переміщенні капіталу, інформаційній відкритості світу, на технологічній революції, руху товарів і капіталу, внаслідок комунікаційного зближення та міжнародних соціальних рухів. Існують наступні теоретичні підходи до глобалізації:

Функціональний підхід. Основний наголос робиться на ролі національних держав у справі охорони національних економік від нищівного впливу гібридної та космополітичної глобалізації.

Апологетичний підхід. Підкреслюється роль глобальних ринків у векторі розвитку інноваційних процесів, які згідно з ліберальною доктриною, прагнуть максимально обмежити втручання держави в процеси космополітичної глобалізації.

Технологічний підхід. Основна увага приділяється новітнім кібернетичним технологіям як умовам вибіркової гібридної глобалізації, що дає змогу периферійним державам інтегруватися до глобальної економіки, зберігаючи свою регіональну специфіку.

2.2 Формування сучасних парадигм глобалістики

Протягом останніх десятиліть глобалізація проявлялась і досліджувалась як ключова тенденція світогосподарського розвитку. Сучасні системні трансформації надають їй нової якості – із тенденції глобалізація переростає у всепоглинаючий процес, що включає в себе політичні, економічні, соціальні, екологічні, науково-технологічні та інші складові.

Сьогодні великий інтерес викликають парадигми сучасної глобалістики, в рамках яких працюють відповідні наукові школи і організовані наукові колективи. Основних шкіл – шість. Перша представляє концепцію «Межі зростання». Проблема меж економічного зростання лежить в основі тематики доповідей Римського клубу (1968). А. Печчеї та інші засновники Римського клубу як керівники різних транснаціональних корпорацій зіткнулись зі спільними труднощами в реалізації корпоративних проектів і програм. Вони усвідомили, що глибинною першопричиною цих труднощів є глобальні системні ефекти. Локальні зусилля щодо їхнього подолання є безсилими. Звідси виник відомий заклик: «Мислити глобально!».

Досягнення цієї школи полягає в результативних спробах моделювання світової економічної динаміки. При цьому брались п'ять взаємопов'язаних змінних величин: населення, капіталовкладення, використання не відновлюваних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виробництво продовольства. Була висунута робоча гіпотеза про дисфункціональність глобальної системи. В ході її перевірки автори дійшли висновку, що при збереженні існуючих тенденцій зростання людство дуже швидко наблизиться до крайньої межі демографічної та економічної експансії. Значення цих результатів полягає ще й у тому, що межі зростання вбачаються не стільки в планетарно-ресурсних обмеженнях, скільки у внутрішніх обмеженнях світового людства – панування і жорстокий егоцентризм глобальних корпорацій, архаїчний суверенітет все більш чисельних держав та їхня конфліктна конкуренція, егоїстичний дух елітаризму і зверхності цивілізації Заходу, дезінтеграція людського співтовариства. Надаючи особливого значення людині, А. Печчеї запропонував глобальну **Програму Нового Гуманізму**, суть якої саме в «людській революції», в інтеграції людей світу, в формуванні світової людської спільноти, здатної до колективних зусиль з планування і керування заради спільного майбутнього людства, оскільки альтернативою може бути відсутність будь-якого майбутнього.

І сьогодні ця глобальна стратегія гуманізму не втратила свого значення. Друга школа глобалістики представляє основну **концепцію «Сталого розвитку»**. Ця парадигма розроблена під керівництвом Л.Брауна в Інституті всесвітніх спостережень (Вашингтон, США), який виробив низку проектів «Стан світу». Міжнародна комісія ООН з навколишнього середовища і розвитку використала цю глобальну концепцію для підготовки доповіді «Наше спільне майбутнє» (1987 р.). Генеральна Асамблея ООН прийняла спеціальну резолюцію «Екологічна перспектива до 2000 року і надалі» (1987 р.), згідно з

якою сталий розвиток повинен стати керівним принципом діяльності ООН, урядів і приватних підприємств, організацій та установ.

Визнаючи висновок про існування планетарних меж економічного зростання, представники цієї школи (Л. Браун) заявили про неефективність і недорозвиненість традиційного людського суспільства як причину і наслідок надмірного демографічного зростання. Критичний поріг сталого зростання світового суспільства вже пройдений, тому що людство споживає значно більше ресурсів, ніж дозволяють закони стабільного функціонування глобальних екосистем. Необхідно, як вважають прибічники цієї теорії, зупинити глобальний демографічний вибух в країнах, що розвиваються, і піддати критиці концепції економічного зростання західного типу.

Дещо однобічний екологічний ухил цього напряму призводить до його певної обмеженості. Разом із тим приваблює запропонована поступовість, поетапність, еволюційність змін. Вищою метою програми сталого розвитку її ініціатори бачать у пошуках нових шляхів, які б забезпечили прогрес людства не тільки в елітарних регіонах і в короткі періоди (цикли), а на всьому глобальному просторі і на довгу перспективу. Ця школа глобалістики може вважатись передвісницею еколого-економічної школи, яка виникла вже в 90^{ті} роки і яка прагне довести можливість поєднання екологічних і економічних інтересів у процесах глобального розвитку. Цей напрям є актуальним і нині.

Школа універсального еволюціонізму в глобалістиці розвивається під керівництвом академіка Н. Мойсеева на базі вчення В. Вернадського про ноосферу.

Піддаються критиці доповіді Римському клубу за їхнє розуміння пасивної ролі природи і її пасивної реакції на результати діяльності людства. Глобальну природу слід розглядати як самоорганізовану систему, реакція якої хоч і непрогнозована через величезну кількість критичних порогових факторів, але неминуча у довгостроковому плані. Ініціатори концепції закликають враховувати зворотну реакцію біосфери на процеси глобального розвитку.

Ця школа є антагоністичною щодо концепції сталого розвитку, вважаючи останню «опаснейшим заблуждением современности», а розмови про сталий розвиток нагадують глобалістам-еволюціоністам поведінку страуса, що ховає голову у пісок.

Сумісний розвиток глобального людського суспільства і біосфери може бути цілеспрямованим, взаємоузгодженим і ефективним. У результаті конструктивної коеволюції може бути сформована ноосфера, ноосферна економіка і ноосферна цивілізація, яка відкриває шлях до якісно нового

розвитку. Цю школу називають ще школою глобальної екології. Вона запропонувала теорію глобальних рішень і компромісів. Ця школа розробила і запропонувала моделі глобальних наслідків ядерної війни, «ядерної зброї» і «ядерної зими», а також соціологію глобального компромісу. Доведена можливість світових угод кооперативного типу, що об'єднують зусилля і ресурси суверенних держав для вирішення планетарних завдань. Запропонована концепція «Глобальних інститутів згоди», які можуть добиватись стабільних і ефективних компромісів. Ми вважаємо, що положення школи універсального еволюціонізму органічно ввійдуть в парадигми глобалістики ноосфери.

Школа мітозу біосфер, з нашої точки зору, не має прямого відношення до глобалістики. Але її вважають важливою при переході до практичної діяльності щодо раціоналізації взаємодії світового людства з навколишнім середовищем. Неурядовий міжнародний Інститут екотехніки (1969) (М. Нельсон), що представляє цю школу, з 1976 р. проводить конференції у Франції. Генезис парадигми Інституту екотехніки обумовлений практичними потребами космонавтики в створенні штучних біосфер малого масштабу із заданими якостями. Ідея в тому, щоб досягнуті результати використовувати для покращання земної біосфери і для формування ноосфери. Суть ноосфери в гармонічному синтезі біосфери і техносфери. Під техносферою розуміють «глобатех» – тип нової культури, що має за ареал увесь планетарний ринок. Факт експансії «глобатеху» в космос означає, що повна екологічна рівновага можлива лише при виході за межі земної біосфери в Космос. На цій підставі ноосфера перетворюється на важливий фактор еволюції Всесвіту.

Школа контрольованого глобального розвитку Д. Гвішиані почала реалізацію програми «Моделювання глобального розвитку» з метою створення системи моделей альтернативного глобального розвитку і рекомендацій щодо вибору оптимальних управляючих стратегій. При цьому значна увага надавалась соціальним проблемам. Пропонується розвивати глобалістику з позицій загальносоціологічної теорії і методології. Перехід до інформаційного суспільства розглядається як магістральний шлях вирішення глобальних проблем. З позицій сьогодення запропонований авторами класовий підхід до глобалістики здається наївним, як і його «радянська суб'єктність» глобалістики.

Школа світ – системного аналізу (І. Уоллерстайн, США) розробляє парадигму, в центрі якої розвиток економік, історія систем і цивілізацій. Кінець ХХ століття розглядається як криза переходу від капіталістичної світ-системи, домінуючої на планеті з 1500 року, до поки що невизначеної посткапіталістичної системи. Капіталістична світ-система розглядається як **перша історична форма глобальної системи**, яка безупинно розвивається у

взаємодії ядра («золотий мільярд»), напівпериферії і периферії світу. Для неї характерні циклічні кризи з періодичністю 50 – 100 років. Це нагадує довгі економічні хвилі М. Кондратьєва. Парадигма світ-системного аналізу тяжіє до концепції «глобальної соціалізації» майбутнього розвитку, висунутої Міжнародною соціологічною асоціацією (1994). Закономірностям глобального соціального розвитку приділяється все більша увага.

Запитання для роздуму, самоконтролю

1. Визначте поняття «Глобалістика»
2. Назвіть і охарактеризуйте школи глобалістики.
3. Етапи становлення науки глобалістики?
4. Чим займається наука футурологія?
5. Що досліджував Римський клуб?

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 2

МЕТА: закріпити теоретичні засади сучасної методології глобалістики.

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати доповідь, реферат або презентацію, дивлячись від вибраного завдання.

Методичні рекомендації: варіант завдання надається викладачем на практичному завданні, або ж узгоджується з ним, якщо студент сам обирає тематику завдання.

Форма та строки подання: готові завдання доповідаються та захищаються на практичному занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується. Варіант завдання дається (узгоджується з студентом, за бажанням) викладачем на практичному занятті.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми доповідей та презентацій:

1. Глобалістика: поняття, наука, методологія.
2. Діалектична єдність природного і соціального.
3. Погляди Томаса Мальтуса.
4. Глобалістика, як наука про загальні, планетарні проблеми сучасної цивілізації.
5. Об'єкт і предмет глобалістики.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 2.

МЕТА: закріпити теоретичні засади сучасної методології глобалістики

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати презентаційний матеріал на 5 – 10 слайдів.

Методичні рекомендації: варіант завдання для виконання презентації надається викладачем.

Форма та строки подання: готова презентація надсилається до закінчення модуля 1. Та захищається на семінарському занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми презентацій:

1. Політична і економічна глобалістика.
2. Ноосферизм.
3. Дж. Сорос «Про капітальний капіталізм»
4. Процеси соціалізації людини глобального світу.

ТЕМА 3. ЕКОНОМІЧНА РОЛЬ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1. Функції держави в умовах глобалізації.
2. Державно-корпоративний глобалізм.
3. Стратегія ТНК і МНК.

3.1 Функції держави в умовах глобалізації

Держава – це складна соціальна організація, політичний і владний інститут, основним призначенням якої є здійснення публічної влади в інтересах усього суспільства, тобто під державою в самому широкому сенсі слова розуміється набір інститутів, що мають засоби законного примуса, які використовуються на певній території і відносно її населення, що визначається терміном «суспільство». На своїй території держава монополізує нормотворчу діяльність за допомогою формованого їм уряду.

Протягом декількох сторіч із часу виникнення держава у своїй специфічній формі національної держави розглядалася як найважливіша діюча особа в міжнародних економічних відносинах. Регулювання світової економіки асоціювалося з діяльністю національних урядів, тому що вони здійснювали юридичний контроль у межах своїх суверенних територій. Історично держава була найважливішим регулятором національних економічних систем. Цілком обґрунтовано світова економіка розглядалася як сукупність взаємозалежних національних економік. Торгівля й інвестиції у світовій економіці були буквально інтернаціональними.

Друга половина ХХ в. характеризується стрімким ростом процесів інтернаціоналізації й транснаціоналізації виробництва, послуг, капіталу, лібералізації міжнародної кредитно-фінансової сфери, підвищенням ролі міжнародних економічних організацій. Світ швидко змінюється, оскільки економічна діяльність стає не тільки усе більше інтернаціоналізованою, але й усе більше глобальною.

В умовах глобалізації з'явився новий вид міжнародної конкуренції – *мегаконкуренція*. Вона являє собою систему суперництва між країнами за систему правил, моделей національного розвитку, за лідируючі позиції в їх встановленні та розширенні «зони» дії. В умовах мегаконкуренції одні країни досягають великих результатів і встановлюють свої «правила гри», можуть диктувати умови іншим країнам, а інші країни, в свою чергу, демонструють

кращі результати при розроблених ними для свого національного господарства інститутах. Тому дуже складно виробити загальну модель глобалізації, на яку б орієнтувалися.

Глобалізація кардинально змінює соціально-економічні порядки в світі, мають національне достаток. Вона серйозно позначається на можливостях проектування національного громадського порядку, економічні перспективи кожної країни.

Виразними стають контури глобальної економіки з виробництвом і ринком, що координуються у світовому масштабі, всесвітніми мережами комунікацій, з глобально резонуючими політичними і економічними ідеями, можливістю їх узгодження.

Особливо важливим стає дослідження ролі і місця держави, його функцій, значно трансформуються в умовах глобалізації.

Національні держави стикаються з тим, що в «середовище їхнього проживання» проникають і активно функціонують в ній різні потужні транснаціональні корпорації, які володіють мегатехнологіями, міжнародні організації в особі МВФ (Міжнародний валютний фонд), СБ (Світовий банк), СОТ (Світова організація торгівлі), міждержавні структури, які багато в чому визначають дії держави в різних сферах, секторах макроекономіки.

Враховуючи це, держава в умовах глобалізації змушена виконувати все більш складні і різнобічні функції, які забезпечують динамізм розвитку економіки, її конкурентноздатність і безпеку, з'являються нові функції держави, а реалізація інших функцій відбувається через нові механізми, що пов'язані зі складними процесами глобалізації. Вивчення процесів трансформації функцій держави в умовах глобалізації стає важливою областю наукових досліджень, значимість якої повинна бути оцінена на належному рівні. Держава, реалізуючи властиві йому функції, здійснює свою різнобічну діяльність не тільки як макроекономічний регулятор, а й як суб'єкт глобальної економіки.

Функції держави – це основні напрямки його діяльності, в яких виражається сутність і соціальне призначення держави при рішенні задач, які стоять перед нею. Функції характеризують державу при її розвитку та динаміки. Вони пов'язані з об'єктивними потребами, що встановлюються в залежності від типу держави, основних завдань, що стоять перед нею, і являють собою засіб реалізації цих завдань. У функціях проявляється соціально обумовлена роль, яку покликана виконувати держава на тому чи іншому історичному етапі свого розвитку.

Функції держави характеризуються наступними ознаками:

- 1) відображають стійко склалася предметну діяльність держави у найважливіших сферах суспільного життя;
- 2) відображають зв'язок між сутнісною характеристикою держави та її соціальним призначенням, яка (зв'язок) реалізується в діяльності держави;
- 3) спрямовані на вирішення великих завдань і досягнення цілей, що постають на кожному історичному етапі розвитку суспільства;
- 4) мають певні форми реалізації функцій держави, пов'язані із застосуванням особливих, в тому числі владно-примусових, методів.

Поняття функцій держави не слід ототожнювати з такими поняттями, як цілі і завдання держави. Якщо мета держави є те, до чого прагне суспільство, а завдання – засоби її досягнення, то функції – це основні напрямки діяльності держави за рішенням стоять перед ним завдань. Отже, цілі і завдання зумовлюють перелік і зміст функцій.

Поява будь-яких нових функцій або трансформація вже існуючих на різних етапах розвитку державності конкретних суспільств не має строго визначеного, причинно-наслідкового характеру. Залежно від конкретно-історичних умов елементи загальних, фундаментальних функцій можуть набувати самостійного значення. Ці функції можуть бути пов'язані, наприклад, з організацією громадських робіт, забезпеченням прав і свобод громадян, охорони довкілля тощо. Проте, незалежно від панівних економічних доктрин, державі належить важлива роль в забезпеченні стабільного функціонування соціально-економічної системи.

Стрімка трансформація світового співтовариства змінила взаємозв'язок між територіально обмеженими державами і ринками. Усе більше міждержавна система виняткового територіального контролю, що управляла політичним життям у продовж ніж три сторіччя, поступається місцем іншій, «антитериторіальній» дійсності, коли географічні границі, що роз'єднують країни, усе більше розмиваються логікою регіональних і глобальних ринків. Ринки перестали бути територіально обмеженими, у наявності є зростаюча несумісність між політичними границями держав і економічними границями ринків.

На всій планеті держави навмисно або проти своєї волі уступають свою владу фінансовим інститутам і відмовляються від свого права регулювати економіку в інтересах усього суспільства. Тим часом транснаціональні корпорації, що обплутали увесь світ, релігійні організації, нові самовпевнені етнічні групи й інші діючі особи кидають виклик державам у боротьбі за

ресурси й вплив.

Швидко зростаюча автономія глобалізованих ринків підриває владу держави і її здатність контролювати свою власну економічну долю. Територіально обмежені держави, протягом трьох століть що розглядалися як вищий об'єкт людської лояльності, усе більше діляться владою, включаючи політичні, соціальну і оборонну сфери, із другими силами. Із цього нерідко робиться висновок про те, що держави капітулюють перед ринками, які вони самі ж і створили. Ефективні ринкові простори усе менше збігаються з національною юрисдикцією. У цьому є якийсь парадокс, тому що рух від державної влади до ринкової й зростаюча міць ТНК були наслідком навмисної державної політики. Держави відтепер формують політику на базі конкурентних стратегій, які прагнуть надихнути ринки й делегувати відповідальність за ключові рішення приватним діючим особам.

Але глобалізація не означає стирання всіх національних кордонів. Національні господарства перетворюються в складові частини єдиної світогосподарської системи. Між ними встановлюються різноманітні відносини на основі норм міжнародного права, значення яких різко зростає в порівнянні з національними законами й нормами, формується економічне середовище, що функціонує на базі загальних правил, принципів, стандартів, цінностей. Проте діють і тенденції збереження національної своєрідності, росту розходжень у рівні й способі життя.

На ділі відбувається ослаблення економічних функцій держави лише в деяких областях, у тому числі в соціальній і зовнішньоекономічній сферах. Визначається, що, хоча держава продовжує відігравати головну роль у забезпеченні надання елементарних благ – в освіті, охороні здоров'я, інфраструктурі, не очевидно, що держава повинна бути єдиним постачальником цих послуг або взагалі займатися їхнім наданням. Ринок, цивільне суспільство та державні органи повинні грати в цьому пропорційну роль. У більшості сучасних економік регулююча роль держави є більш широкою і складною ніж раніше. Вона охоплює захист навколишнього середовища, фінансовий сектор і такі більш традиційні сфери, як діяльність монополій. Різко зросла участь держави в забезпеченні довгострокових умов конкурентоспроможності національної економіки, у тому числі підсилюється роль державного регулювання в стимулюванні науково-технічного прогресу, створенні інфраструктури, зборі й обробці інформації, створенні сприятливих умов для вітчизняних підприємців, регулюванні припливу іноземної робочої сили. Більшу роль у цьому грає уніфікація статистичних, екологічних, технічних,

санітарних і інших норм і стандартів. У такий спосіб роль держави трансформується: вона нерідко виступає як глобальний підприємець, що передає частину своїх функцій щодо реалізації стратегічних національних інтересів своїм транснаціональним корпораціям і потужним кредитно-банківським структурам.

Отже, в умовах глобалізації та зростаючої взаємозалежності країн, особливого значення набуває виділення глобальних функцій сучасної держави, що характеризують його діяльність в екологічній, демографічній, сировинній сферах, в області створення і використання ядерної, інформаційної технологій, захисту прав і свобод людини, тобто мають «загально цивілізаційний» характер.

3.2 Відмінність між національними і корпоративними інтересами

Зовнішньополітична стратегія держав в різні епохи в значній мірі визначалася тим, що ми тепер називаємо національним інтересом, тобто *національний інтерес* – категорія абстрактна і суб'єктивна, оскільки її параметри визначаються картиною світу і ціннісною системою, яка панує в даному суспільстві і державі. Але фактом є те, що кожна держава намагається виправдати свою діяльність на міжнародній арені, в тому числі і війни, прагненням захищати свої національні інтереси. Національний інтерес – вираз і усвідомлення потреб держави, мотивація його існування і діяльності.

На початку XXI століття регіональна інтеграція стає відмітною тенденцією світового розвитку. Фактично весь світ сьогодні – це сукупність регіональних блоків. На тлі глобалізації світової економіки вони задовольняють насамперед корпоративні інтереси об'єднуються держав. І в цьому їх сила, непорівнянна з можливостями окремо взятої країни. Сучасні тенденції формування світового порядку в активно глобалізується такі, що чим сильніше держави інтегровані в ефективно працюють спілки та об'єднання, тим успішніше вони вирішують свої економічні проблеми, тим впевненіше вони відстоюють свої не тільки регіональні, а й національні інтереси на міжнародній арені. Приклади успішної діяльності ЄС і АСЕАН (Асоціації країн Південно-Східної Азії) показують, що при існуючих розбіжностях на рівні соціально-економічного розвитку передові країни підтягують новачків і відстаючі країни через диверсифікацію, митну політику, спеціалізацію. Світовий досвід показує, що суттєві відмінності в економічних потенціалах – не завада до інтеграції, наприклад, по країнам АСЕАН, де ці відмінності абсолютно несумісні (Кампучія і Сінгапур, Лаос і Бруней), проте ці питання вирішуються досить

успішно. В ЄС сильно різняться економічні та соціальні потенціали Німеччини і Румунії, Франції та Болгарії. Проте ринкові механізми ЄС (митні, валютні та ін.) дозволяють успішно співпрацювати. Приклад цього інтеграція колишніх країн РЕВ і військово-політичного союзу Варшавського договору з розвиненими ринковими системами.

В усіх промислово розвинених країнах, незалежно від типу їхньої системи, розбіжність інтересів корпорацій і державної влади зростає і зберігає тенденцію до загострення.

Природно, що в умовах фінансової кризи представники урядів країн дорікають корпораціям у переміщенні ними виробничого потенціалу за кордон у пошуках більш пільгових податкових умов з метою підвищення конкуренто здатності продукції, а отже, в нехтуванні національними інтересами.

На світовій арені націю представляє держава, тому, говорячи про національний інтерес на міжнародно-політичному рівні, як правило, розуміють державний інтерес і навпаки.

Кілька десятиліть тому часто можна було почути дорікання на адресу корпорацій, а не країн, щодо того, що вони конкурують між собою. Однак це не відповідало дійсності, оскільки тоді саме країни конкурували між собою, причому деякі більш агресивно, інші більш майстерно й успішно.

Розходження між національними і корпоративними інтересами проявляється насамперед у сфері прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Можна сказати, що на національні інтереси працюють сили “ваги“, які зовні проявляються в закликах до світового співтовариства вкладати ПІІ в дану конкретну країну, що обіцяє в майбутньому високі прибутки, які з’являться завдяки місцевому ринку, дешевій робочій силі, передбачуваним спокусливим перспективами.

Одночасно корпорації, які на своєму досвіді зазнали велику кількість обмежень і заборон, непосильний податковий тягар, введених урядом на рідній землі, а також пізнали глибину місцевих проблем: досить обмежений ринок праці, дорожнеча сировини, жорсткість ринку праці тощо – шукають кращі умови для функціонування на зарубіжних ринках, і знайшовши їх, переводять туди виробничі потужності.

Таким чином, корпорації прагнуть вийти на світовий ринок з метою завоювання своєї частки на ринку, у той час як держави борються за те, щоб утримати або збільшити частку як вітчизняних, так і іноземних інвестицій в економіку країни.

Розходження національних і корпоративних інтересів характерні не для

всіх сфер економіки. Сучасний глобальний діловий ландшафт досить складний. Аналізуючи його, варто враховувати, що на нього впливають дві серйозні, близькі за своєю природою сили.

Так, глобалізація не змогла повністю звільнити міжнародну торгівлю від впливу політизації.

Інший чинник, який дещо близький до політизації, – це наслідки еволюції, яка почалася після закінчення ери „холодної війни”, і проявилися в переміщенні центру із геополітики у геоeкономіку.

3.3 Стратегія ТНК і МНК

Однім з основних джерел глобалізації є транснаціоналізація, у рамках якої значна частка виробництва, споживання, експорту, імпорту і доходу країни залежить від міжнародних центрів за межами даної держави. Як провідна сила тут виступають транснаціональні компанії (ТНК). Таким чином, поряд з державами, що залишаються основними діючими особами в сучасній глобальній економіці, велику роль у ній грають транснаціональні корпорації. Приставка «транс-» у їхній назві означає, що ТНК виробляють і продають товари і послуги за національні границі; вони поширюють ідеї, смаки, стандарти і технології по усьому світі; вони планують свої операції в глобальних масштабах, але при цьому зберігають свій національний характер. Під транснаціональними компаніями найчастіше розуміють фірми, які контролюють виробничі активи більш ніж в одній країні.

Компанії не є ТНК, якщо вони просто торгують за кордоном або виступають партнерами іноземних фірм. Існує кілька шляхів одержання компанією статусу ТНК. Наприклад, якщо:

- 1) компанія має багато філій за кордоном;
- 2) вона діє у великій кількості країн світу;
- 3) частка прибутку або інших доходів, отриманих за рубежем, висока щодо всіх доходів;
- 4) її працівники, акціонери й менеджери з багатьох різних країн;
- 5) її закордонні операції – це не тільки продаж, але й виробництво, дослідження, розробки.

Однак статистика міжнародних компаній зіштовхується з більшими складностями. Як приватні фірми, вони неохоче подають інформацію про свою діяльність, до того ж частина інформації ховається. Існують також розходження в трактуваннях міжнародних корпорацій. Їх звичайно визначають як фірми, що мають право контролю над активами не менш ніж двох країнах.

Але інші автори підкреслюють значення такого критерію, як обсяг закордонного виробництва. Комісія ООН по ТНК у свій час давала таке визначення транснаціональним корпораціям це компанія:

1) що включає одиниці у двох або більше країнах, незалежно від їхньої юридичної форми й поля діяльності;

2) що оперує в рамках системи прийняття рішень, що дозволяє проводити погоджену політику й здійснювати загальну стратегію через один або більше керівний центр;

3) у якій окремі одиниці зв'язані між собою за допомогою власності або яким-небудь іншим образом так, що одна або більше з них можуть мати значний вплив на діяльність інших і, зокрема, ділити знання, ресурси і відповідальність із іншими.

Виділяють два види міжнародних корпорацій.

1. *Транснаціональні корпорації* (ТНК) – національні по капіталу (тобто головна компанія належить одній країні) і міжнародні по сфері своєї діяльності (інвестиції здійснюються в багато країн світу).

2. *Мультинаціональні корпорації* (МНК) – міжнародні і по капіталу, і по сфері своєї діяльності (головна компанія належить капіталу декількох країн, інвестиції також здійснюються по усьому світі).

Переважає більшість сучасних міжнародних корпорацій мають форму ТНК, хоча в сучасних умовах ці розходження поступово стираються.

Можна визначити наступні особливості, що виділяють ТНК із загальної маси компаній, що оперують на зовнішніх ринках:

– відрив від національного ґрунту, глобальний характер усередині фірмового планування, а також операцій по постачанню і збуту, під централізованим приватним контролем;

– використання міжнародного одиничного поділу праці в рамках системи технологічно взаємозалежних підприємств у різних країнах світу, що обмінюються незавершеною продукцією по некомерційним, трансфертним цінам;

– розділ ринків між філіями і їх централізоване технологічне забезпечення.

Аналіз діяльності ТНК дозволяє виділити три їх типи:

– *етноцентричні* створюють філії за кордоном для забезпечення поставок сировини або ринків збуту, але закордонні ринки залишаються для них, насамперед, продовженням їхнього внутрішнього ринку;

– для *поліцентричних* характерно те, що зовнішній ринок – це не

менш, а часто й більш важливий сектор їхньої діяльності порівняно із внутрішнім ринком. На їх закордонних філіях виробляється більша частина продукції, що випускається ними;

– *регіоцентричні* особливо популярні в інтеграційних угрупованнях. Вони орієнтуються вже не на ринки окремих країн, а на цілі регіони, наприклад на всю Західну Європу, хоча закордонні філії й у цьому випадку розміщуються в окремих країнах;

– *геоцентричні* – це найбільш зрілий тип ТНК, він характерний для тих ТНК, які є як би децентралізованою федерацією регіональних філій.

На ТНК припадає понад 70 % світової торгівлі, причому 40 % цієї торгівлі відбувається усередині ТНК, тобто не за ринковими цінами, а за так званими трансфертними цінами, які формуються не під тиском ринку, а з огляду на довгострокову політику материнської корпорації. Дуже великі ТНК мають бюджет, що часто перевищує бюджет деяких країн. Зі 100 найбільших економік у світі 52 – транснаціональні корпорації, решта – держави. ТНК мають великий вплив у регіонах, оскільки володіють значними коштами, можуть впливати на громадськість, часто утворюють могутнє політичне лобі.

Стосовно поширення ТНК слід зазначити, що на цей час у світі налічується понад 64 тис. транснаціональних корпорацій, які мають близько 900 тис. зарубіжних філій, розташованих, у тому числі, і в країнах співдружності.

Транснаціональні корпорації відіграють важливу роль у глобалізації. Зокрема, ТНК посідають вагомє місце у світових науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробках. ТНК – це не тільки виробничі компанії, а й транснаціональні банки, телекомунікаційні, страхові, аудиторські компанії, інвестиційні й пенсійні фундації.

ТНК стали двигуном зростаючої глобальної взаємозалежності. Проте більша частина з них залишається в рамках блоків „тріади” – Північної Америки, ЄС і Японії. Якщо точніше, то 43 % із 500 найважливіших ТНК походять з цих регіонів.

Сучасне покоління ТНК і МНК застосовують для зміцнення своєї могутності глобальні стратегії. Стратегія є глобальною, якщо фірма одночасно враховує ряд вимог поводження на світових ринках, зокрема, якщо вона має загальнопланетарне бачення ринків конкуренції, добре знає своїх суперників, контролює свої операції в загальносвітовому масштабі, оперує у високотехнологічних галузях промисловості, розміщає своє виробництво щонайкраще відповідно до принципу порівняльних витрат, координує свою

діяльність за допомогою гнучкої інформаційної технології і інтегрованого внутріфірмового бухгалтерського обліку, інтегрує свої заводи й філії в єдину міжнародну мережу керування, включену в мережу угод з іншими країнами.

ТНК – це гігантські монополії, які діють у світовому масштабі, контролюють значну частку світового виробництва товарів, послуг, процесу ціноутворення і привласнюють монопольно високі прибутки. Інакше кажучи, ТНК – це міжнародні концерни, тобто група підприємств (дочірніх фірм) навколо іншого підприємства (материнської компанії) яка тримає акції цих підприємств. Для того, щоб бути спроможною контролювати дочірні підприємства, головному підприємству в багатьох західних країнах достатньо володіти від 20 % до 40 %. У США де акції багатьох підприємств належать сотням і тисячам акціонерів, для ефективного контролю достатньо оволодіти 10 – 15 % акцій. В рамках концернів часто дочірні підприємства є тримачами акцій інших дочірніх підприємств в інших країнах, економічним механізмом їх формування є прямі іноземні інвестиції (ПІІ). Саме тому колосальна фінансова і промислова могутність ТНК носить наднаціональний характер.

Економічною основою транснаціональних корпорацій (ТНК) є:

- інтернаціоналізація виробництва і капіталу;
- міжнародний поділ праці: міжнародна спеціалізація та міжнародне кооперування виробництва;
- концентрація капіталу у світовому масштабі;
- вивіз капіталу у формах прямих та портфельних іноземних інвестицій;
- зменшення виробничих витрат і збільшення на цій основі прибутків – головна мета підприємств.

Види та особливості діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК).

До першої групи відносять транснаціональні корпорації (ТНК), головна (материнська) фірма яких розташована у одній країні, і здійснює ділову активність в інших країнах з допомогою створення там філій та дочірніх компаній, які мають самостійні служби виробництва і збуту продукції, науково-дослідні центри. До них відносяться американські компанії “General Motors”, “Ford”, “IBM”, “Exon”, “Mobil” швейцарський концерн “Nestle” та інші.

До другої групи відносять багатонаціональні компанії(БНК). Це трести, концерни та інші виробничі об'єднання, які є міжнародними фірмами. Багатонаціональні компанії(БНК) об'єднують національні компанії двох, або більше країн на виробничій або науково-технічній основі, які належать власникам із цих країн – англо-голандський хімікотехнічний концерн “Univer”,

заснований у 1907 році, англо-голандський концерн “Royal-Dutch-Shell”, італо-французький автомобільний концерн “Fiat-Citroen”.

До третьої групи міжнародних корпорацій відносять Міжнародні корпоративні союзи. Вони виступають в організаційній формі консорціумів, створюються на виробничій, науково-технічній і комерційній основі. Це спеціальні об'єднання промислових, банківських і інших концернів, створених для вирішення крупних економічних проблем, прикладом є західноєвропейський консорціум “Erbus industry”.

Останнім часом у науковій літературі використовується термін “глобальні корпорації” – це міжнародні корпорації які проводять свою ділову активність в масштабах всього світу.

Характерною особливістю діяльності ТНК (транснаціональних корпорацій) є:

- географічна диверсифікація виробництва на світовому рівні; деякі ТНК функціонують більш як у 100 країнах, наприклад, фірма “Інтернешнл Бізнес Мешінз” (виробництво електронно-обчислювальної техніки) має філії більш ніж у 80 країнах, “Сіменс” (ФРН) – у 52, концерн “Дженерал Моторс” – 209 заводів у США, 12 – в Канаді і 32 – в інших країнах.

- диверсифікація діяльності та виробництва у різних галузях; шляхом диверсифікації своєї діяльності стають конгломератами на зразок американської «Інтернешнл Телефон енд Телеграф» ІТТ, зберігаючи монополію у галузі засобів зв'язку, має підприємства фармацевтичної та харчової промисловості, підприємства сфери послуг і т.д.

- участь у міжнародній спеціалізації та кооперуванню виробництва; внутріфірмова спеціалізація виражається у виробництві різних товарів різними філіями ТНК. Так, англійська філія “Дженерал Моторс”(Воксхол) спеціалізується на виробництві вантажівок, західнонімецька (Опель) – на виробництві легкових автомобілів і т.д.

Спеціалізація і кооперування розповсюдились і на науково-технічні дослідження. Так американська корпорація ІВМ, має лабораторії в країнах всього світу.

Спеціалізація і кооперування між підприємствами однієї і тієї ж ТНК, розташованими в різних країнах, призводить до розвитку внутрікорпоративного обміну, котрий нині досягає 1/3 міжнародного торговельного обігу.

Є кілька способів об'єднання фірм у транснаціональні корпорації (ТНК):

- заснування монополіями різних країн спільної компанії, як самостійної;

– придбання національним концерном частки контрольного пакету акцій закордонних компаній;

– безпосереднє злиття активів фірм різних країн, так зване “квазі злиття”, шляхом обміну акціями між фірмами, які залишаються юридично незалежними.

Для сучасних ТНК характерна багатогалузева структура, завдяки наявності активів у різних галузях:

– 60 % компаній – в галузі виробництва;

– 37 % компаній – у сфері послуг;

– 3 % компаній – у добувній промисловості та сільському господарстві.

Транснаціональними корпораціями здійснюється динамічна політика у галузі капіталовкладень та науково-дослідних робіт. Вони контролюють зовнішню торгівлю і мають до 90% прямих інвестиційна кордон. Сучасні ТНК проникають у високотехнологічні та наукоємні галузі.

Маючи крупну виробничу базу, у ТНК застосовують високоефективне планування виробництва, яке здійснюється в рамках материнської фірми і розповсюджується на дочірні підприємства.

Роль ТНК у сільському господарстві та міжнародному поділі праці полягає у наступному:

– сучасні ТНК визначають характер зовнішньоекономічних зв’язків у світовому господарстві;

– відіграють головну роль у міжнародному поділі праці (МПП);

– сприяють інтернаціоналізації виробництва і капіталу;

– підсилюють міжнародну економічну інтеграцію.

Форми проникнення ТНК на світовий ринок.

– контрактні форми;

– ліцензування;

– франчайзінг;

– надання технічних та маркетингових послуг;

– здача підприємств під ключ;

– передача технологій по внутріфірмовому трансферту;

– створення спільних підприємств.

У сучасних умовах ТНК та МНК вдаються до наступних глобальних стратегій:

1. Злиття та поглинання.

Компанії, що приймають участь в злиттях і поглинаннях прагнуть таким способом знизити витрати, повисити прибуток, збільшити свою ринкову частку, скористатися новими технологічними й ринковими можливостями, захватити панування на глобальних ринках, що розвиваються. Злиття і поглинання інтенсивно йдуть у різних галузях промисловості – нафтовій і нафтохімічній, автомобільній, сталеливарній, харчовій, текстильній, виробництві комп'ютерів і фармацевтичної продукції та ін., а також в області управлінського консультування, страховій і банківській справі, інших галузях сфери послуг. Транскордонні злиття і поглинання є найбільш економічним способом проникнення на закордонні ринки, особливо коли об'єктом угоди стає місцева фірма зі стійкою торговельною маркою. Тим самим заощаджуються значні засоби на будівництві виробничих потужностей, організації науково-дослідних робіт, навчанні персоналу, пристосуванні продукції до специфічних вимог даного ринку, налагодженні збуту. Злиття і поглинання найчастіше спричиняють раціоналізацію і реорганізацію діяльності. Вона виражається в скороченні управлінських функцій і чисельності адміністрації, об'єднанні дослідницьких центрів, зменшенні витрат на науково-дослідницькі роботи й виробничий персонал, переміщенні науково-дослідних підрозділів з однієї країни в іншу. Але нерідко за поглинанням йде негайне закриття виробництва з метою знищення конкурента.

2. Створення стратегічних альянсів.

Альянси створюються й у сфері послуг, наприклад в авіатранспорті, і в найбільш передових галузях промисловості (мікроелектроніка, телекомунікації, біотехнологія, автомобілебудування, аерокосмічна промисловість), де конкуренція носить вкрай жорсткий характер, однак витрати зі створення нових технологій настільки високі, що їх не можуть дозволити собі навіть компанії-лідери. За допомогою стратегічних альянсів фірми швидко пристосовуються до змін у технологіях, заощаджують на витратах на науково-дослідні роботи, освоюють закордонні ринки, обходять обмеження на злиття й поглинання. Такі альянси дозволяють учасникам вирішувати стратегічні завдання й зміцнювати свої конкурентні позиції, зберігаючи при цьому господарську і юридичну самостійність, координувати й оптимізувати використання спільних ресурсів і мінімізувати трансакційні витрати. У сфері промисловості стратегічні альянси між фірмами полягають звичайно на ранніх етапах життєвого циклу продукції, насамперед на дослідницькій стадії, у той час як на ринках готової продукції об'єднуючи свої зусилля компанії виступають непримиренними конкурентами.

Основними технологічними й інноваційними мотивами вступу компаній в альянси є наступні:

- партнерства дозволяють створювати стійкі канали передачі передових знань і спрощують їхнє освоєння; сучасні технології часто виникають на стиках наук або галузей. Альянси розширюють обрії компаній і спрощують доступ до невідомих раніше технологій;
- технологічне лідерство сполучене з високої невизначеністю й ризиком. Спільні розробки й інноваційні проекти дозволяють знижувати витрати інноваційного процесу;
- спільні зусилля дають можливість ефективніше вводити нові стандарти там, де вони не одержали ще відповідного оформлення.

Одним зі шляхів досягнення цілей стратегічного позиціонування сучасних транснаціональних компаній є укладання особливих міжфірмових угод, так званих, стратегічних альянсів. Стратегічні альянси – явище не нове і, тим більше, не рідкісне. Альянси були поширені ще в XVIII і XIX ст. в судноплаванні і страхуванні перевезень вантажів.

Інтерес менеджменту до альянсів не зменшується і на сьогоднішній день. Так, аналізу створення стратегічних альянсів, їх перевагам та недолікам присвячено чимало досліджень учених і практиків, зокрема роботи С. Шаврука, М.Л. Лучко, Р. Зіменкова, Є. Романова, Г. Сталінської, А. Шипілова та інших.

В даний час стратегічні альянси стали відомими інструментами, що широко використовуються менеджерами, особливо в міжнародному діловому співробітництві. Однак, чимало стратегічних альянсів не досягають своєї кінцевої мети. Це змушує поставити запитання: як оцінювати можливі невдачі альянсів, які в даний час складають від 40 % до 50 %; що компанії повинні робити, щоб створити ефективні альянсові можливості? Виходячи з цього, метою статті є аналіз основних причин створення та розпаду стратегічних альянсів в сучасних умовах.

Альянси – це довгострокові корпоративні відносини між двома (або більше) фірмами. Прикладами таких об'єднань можуть бути спільні підприємства, науково-дослідне співробітництво, довгострокові договори про поставки.

Стратегічні альянси довели свою важливість не тільки для національного, але і для багатонаціонального бізнесу, а також і в цілому для економіки залучених до них держав. Розвиток альянсів і партнерських відносин набув в даний час і досягне в майбутньому набагато більшого розквіту, чим було в минулому. Багато фірм, що раніше рідко вступали в альянси, тепер створюють

їх регулярно. Так, наприклад, американська American Telephone and Telegraph (АТТ) і англійська корпорація British Telecom об'єдналися і створили підприємство телефонного зв'язку. Територія, де діє нове об'єднання, охоплює Північну і значну частину Південної Америки, Європи, Азії і Океанії (близько 200 країн і територій). За оцінками, річний оборот об'єднання складає 10 млрд. дол., а щорічний прибуток перевищує 1 млрд. дол. Конкуруючі американські корпорації АТТ, ІВМ, Apple Computer і німецька фірма Siemens створили альянс, у рамках якого буде вироблятися продукція, “що говорить на одній мові“, і розробляються комп'ютерні стандарти по сумісності техніки, що випускається різними конкуруючими фірмами.

Переваги для фірм, що вступають в альянс, полягають в економії на багатьох видах виробничих витрат; в оптимізації НИОКР; у доступі до матеріальних і нематеріальних активів партнерів по стратегічному альянсу. Усі ці переваги можуть проявитися не тільки в довгостроковому, але й у короткостроковому періоді.

Дослідження показують, що фірми, які належать до альянсів отримують більше переваг порівняно з тими, які виступають самі по собі. Однак, ризик зазнати краху ще до того, як альянс розкриє свій потенціал, також існує.

Отже, щоб зрозуміти, чому стратегічні альянси зазнають розпаду, слід з'ясувати, навіщо їх створюють. Є три основні причини створення альянсів. По-перше, це стратегічне доповнення, яке виражається в об'єднанні ринків, чи набутих досвідом навичок. По-друге, посилення позицій на ринку. По-третє, зменшення витрат і поділ ризику.

Стратегічні дослідження альянсів виявили чотири основні проблеми створення альянсів або чотири причини розпаду альянсів: розмір альянсів; якість членів системи; внутрішня конкуренція; проблеми управління системою альянсів. Розглянемо кожну з них детальніше.

Розмір мережі альянсів. В окремих випадках розмір мережі альянсів має велике значення: чим більше партнерів у альянсі, тим краще. Але кожна компанія має обмежені ресурси, а отже повинна погодитися на обмежену кількість партнерів. Саме тому до вибору партнерів доводиться підходити вкрай прагматично. Сумний приклад завеликого альянсу показує «Cable and Wireless». У середині 1990^x вони хотіли створити глобальну компанію, яка об'єднає усі великі телекомунікаційні компанії світу. Їх альянс налічував понад 50 компаній і «Cable and Wireless» не змогла впоратися з такою великою групою. У той самий час «British Telecom» приєднала тільки дві компанії – МСІ та АТТ. І друга система виявилася скоординованішою, успішнішою, ніж перша.

Питання не в тому, наскільки альянс великий, а в тому, чи відповідає він потребам.

Якість членів альянсу. Провідним чинником успішності альянсів є якість її членів. Партнери повинні доповнювати можливості одне одного. Результатом вдало підібраних членів альянсу стала версія PDA (Personal Digital Assistant), розроблена альянсом за головуванням Apple. У цьому приладі об'єдналися кілька успішних розробок: комп'ютерні комунікації, комунікаційні можливості мобільних телефонів, розмір і стиль електроніки. Одна компанія не змогла б це все зробити так само добре. Тому Apple запропонував технологію, Advanced risk machines – чіпи і Sharp – дизайн. Apple надав свою торгову мережу.

Внутрішня конкуренція. Це те, що може зламати будь-який стратегічний альянс. Але за умови правильного утворення альянсу вона не повинна виникнути – члени мають доповнювати одне одного, а не конкурувати. Так зробили Ксерокс та Фуджі. Фуджі має право використовувати технології Ксерокс тільки на ринках, які покриває альянс цих двох фірм.

Структура управління системою альянсів. Структура управління диктує процес управління. Так, одна з управлінських систем використовується тоді, коли партнерів багато і ніхто не домінує. Її недоліком є неприпустима для сьогоденного ринку повільність. Свого часу АТТ приєдналися до консорціуму телекомунікаційних операторів World Partners. Він складався з 10 партнерів, які постійно сперечалися. Рішення приймалися так повільно, що АТТ змушені були вийти з цього альянсу. Ефективнішою є структура центру та периферії. Наприклад, рішення приймається трьома основними фірмами, решта їх виконує. Інша, не менш ефективна система управління, може ґрунтуватися на лідерстві однієї компанії. Наприклад, Boeing – одна фірма вирішує всі суперечки, бере на себе відповідальність і дисциплінує. При цьому лідером має бути велика і авторитетна компанія.

Треба зауважити, що альянс повинен виконувати чотири основних критерії для кожного партнера: він має додавати вартість; давати можливість для навчання; захищати і збільшувати основні компетентності і конкурентні переваги; давати можливість для операційної гнучкості, необхідної для того, щоб підприємство було успішним. Таким чином, потенційна корисність стратегічних альянсів, хоча і не для кожної фірми і не в кожній ситуації, безумовно, підтверджена практикою ведення багатонаціонального бізнесу. Стратегічні альянси можна розглядати як важливі для партнерів асоціації, що створюються для досягнення їх довгострокових загальних інтересів.

3. Інші міжфірмові коопераційні угоди, які допомагають їм використовувати конкурентні переваги всіх учасників таких союзів без дорогих витрат на покупку їхніх активів.

4. Стратегії взаємодії із приймаючими країнами та країнами базування.

Відносини між приймаючими країнами й ТНК складні й суперечливі. Це пов'язано із частою розбіжністю інтересів і розходженнями в їхній силі. Ці розходження відчуваються одразу ж, як тільки обидві сторони здійснюють спробу максимізувати свої вигоди. Економічно ТНК, як правило, сильніше більшості приймаючих їх країн. Тому ТНК нерідко прагнуть використовувати свою міць для тиску на місцеві уряди, змушуючи їх знижувати податкові вимоги, або домагаючись одержання особливих пільг у фінансовій сфері, інфраструктурі, захисту ринку та ін. Політика приймаючих держав стосовно ТНК варіює від націоналізації іноземної власності до використання системи пільг для залучення іноземного капіталу. Багато урядів заохочують ПІ в ряді секторів економіки, обмежуючи або закриваючи доступ в інші (наприклад, у галузях, пов'язаних з національною обороною). Більше того, деякі центральні уряди проводять рестриктивну політику відносно іноземних інвестицій, у той час як регіональні уряди (штатів, провінцій) конкурують один з одним у залученні іноземних інвесторів.

Запитання для роздуму, самоконтролю

1. Суть ТНК
2. Види міжнародних корпорацій
3. Типи ТНК
4. Визначення стратегічного альянсу

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 3

МЕТА: закріпити теоретичні засади економічної ролі держави в умовах глобалізації.

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати доповідь, реферат або презентацію, дивлячись від вибраного завдання.

Методичні рекомендації: варіант завдання надається викладачем на практичному завданні, або ж узгоджується з ним, якщо студент сам обирає тематику завдання.

Форма та строки подання: готові завдання доповідаються та захищаються на практичному занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується. Варіант завдання дається (узгоджується з студентом, за бажанням) викладачем на практичному занятті.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми доповідей та презентацій:

1. Транснаціональна експансія у світовій економіці.
2. Інтернаціоналізація національних економік та створення транснаціонального простору.
3. Діяльність транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації.
4. Стратегічні альянси: позитиви та негативи функціонування.
5. Транснаціональні корпорації США, Японія та ЄС.
6. Науково-виробничі агломерації: види та форми функціонування.

ЗАДАЧА

Подається список зовнішньоекономічних операцій між країною А і іншими країнами:

Купівля резидентами країни А цінних паперів іноземних фірм – 50 млн.дол.;

Імпорт товарів і послуг в країну А – 100млн. дол.

Експорт товарів і послуг з країни А – 120 млн. дол.

Грошові перекази з інших країн в країну А – 30 млн. дол.

Продаж цінних паперів фірм країни А іноземцям – 60 млн. дол.

Імпорт золота в країну А – 60 млн. дол

Скласти платіжний баланс країни А.

Розв'язок

Платіжний баланс складається у формі бухгалтерських рахунків, що містять статистичну інформацію із зовнішньоторговельних операцій господарських суб'єктів країни і закордону за певний період (як правило, за рік). Вартісне вираження платіжного балансу відбиває співвідношення між вартістю, отриманою країною, і вартістю, вивезеною за її межі.

Отже, платіжний баланс країни А має такий вигляд (в млн. дол.):

Зовнішньо-економічні операції країни	вартість, що вивезена за межі країни	вартість, що отримана країною
Купівля резидентами країни А цінних паперів іноземних фірм	50	
Імпорт товарів і послуг в країну А	100	
Експорт товарів і послуг з країни А		120
Грошові перекази з інших країн в країну А		30
Продаж цінних паперів фірм країни А іноземцям		60
Імпорт золота в країну А	60	
	210	210

САМОСТІЙНА РОБОТА № 3.

МЕТА: закріпити теоретичні засади економічної ролі держави в умовах глобалізації.

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати презентаційний матеріал на 5 – 10 слайдів.

Методичні рекомендації: варіант завдання для виконання презентації надається викладачем.

Форма та строки подання: готова презентація надсилається до закінчення модуля 1. Та захищається на семінарському занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми презентацій:

1. Кластерні економічні простори, їх позитиви та негативи.
2. Основні фактори притаманні ТНК.
3. Процеси регіоналізації.
4. «Наукові парки»: суть та функції.
5. Структура базової моделі національної інноваційної системи.

ТЕМА 4. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1. Сутність глобальної економіки.
2. Основні риси глобальної економіки.
3. Джерела конкурентоспроможності у глобальній економіці.
4. Концепції розвитку глобальної економіки.

4.1 Сутність та особливості глобальної економіки

Глобальна економіка – це зовсім нова історична реальність, відмінна від світової економіки, у якій процеси нагромадження капіталу відбуваються в усьому світі, тобто це економіка, у якій національні економіки залежать від діяльності глобалізованого ядра. Останнє містить у собі фінансові ринки, міжнародну торгівлю, транснаціональне виробництво, науку і технологію та відповідні види праці. У цілому можна визначити глобальну економіку як економіку, чії основні компоненти мають інституціональну, організаційну і технологічну здатність діяти як спільність (цілісність) у реальному часі або у вибраному часі у планетарному масштабі.

Глобальну економіку можна також розглядати як уніфікацію і інтеграцію світової економіки, а саме глобалізацію високих технологій, виробництва, споживання, фінансування, кредитування. Метою глобальної економіки є зростання обсягів виробництва, посилення стимулюючої конкуренції, зниження цін, підвищення продуктивності праці, що за рахунок глобальних комунікацій інтелектуалізує виробництво та споживання і сприяє прискоренню розвитку країн. В структурі глобальної економіки повинні бути перерозподільні механізми, за допомогою яких нації-держави могли б регулювати економічний розвиток і розподіляти вироблені матеріальні цінності у суспільних інтересах.

Методологія глобальної економіки базується на реалізації системного комплексного підходу до дослідження глобальних проблем не в статичі, а в динаміці світового розвитку, тобто в процесі глобальних трансформацій і глобалізації розвитку.

Першою особливістю глобальної економіки є те, що фінансовий капітал став неймовірно рухливим. Інвестори можуть переміщати гроші через границі з невеликими обмеженнями з боку національних урядів або навіть при їхній відсутності. Завдяки цьому в середині 70^x років і у зв'язку з появою ринку євровалют і введенням “змінного курсу долара” світова економіка стала поступово перетворюватися у транснаціональну. Вона створюється в

основному потоками грошової маси, а не торгівлею товарами і послугами. Валютно-фінансова політика суверенних національних урядів здійснює все менший вплив на події, що відбуваються на транснаціональному валютному ринку і на ринку капіталу, усе більше перетворюючись у реакцію на ці події.

Другою особливістю глобальної економіки є глобальна мережа комунікацій, що була створена завдяки технологічним нововведенням, що зробили можливим для мільярдів людей одночасно спостерігати події, що відбуваються в іншому місці планети (наприклад, Олімпійські ігри). 90^{ті} роки означали початок ери глобальної інформатизації світової економіки. Саме завдяки інформаційним технологіям, що революціонізують способи нагромадження, передачі інформації, виникає нове просторове розміщення виробництва – наближення виробництва до ринків збуту; децентралізація прийняття рішень. Великі міські агломерації стають все більшою мірою центрами послуг, ділової інформації. Завдяки комп'ютерним мережам люди все більше воліють працювати в себе будинку. Супермагістралі створюють новий інформаційний простір на глобальному рівні – “простір потоків“. Це реальність XXI століття. Незалежно від того, де люди живуть і працюють (просторовий вимір), вони будуть жити в одному ритмі й одному часі, хоча при цьому існує небезпека втрати індивідом соціального контролю над прийняттям найважливіших рішень.

Третя унікальна характеристика глобальної економіки – зростаючий міжнародний поділ праці. Для розвинених країн сировинна економіка стала маргінальною; економіка стає усе менш матеріалоємною; інформація як результат і як ресурс взагалі не вимагає ні сировини, ні енергії. А успішний розвиток «нових індустріальних країн» багато в чому визначається вибором «свого» місця та міжнародним поділом праці і пристосуванням до тих структурних змін, які відбуваються на Заході.

4.2 Основні риси глобальної економіки

Світова економіка на початку 70^х років XX ст. під впливом техніко-економічних, політико-силових та соціально-психологічних чинників стала набувати рис єдиного самозабезпечуваного і певною мірою сталого організму, який дістав назву «мегаекономіка». Характерною особливістю останньої є те, що фінанси, телекомунікації, засоби масової інформації перетворюються на провідні сектори економіки. Саме вони утворюють глобальні сектори економіки. Однак попри значущість названих секторів економіки, які спеціалісти називають «новою економікою», такий підхід є звуженим,

неповним і не відображує повною мірою економічну сутність глобалізації. Поділ національної та світової економіки на «нову» і «стару» є не зовсім коректним. Адже у так званій старій економіці представлені не тільки галузі, які є матеріальною базою для подальшого розвитку науково-технічного прогресу (електроніка та електротехніка, машинобудування), а і ті, що спрямовані на задоволення потреб людей (агропромисловий комплекс, освіта, медицина, культура).

Нова економіка – поняття значно ширше, яке виходить за межі власне векторіального її поділу. Вона є поєднанням ринкової системи, державного регулювання економіки і соціальної системи. При цьому великого значення набуває соціальна стабільність у країні

Провідну роль у мегаекономіці відіграють транснаціональний капітал і банки, національні держави, світові та регіональні угруповання країн, міжнародні організації, мегаполіси, офшори та окремі бізнесмени-транснаціоналісти. Кожний із цих елементів може брати участь у кількох глобальних процесах.

Основою мегаекономіки є транснаціональний капітал. Він є рушієм процесу глобалізації і водночас регулятором міжнародної системи телекомунікацій, а також більшої частини світового виробництва товарів тривалого користування: автомобілів, електронного обладнання, літаків. Загалом ТНК контролюють майже 1/3 світового ВВП, половину промислового виробництва, 2/3 світової торгівлі і володіють 4/5 усіх ліцензій та патентів. Найбільші ТНК зосереджені в США, Японії, Великій Британії, Німеччині, Франції за домінуючої ролі американських транснаціональних корпорацій.

За масштабами діяльності окремі ТНК можна порівняти з національними господарствами окремих країн за показником їхнього річного доходу: «Дженерал Моторе» (США), «Даймлер-Крайслер» (США-ФРН), «Форд Мотор» (США), «Уол-Март Сторіз» (США), «Мицуї» (Японія), «Іточі» (Японія), «Міцубісі» (Японія), «Ексон» (США), «Дженерал електрик» (США), «Роял Дат Шелл» (Нідерланди - Велика Британія) тощо.

Нині ТНК активно застосовують якісно нову форму завоювання міжнародних ринків капіталу: використовуючи традиційні фінансові інструменти, а також деривативи, які дають право купувати чи продавати цінні папери, кошти, матеріальні або нематеріальні активи на визначених умовах у майбутньому, фінансові холдинги розширюють сферу послуг щодо фінансового посередництва. Все це призвело до випереджаючого зростання кількості угод на світових валютних ринках порівняно з обсягом торгівлі товарами та

послугами. За таких умов гроші перетворилися на товар, спекуляція на курсах валют – на найвигіднішу ринкову спекуляцію.

Для формування глобального конкурентного середовища на макрорівні характерним є інтенсивне створення регіональних економічних блоків.

Найпотужнішим із них є Європейський Союз, який виходить на якісно новий етап економічної інтеграції, що пов'язаний із функціонуванням Монетарного союзу. Аналогічні процеси відбуваються у сфері субрегіонального співробітництва між країнами різної цивілізаційної приналежності. Проте для усіх них характерним є чітко орієнтовані на глобальну конкуренцію механізми регулювання і координації дій.

Дедалі зростає економічна і політична роль мегаполісів, які є місцем розміщення транснаціонального капіталу. Наприклад, Токіо виробляє вдвічі більше товарів та послуг, ніж Бразилія; Чикаго – таку саму кількість товарів, як Мексика. На початку XXI ст. транснаціональний капітал зосередився у 13 великих світових центрах.

Невід'ємним елементом глобалізації капіталу є офшорні зони.

Офшорні зони – це невеликі держави або території, що залучають чужоземні капітали через надання податкових чи інших пільг у здійсненні фінансово-кредитних операцій із чужоземними резидентами і чужоземній валюті. Нині у світі існує понад 100 офшорних зон, серед яких найбільшою є Панама, де зареєстровано понад 330 тис. офшорних компаній. Транснаціональні корпорації, що базуються у семи високорозвинених країнах – це глобальні суб'єкти, які володіють 80 – 90 % усі наукоємної продукції і практично всім експортом, зокрема їм належить 46 із 50 макротехнологій, які забезпечують конкурентне виробництво, а на решту країн світу припадає 3 – 4 макротехнології. У зв'язку з цим у світі нині існує кілька технологічних укладів. Сім передових країн переходять до п'ятого, інформаційно-технологічного укладу, іншим розвиненим країнам притаманний четвертий – індустріальний уклад.

Існуючий розрив між економіками різних країн дає можливість країнам-лідерам отримувати надприбутки, застосовуючи механізм ціноутворення. Так, продаж 1 т нафти на міжнародному ринку приносить прибуток від 20 до 30 дол., 1 т нафти, витрачена на виробництво зерна – 80, на виробництво м'яса – від 300 до 400 дол.; 1кг промислової продукції у сфері побутової техніки дає прибуток 500 дол., а в авіації – 1 тис. дол.

Диспаритет цін, порядки і правила, які встановлюють транснаціональні корпорації в світі, дають змогу країнам «золотого мільярда» (така кількість

населення в країнах «сімки») споживати 80 % світових виробничих ресурсів, виробляти понад 80 % екологічно небезпечних відходів. Нині існують країни так званого передового центру («велика сімка»), де зосереджена сучасна технологія, банківська і комерційна діяльність; країни «периферії» (понад 100 країн з населенням приблизно 4 млрд.), які є ринками збуту продукції, постачальниками сировини та енергоносіїв, на їх території розміщують екологічно шкідливі виробництва, а також заводи зі збирання технологічно складного обладнання, зокрема автомобілів; третя група країн з населенням близько 1 млрд. практично виключена зі світового поділу праці. Для них характерний дуже низький рівень життя, залежність від зовнішньої допомоги.

Країни першої групи не можуть ні економічно, ні політично існувати без решти країн. Адже навіть найдосконаліші техніка і технологія потребують постійного залучення енергоносіїв, металів, продовольства тощо. Тому високорозвинені країни дедалі активніше залучають до світового поділу праці менш розвинені. Це зумовлює необхідність технічного і технологічного оновлення виробництва в останніх, а отже, сприяє зростанню добробуту населення цих країн.

У сучасному світі дедалі частіше відбуваються техногенні катастрофи: ядерні аварії (Чорнобиль), транспортні, енергетичні тощо. Гуманітарні катастрофи породжують насильство, розбрат. Таким чином, економічні, технологічні, політичні, соціальні чинники глобалізації спричиняють суперечності, в які втягуються всі країни світу незалежно від розміру території, рівня багатства, економічного чи культурного розвитку. Формування мегаекономіки і глобального ринку зумовлює ліквідацію національної економіки, державного суверенітету, позбавляє народи права розпоряджатися власними ресурсами, зокрема корисними копалинами, землею, водними ресурсами тощо.

4.3 Джерела конкурентоспроможності у глобальній економіці

Структура глобальної економіки визначається динамікою конкуренції між економічними агентами і локальними утвореннями (країнами, регіонами, економічними областями), де розташовані самі агенти. Конкуренція організується на підставі факторів, специфічних для нової інформаційної економіки, усередині глобальної системи, що представляє мережу, побудовану на інформаційних технологіях. Чотири основних фактори визначають форму й результат конкурентної боротьби.

По-перше, технологічні потужності. Дане визначення включає наукову

базу виробничих і управлінських процесів, потенціал НДДКР, людські ресурси, необхідні для створення технологічних інновацій, адекватне використання нових технологій і ступінь їхнього поширення усередині всієї системи економічної взаємодії. Інакше кажучи, технологічні потужності – це не просто результат додавання різних елементів, а характеристика системи, що можна назвати «технологія-виробництво-суспільство». Мається на увазі взаємодоповнююче сполучення науки, технології, менеджменту й виробництва усередині єдиної структури, де для кожного рівня система освіти забезпечує необхідну кількість кваліфікованих людських ресурсів. Висока якість окремого елемента конкретної економічної одиниці (наприклад, сильна наукова база або стійкі виробничі традиції у країні) зовсім не гарантує успішного прийняття нової технологічної парадигми, заснованої на інформаційних технологіях. Тут насамперед важливо правильне сполучення різних елементів. Тому технологічні потужності навряд чи можуть розглядатися як атрибут окремої фірми. Дана характеристика пов'язана з виробничими комплексами, що формуються на територіальній основі. Як тільки один комплекс з'являється в певній місцевості, він відразу зв'язується з іншим, а потім вони розширюють сферу свого впливу і взаємодіють у глобальному масштабі за допомогою телекомунікаційних транспортувальних мереж. Цю виробничу форму, притаманну розвиненим технологічним системам, називають «виробничою базою». «Під виробничою базою економіки» розуміються частини, компоненти, підсистеми, матеріали, устаткування і технологія, наявні для розробки нового процесу або продукту, а також структура взаємозв'язків між фірмами, які поставляють і використовують дані елементи. Однак технологічно розвинена «виробнича база» повинна бути пов'язана із системою, що виступає як постачальник компонентів для виробничої бази й одержувач зворотного ефекту від технологічного вдосконалювання виробничого процесу.

Другим важливим фактором, що впливає на конкурентоспроможність, є доступ на великий, інтегрований і багатий ринок, такий, як Європейський Союз, США або, у меншому ступені, Японія. Кращою конкурентною позицією може вважатися така, що дозволяє фірмам спокійно працювати на одному із цих великих ринків і в той же час дає можливість виходити на інші ринки з мінімальними перешкодами й обмеженнями. Загалом, чим значніше й глибше ступінь інтеграції окремої економічної зони, тим більше шансів досягти високої продуктивності і прибутковості у фірм, що перебувають у цьому районі. Таким чином, динаміка торгівлі і іноземних інвестицій між країнами, і макрорегіонами безпосередньо впливає на роботу окремих компаній і мереж фірм.

Третій фактор, що пояснює конкурентну позицію – це різниця між виробничими витратами у виробляючої сторони і цінами на цільовому ринку. Вона представляється більш прийнятною порівняно з обчисленням витрат на оплату праці, у той же час інші витрати не менш важливі (наприклад, оренда, податки, захист навколишнього середовища та ін.). Однак третій фактор впливає на конкурентоспроможність, якщо перші два позитивно відбиті в комерційній стратегії фірми, тобто потенційний прибуток, пов'язана з більше низькими виробничими витратами, може бути отримана тільки при можливості виходу на великий і багатий ринок. Крім того, різниця між ціною і витратами зовсім не є субститутуом технологічних потужностей. При даному рівні поширення технології по усьому світі конкурентна стратегія, заснована на низьких витратах, також повинна працювати в умовах інформаційно-технологічної парадигми. Виграшна формула полягає в об'єднанні високих технологій, висококваліфікованого менеджменту з більше низькими, чим у конкурентів, виробничими витратами; причому низькі витрати й технологічний потенціал розуміються у зв'язку з характеристиками конкретного продукту. Це досить важливе спостереження, що виключає можливість для країн, що розвиваються, конкурувати тільки на основі низьких витрат, якщо вони одночасно не можуть адаптувати свої виробничі системи до вимог інформаційної епохи.

Нарешті, конкурентоспроможність у новій глобальній економіці сильно залежить від політичних можливостей національних і міжнародних інститутів управляти стратегіями росту країн або регіонів, що перебувають під їхньою юрисдикцією. Сюди входить і створення конкурентних переваг на світовому ринку для тих фірм, які покликані служити інтересам населення, створюючи робітникам місця і генеруючи доходи. Діяльність урядів не обмежується лише керуванням торгівлею: уряду можуть надавати необхідну підтримку в області технологічного розвитку і підготовки людських ресурсів, що формує базу для роботи інформаційної економіки. Крім того, державні ринки (наприклад, у сфері оборонної промисловості і телекомунікацій), субсидії, і пільгові кредити (на розвиток НДДКР, організацію навчання, підтримку експорту) мають величезне значення для позиціонування фірм в умовах глобальної конкуренції.

Наведені вище фактори, діючи спільно, визначають динаміку й форми конкуренції між фірмами, регіонами й країнами в умовах нової глобальної економіки й тим самим входять у нову систему міжнародного поділу праці.

4.4 Концепції розвитку глобальної економіки

У розробці концепцій розвитку глобальної економіки беруть участь різні міжурядові і неурядові організації. Особливо активні в цьому напрямі Римський клуб, Міжнародний інститут прикладних досліджень у Відні, Паризька група, Асоціація сприяння ООН, Рада по вивченню людства, Інститут «Відкрите суспільство» (Фонд Сороса) та інші фонди. Вивчення глобальних процесів економічного, демографічного, екологічного характеру привело до усвідомлення необхідності розробки моделей світової економіки як єдиної системи. Вченими розроблено вже більше десяти моделей глобальної економіки, які пропонують варіанти вирішення світових проблем.

Найбільш відома модель Римського клубу «Перебудова світового порядку», підготовлена Я. Тінбергеном, а також розробки Б. Гаврилишина, Д. Медоуза, Д. Форрестера та ряду інших. Вони розробили правила й закони світового співтовариства, світової культури, а також засади майбутньої світової держави, здатної керувати зростаючим рівнем взаємозалежності. На їх думку поставлено під сумнів роль навіть найбільш суверенної національної держави як суб'єкта міжнародних відносин і стверджується, що національна держава перетворюється у пережиток минулого. Стрімко зростаюча необхідність в охороні навколишнього середовища, у всесвітньому обміні інформацією та у забезпеченні міжнародної безпеки сприяють зміцненню таких ідей, вони оволодівають суспільством.

Пропозиції про необхідність та створення міжнародних інститутів для регулювання відносин між націями й державою почали з'являтися ще у давні часи. Однією з таких пропозицій можна вважати план Е. Канта про „Вічний мир”. Нині створено більше 10 проектів Всесвітньої Конституції. Всі вони базуються на тезі про необхідність переглянути принцип національного суверенітету у нинішньому його розумінні й підводять до ідеї поступової інтернаціоналізації всіх світових ресурсів на основі принципу спільних надбань людства.

Всі розроблені конституції базуються на необхідності створення ефективних наднаціональних закладів, завданням яких має бути оптимальне управління планетою.

Більшість проектів гармонізації глобальної економіки, що розробляються, базуються на центрально-периферійній моделі, яка передбачає федеративний розвиток. Управління світовим порядком покладається на світовий уряд, якому доручається забезпечення добробуту і безпеки всього населення планети. Водночас зберігаються і національні уряди, роль яких у відповідності з

запропонованими проектами зводиться до мінімуму. Світовий уряд має виконувати всі основні функції, серед яких створення системи безпеки, загальної світової валюти, законів, які забезпечать належну охорону довкілля планети, управління світовими ресурсами, а також довгострокової політичної стратегії.

Одним із великих недоліків більшості цих концепцій та моделей є асиметричний підхід у стосунках між основними та периферійними співтовариствами, а також нерівноправний глобальний поділ праці. Ця асиметричність проявляється не лише у потоках сировинних матеріалів і комплектуючих з периферії у метрополії, але і у інших аспектах глобальних взаємовідносин у суспільстві. Запропоновані моделі глобального розвитку часто спрощено підходять до надзвичайно складної і суперечливої існуючої дійсності.

До основних факторів глобального розвитку слід віднести наступні:

- структура, практика і логіка сучасної глобальної економіки, заснованої на новітніх інформаційних і телекомунікаційних технологіях, привела до нового міжнародного поділу праці, який не лише веде до змін балансу економічної влади між провідними промислово розвиненими країнами, але й сприяє розвитковій тенденції створення економічної багатополярності;
- підйом НІС як рівноцінних конкурентів промислово розвинутих країн у виробництві високотехнологічної продукції. Це стало наслідком значної підтримки виробника державою, застосуванням у НІС досконалої техніки управління й відповідної підготовки все ще досить дешевої робочої сили. Такий розвиток, що набув особливо широкого розмаху у тихоокеанському регіоні, демонструє якісно протилежну тенденцію тим ідеям та моделям, які стверджують життєздатність центрально-периферійної моделі економіки;
- нова глобальна інформаційно-орієнтована економіка віддає перевагу здійсненню технологічних ривків у розвитку за рахунок впровадження ноу-хау на противагу думці, що переважала раніше, про одержання короткострокових переваг від використання дешевої робочої сили і сировини у країнах третього світу. Ключовим фактором для досягнення успіху на шляху до глобальної інформаційної економіки є розподіл праці, заснований на розвитковій і використанні високого рівня технологій на противагу попередній концепції, яка базується на примітивних і невисоких технологіях. Таким чином, протиріччя між розвиненими економіками і такими, що розвиваються, дещо відступають на другий план, поступаючись місцем конкурентній боротьбі між

технологіями різного рівня.

Між тим, практика залучення іноземних інвесторів за рахунок надання їм короткострокових переваг, орієнтованих на використання дешевої сировини і робочої сили, поки зберігається у сучасній економіці. З одного боку, уряди багатьох держав периферії продовжують пропонувати різноманітні пільги інвесторам і кредиторам з метою залучення прямих іноземних інвестицій, у тому числі і шляхом створення вільних економічних зон. Ця практика залучення іноземних інвестицій стала загальноприйнятою серед держав, що розвиваються, і країн з перехідною економікою.

З іншого боку, промислово розвинені країни, незважаючи на стабільне зміцнення глобальної інформаційної економіки, продовжують зберігати зацікавленість у використанні джерел недорогої сировини і дешевої робочої сили. Більшість компаній з розвинутих країн переводять свої виробничі потужності в країни, де значно менші вимоги до екологічних стандартів і набагато нижча вартість сировини і робочої сили. Подібна стратегія не може розглядатися як довгострокова, а швидше як така, що розрахована на короткострокову вигоду у зв'язку з кон'юнктурою, що склалася.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 4

МЕТА: закріпити теоретичні основи, що стосуються підсилення глобального характеру транснаціональних інституцій та економічних процесів.

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати доповідь, реферат або презентацію, дивлячись від вибраного завдання.

Методичні рекомендації: варіант завдання надається викладачем на практичному завданні, або ж узгоджується з ним, якщо студент сам обирає тематику завдання.

Форма та строки подання: готові завдання доповідаються та захищаються на практичному занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується. Варіант завдання дається (узгоджується з студентом, за бажанням) викладачем на практичному занятті.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми доповідей та презентацій:

1. Глобальні інформаційні мережі як ресурс розвитку глобальної економіки.

2. Найменш розвинені країни як об'єкт, а не суб'єкти глобальної економіки.
3. Роль індивідуальних суб'єктів глобальної економіки.
4. Міста-лідери як суб'єкти глобальної економіки.

ЗАДАЧА

Визначити індекс зростання (падіння) реальних доходів на душу населення.

Вихідні дані:

1. Витрати населення на купівлю товарів, оплату послуг та обов'язкові платежі в поточному році склали 700 млрд. грн.
2. В прогнозованому році витрати зростуть у 1,4 рази.
3. Індекс цін на товари і послуги до попереднього року – 1,5.
4. Чисельність населення країни у поточному році 48 млн. чол.
5. В прогнозованому році населення зменшиться на 2 %.

Розв'язок

Витрати з.р. = $700 * 1,4 = 980$ (млрд. грн.)

Реальні витрати з.р. = $980/1,5 = 653,33$ (млрд. грн.)

Реальні доходи б.р. = $7\ 000\ 000/48 = 145833,33$ (млн. грн.)

Населення з.р. = $48 * 0,98 = 47,04$ (млн. чол.)

Реальні доходи з.р. = $65\ 333/47,04 = 1\ 388\ 888,88$ (млн. грн.)

Індекс зростання/падіння доходів = Доходи з.р./Доходи б.р.

$I = 1\ 388\ 888,88/145833,33 = 9,52$

Відповідь: Індекс зростання реальних доходів = 9,52

САМОСТІЙНА РОБОТА № 4.

МЕТА: самостійно вивчити і проаналізувати джерела, що стосуються підсилення глобального характеру транснаціональних інституцій та економічних процесів

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати презентаційний матеріал на 5 – 10 слайдів.

Методичні рекомендації: варіант завдання для виконання презентації надається викладачем.

Форма та строки подання: готова презентація надсилається до закінчення модуля 1. Та захищається на семінарському занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми презентацій:

1. Роль США в глобальній економічній кризі.
2. Вплив глобальної економічної кризи на економіку Китаю.
3. Інформатизація і глобальне економічне середовище.
4. Інформаційні технології та інформатизація суспільства в умовах глобалізації.
5. Інформаційні складові глобального розвитку.
6. Формування регіональних ринків інформаційних послуг і технологій.

ТЕМА 5. ПІДСИЛЕННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ ІНСТИТУЦІЙ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

1. Формування глобального інституційного середовища.
2. Фінансова глобалізація: сутність та наслідки.
3. Валютна глобалізація: сутність та наслідки.
4. Культурна та освітня глобалізація: сутність та наслідки.

5.1 Формування глобального інституційного середовища.

Аналізуючи найбільш успішні національні економіки (США, Японії і Німеччини) можна зробити висновки, що їх суспільства є колективно орієнтованими. В той же час суспільства Франції і Італії є індивідуалістські орієнтованими, а країни китайської культури (КНР, Тайвань, Сінгапур) є фамілістично (родинно) орієнтованими і мають низький рівень громадської довіри і спонтанної соціалізованості. Результатом цього є слабкість добровільних об'єднань, зростання злочинності, відсутність духовного інтересу тощо. Спроби їх замінити законом, угодою, економічною доцільністю дають значно менший ефект.

Існує три основних шляхи досягнення соціалізованості.

Перший в основі своїй має родинні зв'язки, другий базується на добровільних асоціаціях позародинного типу, третій пов'язаний з діяльністю держави. Кожному шляху відповідає свій тип організації господарської діяльності. В першому випадку має місце сімейний бізнес, у другому – корпорація з професійною системою управління, у третьому – підприємство, що знаходиться в сфері влади держави. *Перший і третій* шлях тісно пов'язані між собою, оскільки воліють державної підтримки. *Другий шлях* дозволяє створювати великі об'єднання і завдяки довірі залучати великі кошти акціонерів. Звичайно довіра виникає тоді, коли співучасники розділяють певний набір моральних цінностей і можуть розраховувати на передбачувану і чесну поведінку кожного із них. В цьому випадку виникають організації з опосередкованими формами зв'язку. Як правило, вони є лідерами в глобальній економіці.

В першому і третьому випадках довіра і спонтанна соціалізованість можуть бути заміщені інститутами контракту і торгового права. Але для їхнього впровадження потрібні додаткові транзакційні витрати. Неоднорідність глобального середовища потребує їхньої модернізації з позиції глобальної

уніфікації і стандартизації. І якщо мова іде про керованість цього процесу, то він повинен мати і певне теоретичне підґрунтя.

В цілому, пропозиції з глобальної модернізації можна звести до трьох узагальнених позицій:

- 1) ринкове господарювання;
- 2) раціональне знання в усьому обсязі його ідей, дисциплін, інститутів і технологічного оснащення в їх історичній трансформації;
- 3) принцип право захищено і гідності людини.

Це є альтернатива традиційним принципам:

- 1) владі власності;
- 2) медитативно-сакральному знанню;
- 3) ззовні затвердженому статусу людської особистості.

Якими ж вбачаються найбільш загальні напрямки глобальних змін у зв'язку із запропонованими принципами? Спочатку звернемося до структурних елементів світової економіки, якими є міжнародні ринки: товарні, інвестиційні, валютні, фінансові, інноваційні та інші.

Світоргівельні зв'язки регулюються різними глобальними регіональними та міждержавними спеціалізованими економічними інституціями.

Найважливішими з них є:

- Світова організація торгівлі (СОТ);
- Конференція Організації Об'єднаних націй з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД);
- міжнародний торгівельний центр (МТЦ);
- Комісія Організації об'єднаних націй з прав міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ);
- Міжнародні організації з урегулювання світових товарних ринків.

Налічується декілька десятків міжнародних організацій експортерів сировини та інших, мета яких – урегулювання світових товарних ринків, лібералізація міжнародної торгівлі та відкритості товарних ринків. Але основний лейтмотив і мета їх діяльності, а це особливо притаманне СОТ, ЮНКТАД, ЮНСІТРАЛ, тобто глобальним інституціям, зводиться до наступного.

По-перше, створення відкритої міжнародної торгової системи має бути істотним елементом економічного процвітання і добробуту, зміцнення міжнародного миру і стабільності, а створений на її основі економічний порядок – основою нового політичного каркасу системи і міжнародної безпеки.

По-друге, тільки система визнаних більшістю країн світу правил, яка набуває правової сили шляхом закріплення цих правилу національних законодавствах може забезпечити стабільність і передбачуваність у міжнародних торгових відносинах.

По-третє, центральною ідеєю системи, побудованої на міжнародних правилах, є усунення дискримінаційних перешкод на шляху потоків товарів та послуг, що з економічної точки зору має наслідком високу ефективність.

Та ж ідея лібералізації національних ринків капіталу та забезпечення максимальної свободи міжнародного руху його домінує відносно правил міжнародного інвестування ТНК. І хоча переговори, що проводились протягом ряду років в рамках комісії ООН по ТНК під егідою МВФ і Світового банку, не привели до прийняття правил поведінки ТНК, все ж вони сприяли появі неформальних загальних правил здійснення ними міжнародних інвестицій, яких треба дотримуватись.

По-перше, це правило входження (*rightofentry*). Воно передбачає створення філій ТНК на території суверенних держав не отримуючи їх дозволу. Хоча у більшості випадків правило входження може обмежуватись урядом приймаючої сторони, якщо іноземні інвестиції загрожують національній безпеці або мета донорів вступає в протиріччя з діючим законодавством. Проте в будь-якому випадку найбільш прийнятним регулюванням правила входу є встановлення вичерпного списку виключень, що забороняють іноземні інвестиції.

По-друге, це правило припинення контракту (*contract, termination*). Воно означає, що країна-донор в односторонньому порядку може націоналізувати філію ТНК при умові дотримання діючого законодавства і виплати нормальної компенсації інвестору.

По-третє, це справедливий та недискримінаційний режим (*fairandequitable treatment*), який передбачає, надання іноземним інвесторам правового режиму не менш сприятливого, ніж для національних інвесторів. Будь-які пільги чи виключення повинні в однаковій мірі поширюватись як на національних, так і на іноземний: інвесторів.

По-четверте, це правило регулювання суперечностей (*disrutesettlement*), яке передбачає у випадку безрезультатних переговорів незалежний і неупереджений арбітраж на основі міжнародної конвенції по урегулюванню інвестиційних суперечок, яка підписана 115 країнами під егідою Світового банку.

Названі вище правила свідчать, що основною ознакою міжнародної корпорації є здійснення нею прямих іноземних інвестицій за принципом чесної та прозорої конкуренції.

Незважаючи на те, що у міжнародній фінансовій сфері збалансованість ринкових і регуляторних основ на взірць тієї, яка притаманна міжнародній торгівлі, відсутня, мова про відсутність будь-яких інституцій глобального характеру тут не іде. Інституціональна структура міжнародних фінансових відносин включає численні міжнародні та регіональні валютно-фінансові установи, що створюються на базі багатосторонніх угод. Безумовно, роль даних установ різноманітна: здійснення регулювання валютно-фінансових відносин, надання позик, підтримка рівноваги платіжних балансів країн – членів цих організацій, регулювання курсів їхніх валют, гарантія приватних позик за кордоном, інформаційне супроводження фінансових операцій тощо. До організації глобального значення відносяться МВФ та група Світового банку (СБ). Група світового банку об'єднує п'ять окремих установ: міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), міжнародно-фінансову корпорацію (МФК), міжнародну асоціацію розвитку (МАР), багатостороннє агентство гарантії інвестицій (БАГІ), міжнародний центр врегулювання інвестиційних суперечок (МЦВІС). Сюди ж можна віднести клуби кредиторів (Паризький і Лондонський), а також потужні фінансові корпоративні структури: банки, страхові компанії інвестиційні фонди, аудиторські фірми, фондові біржі, їх функції впливають з цілей щодо сприяння розвитку міжнародної економіки на принципах відкритості, прозорості, стабільності, динамічності економічних процесів у глобальному просторі, рівності і свободи їх у часників, забезпечення високого рівня зайнятості працівників та їх доходів. Дуже важливою функцією цих установ є створення солідних вільних фінансових ресурсів без яких неможливі ні економічний підйом країни, ні фінансова глобалізація, як результат руху фінансових потоків. І хоча поки що правильніше вести мову про транснаціональний валютно-фінансовий простір ніж про чітко структуровану систему, все ж рельєфні риси глобального характеру знаходять і тут свій прояв.

5.2 Фінансова глобалізація: сутність та наслідки

Можна стверджувати, що фінансова сфера в плані глобалізації виявилась найбільш просуненою. Причини цьому наступні.

По-перше, це зміна умов діяльності національних фінансових інституцій після краху Бреттонвудської системи у 1971 р. Передусім були відмінені

режими фіксованих валютних курсів і введені режими гнучких та напівкерованих валютних курсів. На цій основі почалось стимулювання експансії іноземного капіталу па національних фінансових ринках і розмивання меж національних фінансових секторів.

По-друге, це відкриття міжнародного простору для діяльності національних банківських структур, яке призвело до зростання конкуренції, зниження рентабельності банківських операцій та зменшення маржі, що спонукало більшість розвинених країн піти на дерегуляцію сфери фінансової діяльності. Були зняті обмеження на рівень процентних ставок, знизилась податки і комісійні стягнення з фінансових трансакцій, відкрився доступ на внутрішні фінансові ринки іноземним банкам, розширилась приватизація і сек'юритизація активів, урівнялись в конкурентних правах банки та інші фінансові заклади.

По-третє, це розвиток інформаційних технологій, супутникового і оптико-волоконного зв'язку, а на цій основі створення системи електронних рахунків і кредитних карт, які дозволили практично миттєво передавати фінансову інформацію, укладати угоди, переказувати кошти тощо незалежно від наявних державних кордонів та відстаней.

У результаті відбулась колосальна дерегуляція фінансової сфери, яка дала можливість уникати правил і обмежень, що раніше існували. Це викликало до життя до цього часу невідомі явища з характерними ознаками транснаціоналізації.

Виникло зовсім нове, непідконтрольне національним інституціям, явище – *мережа офшорних банківських послуг*, яка функціонує в пільговому режимі. Тут, як правило, не нормуються резервні фонди, існують занижені податки на доходи, не передбачені страхові внески тощо. Це та безконтрольність, що приваблює сюди іноземні капітали, особливо з нестабільних зон та так звані «*брудні гроші*». Правда, у 2002 р. міжнародними фінансовими інституціями прийнято рішення про певний контроль за офшорними зонами щодо цих грошей.

Невизначеність на валютних ринках, особливо по відношенню до валютних курсів, викликала появу нових механізмів – *хеджування* і управління ризиками. Завдання хеджування полягає в ліквідації відкритих позицій в іноземній валюті, тобто в бажанні досягти збалансованості вимог і зобов'язань. Для хеджування валютного ризику широко використовуються фінансові інструменти типу форвардних контрактів і валютних опціонів.

На сьогоднішній день фінансовий ринок поповнився новими засобами торгівлі – *деривативами*. Це більш витончені форми спекулятивних інструментів. Вони представляють собою цінні папери та зобов'язання, похідні від інших фінансових інструментів: курсів валют, курсів акцій, норми відсотку тощо. Останнім часом деривати із західних країн розповсюдились на Східну Європу, Азію та Латинську Америку. Загальний обсяг операцій з дериватами на світовому ринку зріс до 15 трлн. дол. на рік. Особливістю ринку дериватів у порівнянні зі звичайними цінними паперами є високий ступінь ризику і непередбачуваність. Трансакції з дериватами практично випали з системи правового регулювання.

За вартісними обсягами на першому місці на біржах дериватів знаходяться інструменти, що базуються на відсоткових ставках. Приблизно третя частина сукупного біржового і небіржового ринку дериватів припадає на контракт *типу своп*, а із них на відсоткові **свопи** – **більш 90 %**. Завдяки свопам відбувається подальше розмивання меж між національними ринками капіталів, адже будь-який інвестор або емітент має можливість замінити потоки платежів у національній валюті по випущених ним облігаціях або куплених облігаціях на потоки платежів в іншій валюті за рахунок емітентів або інвесторів з інших країн. Для цього треба купити *своп* – **контракт у банку**, який виступає посередником між двома контрагентами у різних країнах.

У середині минулого десятиріччя з'явилися ф'ючерсні контракти, що базуються на індексах страхових полісів. Вони дозволяють страховим компаніям перерозподіляти ризики у страхуванні майна і життя між різними регіонами планети. Серед нових продуктів, що призначені для розсіювання ризиків, найбільш швидко розвиваються кредитні деривати. Розробляються ф'ючерсні контракти, базовим активом яких повинні стати макроекономічні показники.

Природні зрушення у інформаційно-комунікаційній сфері створили сприятливі умови для організації ринків, їх правового і іншого регулювання, встановлення стратегічно вигідних правил гри. В контексті глобалізації транснаціональної економіки у фінансового ринку вперше з'являється можливість будувати самодостатню і самостійну віртуальну реальність, зберігаючи опосередковані відносини з традиційною господарською діяльністю у вигляді її постійного кредитування, а також створення інфраструктури, яка здатна гарантувати максимальну ефективність капіталовкладень та спонукати виробника, крім турбот про зростання прибутку, автоматично збільшувати доходи кредитора.

Широкий діапазон можливостей фінансової економіки існував і раніше, але конструктивні можливості використовувались переважно національними урядами, які мали силу над інституціями, що здійснювали емісію.

З утворенням транснаціональної спільноти, в умовах кризи державності, багато деяких обмежень знялось і фінансова економіка отримує можливість самоорганізуватися, картелізується і стає одним з головних секторів економіки.

5.3 Валютна глобалізація: сутність та наслідки

Особливою формою прояву глобального інституційного середовища, на думку окремих дослідників, є долар США. Як світова валюта, він, забезпечується, передусім, глобальним соціальним капіталом. Більш точно – системою глобальних соціокультурних цінностей і норм, які існують паралельно з традиційними цінностями і нормами.

Ліквідація золотого стандарту призвела до активного насичення доларовою грошовою масою каналів світової грошово-валютної системи. За розрахунками економістів у 1980 р. долар США обслуговував 9,7% світового ВВП, у 1995 р. доларизація піднялась до 17 %. а ще через 7 років – до 34,6 % ВВП світу.

Інші науковці вважають, що долар, потіснивши національні валюти, відвоював у них 25 % участі у активах і 30,5 – у зобов'язаннях. Питома вага долара у обсязі світових боргових зобов'язань, емітованих розвиненими і слабкорозвиненими країнами, досягає 66,5 – 67,5 %. Отже, очевидне панування долара серед всіх конвертованих валют. Все це свідчить про перетворення долара у глобальну валюту, в якій є номінованою більшістю монетарних інструментів, що були випущені в світовий оборот – від банківських кредитів до державних облігацій.

Після другої світової війни у світі створено інституційний механізм, який дозволив долару США здійснити монетарне завоювання глобального товарно-грошового обороту.

Даний механізм є пірамідою, яка охоплює товарне кредитування США рештою країн світу, нагромадження доларових резервів за кордоном, зв'язування їх в американських цінних боргових паперах, періодичне стискання ринку облігацій і заохочення розвитку ринку акцій з тим, щоб змістити центр ваги на приватні борги, «обвал» фондових бірж і «уцінку» сумарної заборгованості, рекапіталізацію монетарних дивідендів в прямі іноземні інвестиції тощо.

Пірамідальний механізм монетарної «імобілізації» через фондові обвали, валютні кризи, фінансові потрясіння і наступної періодичної «стерилізації» доларової маси, що нагромаджується іноземними власниками, дозволяє США за рахунок інших компенсувати свої втрати від шоків. Так, у період 1993 – 2002 рр. сумарні втрати розвинених країн коливались для кожної з них в діапазоні від 9,1 до 53,6 % ВВП, між тим, як для США – дорівнювали 4,4 % ВВП. Нагромаджені на початок 1998 р. втрати в частці 12,2 % ВВП до кінця періоду уже були скорочені до рівня 4,3 %.

Такий стан світової економіки характеризується як регресивний і антиінтеграційний. На нашу думку, таке категоричне твердження дисонується з тими реальними тенденціями, які спостерігаються уже протягом більш ніж 20 років. В практичному плані описаний вище механізм глобального доларового «імперіалізму» є не чим іншим, як функціонуванням глобальної системи нагромадження вартості та системи глобальних соціокультурних цінностей, яка дозволяє соціалізувати долар як світові гроші та засіб міжнародного нагромадження. Реалізуючи принципи глобальної модернізації, треба, звичайно, виходити з існуючих реалій.

На сьогодні існують національно-економічні комплекси з різними якісними характеристиками, дуже відмінними соціальними і культурно-психологічними надбудовами. І друге, ще є силове порубіжжя між національним і глобальним – це національні держави, які бачать і здійснюють економічно-соціальні перетворення на свій лад.

В основу західної концепції глобалізації покладено принцип субсидіарності (доповнюваності), який передбачає багаторівневу систему прийняття рішень. Всього виділяють чотири рівні: комунальний, регіональний, національний і наднаціональний.

Виходячи з цього, рішення кожного конкретного питання відноситься до компетенції тієї гілки влади, яка забезпечує її оптимальне рішення. На наддержавний рівень виносяться проблеми регулювання фінансової, інформаційної сфер, екології, боротьби з тероризмом, наркобізнесом і злочинністю. Така координація, не принижуючи зовнішньоекономічну і політичну владу держави, потребує підсилення тих функцій державних інституцій, які пов'язані з міжнародним розвитком.

5.4 Культурна та освітня глобалізація: сутність та наслідки

Процеси глобалізації в економічній, інформаційній та культурній сферах ідуть в тісному зв'язку з процесами національної самоідентифікації. Прагнення до національного самовиразу є могутнім стимулом соціального, економічного і політичного розвитку в умовах інформаційної відкритості та інтенсифікації загального процесу в світі. В той же час відродження національної свідомості є захисною реакцією суспільств проти деструктивного впливу відцентрових, глобальних сил. І деградація традиційних виробництв, і проникнення чужих культурних елементів, і поява нових моделей поведінки – все це викликає потрясіння суспільства, інколи – шок. Відповідна реакція на ці явища – войовничий націоналізм і релігійний фундаменталізм. Звідси випливає нова і складна місія держави по урегулюванню національних конфліктів і, звичайно, не шляхом збройного, військового втручання. Етноси і нації – річ делікатна. За *М. Гумільовим*, етноси існують понад 1500 років. Біопсихологи стверджують, що причини цього мають генетичне коріння. А це означає, що проблема національного стійка і довготермінова.

В Європі, наприклад, досить ефективно розв'язується проблема національної відчуженості на шляху усунення ідеї мультикультуралізму. Тут пропагується пріоритет прав окремої людини над правами етнічних груп.

На порядок денний сьогодні постала проблема підвищення чутливості європейських наднаціональних інституцій до запитів громадян в процесі прийняття рішень у співтоваристві. Для розв'язання її використовувалось багато способів. Один із них – це введення принципу партнерства у різні програми, чим забезпечується схвалення населенням законодавчих пропозицій. Отже, ЄС більш близький до критерію гармонійного розвитку, ніж світу цілому.

Але можна стверджувати, що глобалістський підхід до національного питання з позицій доцільності, а не природності цього явища, однобокий. Його позитив в тому, що він дозволяє надати етнічній проблемі велику організованість і комплексність. Особливо це торкається міграційних процесів у розвинені країни з Латинської Америки, Африки, Азії та Східної Європи. Хоча частка мігрантів у загальній масі населення західних країн незначна, наприклад, в Європі вона не перевищує 3,8 %, все рівно це створює певний дискомфорт для корінного населення. Тому Захід сьогодні підходить дуже прагматично до своєї імміграційної політики, прагнучи зберегти самоідентифікацію суспільств у національному, культурному, історичному і політичному аспектах.

Сьогодні у зв'язку з глобалізацією, яка висвітлює нову роль знання, з одного боку, та зачіпає старі парадигми цінностей, з іншого, проблема загострилась. Це особливо характерно для такої ланки новітніх технологій, як інформаційні. Поряд зі світом реальних людських відносин, почуттів, світом реальної природи і рукотворним світом з'являється і стає все більш самостійним і привабливим для людини віртуальний світ. Тут іде підготовка його до збагачених дій у світі реальному. Міць і динамізм посередника в образі віртуального світу настільки значна, що у людей, які втягуються в його орбіту, відбувається кардинальний перевороту свідомості. Для них реальністю, сенсом і метою життя стає ось цей збагачений світ. Це робить життя людини у суспільстві, громаді, родині, колективі тощо лише тимчасовим відображенням, що опосередковує віртуальний світ. Відбувається зміна полюсів. З'являється людина-фетиш. Позитивним тут є те, що формується нова індивідуальність, схильна до небувалого розкриття своїх творчих потенціалів. Але при цьому виникає ряд негативних моментів.

По-перше, іде підміна реальних цінностей, попередньої ідеї, блага, іде заперечення існуючого виробничого процесу і таке інше. їм протистоїть ідеальна модель кращого, яка породжує невдоволення існуючим, відчужує існуючі форми організації, діяльності, продукції.

По-друге, втілення у віртуальній реальності професійних знань викликає почуття переваження над реальною дійсністю і руйнує, дезінтегрує цю дійсність.

По-третє, віртуальна реальність породжує нову сферу і новий потік людської діяльності - щоденне творення нового, піонерного.

Але щоб породжувати не потворне, а гарне, треба бути шляхетною особистістю. З цього боку традиційна система цінностей мала значну перевагу. В свій час підтверджуючи цінність традиційної моралі як автономної сили у цивілізаційному творенні, Ф. Хайєк посилався на «символічні істини» релігії, які зробили можливим побудову елементів того розповсюдженого порядку, що ми називаємо цивілізацією. Він тут неоднозначно вказує на те, що раціоналізм може бути помилковим, а традиційна етика, мораль може в деяких відношеннях забезпечити більш вірне керування людськими діями, ніж раціональне знання. Тому, коли мова іде про глобальну перебудову цієї сфери суспільного буття, не треба забувати про синтез традиційного і нового. Посередині полягає істина.

Наступна проблема у західній глобалістській концепції-реалізація ідеї правогромадянської гідності, що базується на змагальному соціальному процесі. Ця егалітарно-правова ідея також з превеликими труднощами

запроваджується в незахідних цивілізаціях. Вона завжди зустрічає опір з боку традиційного корпоративізму та колективізму. А якщо вона започаткувалась, за деякими позитивними виключеннями (наприклад, у Японії), то переростала у «зрівнялівки» і «правовий нігілізм», які проявлялись у різних формах тоталітаризму і авторитаризму.

Крім того, сьогодні є деякі підстави вважати, що Захід інколи відступає від свого цивілізаційного базису – принципів рівності, демократії, свободи, «християнської толерантності» тощо, які довго йому забезпечували зростаючий рух. Приклад тому – експансіоністські дії на Середньому та Близькому Сході, в Африці.

Отже, очевидно, що, з одного боку, ідуть об'єктивні процеси глобалізації з їх позитивними та негативними проявами, як і в будь-якому процесі. З іншого боку, іде свідомо цілеспрямована діяльність по активізації цього процесу, підкоренню її позитивному, раціональному задуму. Прагнення перебудувати світ не тільки має право на існування, але і нагальне з позицій збереження і розвитку земної цивілізації від самознищення. Тацей процес, без сумніву, делікатний. Крихкі умови традиційного виживання багатьох спільнот можуть бути грубо зруйновані, а взамін же не запропоновано нічого такого, що не викликало б їх психічного надлому, шоку і зникнення з цивілізаційних теренів. Рукотворення процесу повинно бути дбайливим, обачним і довготерпеливим. Як непродуктивно просто відмежуватися від глобалізації, відкинути її лише тому., що вона культивує західні «правила гри», так же нерозумно відстоювати національно-економічну і соціально-культурну автаркію, яка обернеться обов'язковим застоєм і відставанням. Сьогодні треба активно, але обачливо і професійно включитись у процес глобалізації, мобілізувати світові ресурси різних суспільств для вирішення загальносвітових проблем, які можна здужати разом. І треба більш уважно вивчити можливості їх використання.

В цілому ж процес формування глобального інституційного середовища характеризується суперечливими та неоднозначними моментами. З одного боку, йому притаманні такі риси як непередбачуваність, ризиковість, міжетнічна нестабільність, фетишизація відносин тощо. З іншого боку, очевидні ознаки ствердження відкритості особистості, справедливості, пом'якшення контрастів в розподілі доходів, соціального консенсусу, законності. Стабілізація середовища і закріплення цієї якості в глобальній спільності, як впливає із попереднього є необхідною передумовою стабільного функціонування глобальної системи нагромадження вартості та досягнення загальної рівноваги. Можна навіть стверджувати, що з'явилась система

глобальних соціокультурних цінностей і норм, яка забезпечує зростання ефективності світової економіки. Виміром цього зростання є розмір так званого, глобального соціального капіталу.

Соціальний капітал можна визначити, як деяку сукупність соціальних відносин, що мінімізує операційні витрати інформації в межах всієї економіки. Це феномен організації суспільства, елементами якого є соціальні норма, довіра, соціальні мережі (сукупність суспільних і неформальних об'єднань) та інтерперсональні зв'язки (особисті, сімейні, ділові). Перший тлумач категорії «соціальний капітал», Дж. Коулмен, сюди ще включає зобов'язання і очікування. Їх завдання полягає у створенні умов для координації і кооперації з метою взаємної вигоди. Соціальний капітал, персоніфікований у вигляді економічних суб'єктів, привласнює ці вигоди. З іншого боку, оскільки він породжує ефекти, його можна індефікувати як фактор виробництва. Але це особливий фактор виробництва., оскільки його головними функціями є спілкування, співробітництво, взаємодія, взаємодопомога, довіра в просторі інтерперсональних економічних відносин. А. Портес звертає увагу на притаманність соціального капіталу структурі людських відносин. Причому, він не може належати ні окремій особі, ні окремій фірмі. А якщо мова іде про глобальний соціальний капітал, то сумнівна його належність навіть одній, якій би то не було, нації. Домінуюче у світі суперництво і ворожнеча повинні бути замінені співробітництвом і взаємодопомогою, на основі яких тільки і можливе виживання (життєзабезпечення) людей.

На думку Д. Нарайяна, соціальний капітал вкладено в соціальну структуру і він має характеристику суспільного блага, а отже, підкоряється загальним закономірностям формування споживацьких ефектів, які нами розглядалися раніше, тобто – це категорія економічна.

Соціальний капітал має безпосередній вплив і на життєствердження людини. Відомо, що експерти ООН, шукаючи показник, який би адекватно відтворював динаміку реального розвитку суспільства, запропонували, індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). Він синтезує показники ВВП на душу населення, частку ВВП на освіту та охорону здоров'я, тривалість життя і має тісну кореляцію з соціальним капіталом. В табл. 5.1. наведено співставлення показників окремих елементів соціального капіталу з ІРЛП, в деяких країнах.

Як видно з таблиці на перших місцях стоять не ті країни, де найвищий показник ВВП на душу населення, а ті, де найсильніша взаємна довіра, майже відсутня корупція, домінують норми закону та рівномірний розподіл доходів.

Безумовно, кожен з цих показників тісно пов'язаний з економічними ефектами. Так, згідно дослідження американських економістів Дж. Венері та Д. Гупта, проведених на матеріалах 49 країн світу, головним джерелом внутрішніх інвестицій є заощадження не найбагатших прошарків населення, а середнього класу.

Заощадження перших легко стають тіньовими і вивозяться за кордон. Другі не мають такої можливості. Тоді поляризація населення і деградація середнього класу призводить до падіння внутрішньої інвестиційної активності. Гарантією трансформаційної та адаптивної гнучкості економіки є соціальний консенсус. Отже, цей приклад демонструє позитивний зв'язок між системою нагромадження вартості та системою нагромадження соціальних і індивідуальних цінностей, що приймає глобальний характер. Втягнення міжнародних соціальних відносин в систему створення доданої вартості також свідчить про адаптивність економічної системи в глобальному середовищі. При цьому інституціональні фактори відіграють, як видно, роль коригуючої сили.

Таблиця 5.1

Соціальний капітал і індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП)*

Показник	Соціально-політична стабільність	Закономірність і порядок	Захищеність від корупції	Диференціація доходів	Взаємна довіра	ІРЛП
Країни	1	2	3	4	5	6
Швеція	1.38	6.0	9.0	3.6	57.1	0.941
Канада	1.24	6.0	8.9	5.2	49.6	0.940
Австралія	1.26	6.0	8.5	7.0	47.8	0.939
США	1.18	6.0	7.6	9.0	45.4	0.939
Японія	1.20	5.0	7.1	3.4	-	0.933
Фінляндія	1.61	6.0	9.9	3.6	57.2	0.930
Швейцарія	1.61	5.0	7.4	5.8	43.2	0.928
Франція	1.04	5.0	6.7	5.6	24.8	0.928
Великобританія	1.10	6.0	8.3	7.1	14.4	6.928
Німеччина	1.21	5.0	7.4	4.7	29.8	0.925
Італія	0.82	6.0	5.5	4.2	26.3	0.913
Корея	0.50	4.0	4.2	5.3	38.0	0.882
Росія	-0.41	3.0	2.3	12.2	-	0.781
Бразилія	0.47	2.0	4.0	29.7	6.7	0.757
Туреччина	-0.75	4.0	3.6	8.2	10.0	0.742
Китай	0.39	4.0	3.5	8.0		0.726
Індія	-0.05	4.0	2.7	5.7	34.3	0.577

*Джерело: Economist.— 2004.— 23 January.— P. 50-56.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 5

МЕТА: закріпити теоретичні основи, що стосуються регулятивних інститутів системи глобальної економіки

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати доповідь, реферат або презентацію, дивлячись від вибраного завдання.

Методичні рекомендації: варіант завдання надається викладачем на практичному завданні, або ж узгоджується з ним, якщо студент сам обирає тематику завдання.

Форма та строки подання: готові завдання доповідаються та захищаються на практичному занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується. Варіант завдання дається (узгоджується з студентом, за бажанням) викладачем на практичному занятті.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми доповідей та презентацій:

1. Міжнародні організації в системі регулювання міжнародних економічних відносин.
2. Міжнародні організації їх класифікація та правовий статус.
3. Види міжнародних організацій
4. Основні етапи становлення й розвитку системи міжнародних організацій.
5. Міжнародні організації у сфері регулювання міжнародної ділової практики, промислової власності та підприємницької діяльності.
6. Міжнародні організації з регулювання світової торгівлі.
7. Глобально-універсальні організації регулювання торгівлі.
8. Галузеві та регіональні торговельні організації- регулятори.

ЗАДАЧА

Визначити чисельність та темп приросту економічно активного населення країни у звітному році.

Вихідні дані:

1. Чисельність зайнятого населення у працездатному віці в базовому році становила 18540 тис. чол., що складає 90 % від загальної чисельності зайнятих та 80 % від загальної чисельності економічно активного населення.
2. Темп приросту зайнятих працездатного віку у звітному році склав 1 % а осіб старше працездатного віку: - 4 %.
3. Чисельність безробітних у звітному році скоротилась на 28 %.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 4

МЕТА: самостійно вивчити і проаналізувати джерела, що стосуються закріпити теоретичні основи, що стосуються регулятивних інститутів системи глобальної економіки

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати презентаційний матеріал на 5 – 10 слайдів.

Методичні рекомендації: варіант завдання для виконання презентації надається викладачем.

Форма та строки подання: готова презентація надсилається до закінчення модуля 2. Та захищається на семінарському занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми презентацій:

1. Глобальний економічний простір як середовище формування міжнародних організацій.
2. Погляди провідних вчених та економістів на діяльність регуляторних інституцій глобальної економіки
3. Група Світового банку та її роль у регулюванні глобальної економіки Світовий Банк, або Всесвітній банк (The World Bank Group).
4. Міжнародний валютний фонд та його роль у глобальному економічному регулюванні
5. СОТ та її роль у глобальному економічному регулюванні.

ТЕМА 6. РЕГУЛЯТИВНІ ІНСТИТУТИ СИСТЕМИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1. Формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин.
2. Проблеми глобальної регулюючої системи.
3. Глобальні регуляторні інститути – сутність, мета функціонування.
4. Вплив глобальної регулюючої системи СОТ на розвиток світової економіки.

6.1 Формування глобальної системи регулювання світогосподарських відносин

Важливим компонентом процесу глобалізації економіки є кардинальна трансформація механізмів економічного регулювання в напрямку становлення глобально інтегрованої регулюючої системи. Вона будується на комплексі факторів, які уможливають якісне піднесення ефективності економічної діяльності в рамках світового господарства на основі міжнародної кооперації, отримання тим самим великого синергічного ефекту. Головними серед цих факторів становлення глобальної регулюючої системи є такі.

По-перше, це широке і швидке розповсюдження інформаційних технологій і революційний за своїм змістом стрибок у галузі міжнародних комунікацій. Завдяки цьому стає можливим ефективно управляти складними міжнародними комплексами, складові яких розташовані в різних частинах світу.

По-друге, це значне піднесення ролі гуманітарного капіталу, що, у свою чергу, зумовлює інтенсивний розвиток міжнародної взаємодії у сферах освіти, науки, охорони здоров'я людини і довкілля, які перетворюються по суті на глобальні сфери людської активності. Якісне піднесення людського капіталу, яке супроводжується швидким розповсюдженням нових глобальних цінностей і цільових орієнтацій, створює і нові, небувалі можливості для переходу до глобального управління людським розвитком, що стимулюється зростаючим розумінням обмеженості природних ресурсів людства.

По-третє, фактором переходу до глобального управління є необхідність найбільш повного використання переваг вільного руху основних факторів виробництва, що неможливе без ретельної координації найбільш важливих економічних рішень на міжнародному рівні, спільного забезпечення макро- та мікроекономічної рівноваги в рамках світового господарства, а не окремих

країн.

Тенденції зростаючої транснаціоналізації мікро- та макроекономічного регулювання виявились уже досить давно, проте вони значно інтенсифікувались у другій половині ХХ сторіччя. Це стало прямим наслідком транснаціоналізації у сфері матеріального виробництва і привело до утворення якісно нової, більш складної структури механізму регулювання. Найбільш помітною характеристикою цієї нової структури є швидке становлення нової суперструктури економічного регулювання, яку можна було б умовно позначати як мегарівень.

Організаційна структура мегарівня регулювання складається з кількох ключових компонентів: управляючі механізми транснаціональних чи багатонаціональних корпорацій міжнародні об'єднання, урядові та неурядові організації й інтеграційні угруповання, системи регулюючих норм і правил, якими вони оперують. Ці інтернаціональні інститути дедалі більше підпорядковують собі зміни в рамках окремих національних систем економічної діяльності.

Разом з тим слід відзначити, що система глобального регулювання є досить диверсифікованою і не може зводитись до одного мегарівня. Навіть самий цей рівень є неоднорідним, швидко диференціюється і в сучасних умовах має різні підрівні: неурядових об'єднань та організацій, регіональних міждержавних об'єднань і угруповань та міжурядових організацій – регіональних, галузевих, глобальних. Важливо взяти до уваги, що на нинішньому етапі розвитку людства система глобального регулювання не може не ґрунтуватись на національних механізмах регулювання соціально-економічного розвитку. Тобто глобальне регулювання в сучасних умовах є результатом своєрідної взаємодії національних, міжнаціональних і наднаціональних форм і методів.

Слід констатувати, що розвиток глобалізації об'єктивно приводить до якісно нової ситуації, коли коло свободи окремих країн у прийнятті повністю автономних рішень у сфері регулювання економічних відносин звужується, а коло міжнародно погоджених, скоординованих рішень, навпаки, розширюється. Це призводить до того, що встановлення нової глобальної системи об'єктивно веде до вирівнювання базових параметрів систем національного регулювання, їхньої прогресуючої адаптації до загальносвітових критеріїв побудови регулюючих механізмів.

Отже, процес глобалізації економічного регулювання віддзеркалює зміну базових орієнтирів економічної ефективності розподілу ресурсів – з

підвищенням ролі глобальних критеріїв ефективності. Це означає зростаючу орієнтацію на вільний перетік ресурсів у рамках всього світового господарства з метою їх концентрації там, де вони можуть принести найбільший результат з точки зору глобальної економічної структури, а не окремого національного господарства. Це означає створення загальносвітового інституційного середовища для конкуренції, що об'єктивно має підсилювати стимули для інновацій та економічної модернізації.

6.2 Проблеми глобальної регулюючої системи

Незважаючи на тенденції до все більшого інтернаціонального економічного регулювання, міжнародна регулююча система все ще лишається дезінтегрованою, діяльність більшості її складових частин слабо узгоджується, а інколи і прямо суперечить одна одній. Вирішення цієї проблеми – в значному підсиленні інтернаціональних регулюючих процесів, підвищенні ступеня інтеграції різних міжнародних інституцій і координації політики різних держав світу на основі погоджених принципів.

Велику небезпеку становить на сьогодні очевидний дисбаланс між двома сторонами системи економічної глобалізації – між процесами лібералізації основних факторів виробництва в рамках світогосподарської системи, з одного боку, та процесами створення системи міжнародних норм регулювання – з другого.

В цьому зв'язку необхідно звернути увагу на декілька принципових моментів.

По-перше, тенденції економічної глобалізації не означають, що всі країни мають рівне становище відносно глобальної системи, що формується, та будуть отримувати однакову вигоду від перебування в її рамках. Поки що глобалізація супроводжується збільшенням розриву в економічному розриву найбагатших та найбідніших країн, загрозою глибокого і нездоланного економічного розколу світу.

По-друге, сьогодні спостерігається очевидний дисонанс між різними рівнями глобального регулювання. Регулюючі механізми ТНК є значно більш розвиненими, ніж механізми, які забезпечують макроекономічне балансування різноманітних потоків у рамках світового господарства.

По-третє, не менша суперечність існує між різними сферами регулювання. Це виявляється в очевидному превалюванні вузько економічних підходів і значній недорозвиненості гуманітарних та екологічних підвалин глобальної регулюючої системи, що потенційно створює небезпечні наслідки

для глобальної економіки ХХІ ст.

По-четверте, в нинішній глобальній системі регулювання надто слабкими є ті регулюючі підсистеми, які забезпечують функції контролю. Результатом цієї неадекватності є значне поширення транснаціональної злочинності.

По-п'яте, слабкою є узгодженість між різними структурами глобального регулювання, що породжує безсистемність, внутрішню конфліктність, а отже, значно знижену соціальну ефективність регулюючих механізмів. Це є прямим наслідком поки що неадекватної ролі в глобальному економічному регулюванні найбільш універсальної міжнародної структури – ООН – в особі її Економічної і Соціальної ради, яка досі не має важелів для проведення в життя прийнятих нею рішень.

Безумовно, всі ці обмеження і недоліки мають бути ретельно враховані в процесі діяльності щодо істотного розвитку та вдосконалення механізмів регулювання глобальної економіки.

6.3 Глобальні регуляторні інститути – сутність, мета функціонування

Для регулювання та вирішення глобальних проблем людства міжнародне співтовариство створило систему міжнародних організацій, яких налічується понад 4 тисячі, і понад 300 з них – міждержавні.

1. Міждержавні (міжурядові) та недержавні. Переважна більшість міжнародних організацій – недержавні. Серед них велика кількість різноманітних асоціацій, союзів і фондів.

2. Універсальні, відкриті для всіх держав, і спеціалізовані, наприклад, регіональні чи галузеві міжнародні організації.

3. Організації загальної компетенції, що охоплюють всі сфери політичних, економічних, соціальних та культурних відносин (ООН, Рада Європи, Ліга арабських держав), і спеціальної компетенції, які здійснюють співробітництво в будь-якій визначеній сфері (Всесвітній поштовий союз, Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я).

4. Міждержавні та наддержавні організації, рішення яких на відміну від рішень міждержавних організацій, безпосередньо поширюються на фізичних і юридичних осіб держав-членів організацій (наприклад, Рішення ЄС обов'язкові для всіх осіб в країнах ЄС).

5. Відкриті організації, до яких можна вільно вступати, і закриті, вступ до яких відбувається на запрошення першозасновників (наприклад, НАТО).

Їх можна класифікувати за напрямками діяльності та об'єктами

регулювання. За такими класифікаційними ознаками економічні міжнародні організації можна поділити на:

- організації, призначені для вирішення комплексних політичних, економічних, соціальних і екологічних проблем. До них залучають організації системи ООН, ОЕСР, Ради Європи й ін.;
- організації, які регулюють світові фінансові ринки і міжнародні валютно-фінансові відносини (МВФ, група Світового банку та ін.);
- організації, що регулюють товарні ринки і міжнародні торговельні відносини (СОТ, ОПЕК та ін.);
- регіональні міжнародні організації (НАФТА, ЄС та ін.).

6.4 Вплив глобальної регулюючої системи СОТ на розвиток світової економіки

Дуже істотним кроком у напрямку формування системи глобального економічного регулювання стало завершення в 1994 р. Уругвайського раунду переговорів у рамках ГАТТ. В результаті було створено, по суті, нову міжнародну торговельну систему, яка базується на прийнятті комплексної системи міжнародних норм та інституцій, які дедалі більше підпорядковують собі національні системи регулювання не тільки у вузько торговельній сфері, але й суміжних сферах.

Загальним підґрунтям для значного прискорення процесів формування глобальної системи економічного регулювання стало прискорення процесу лібералізації міжнародної торгівлі за результатами Уругвайського раунду ГАТТ, оскільки при цьому було досягнуто якісного прориву в декількох напрямках, які до цього залишались серйозними обмежниками процесу глобалізації у зазначеній сфері.

По-перше, стосовно коло країн, які залучені до цієї системи. Якщо раніше до неї у повному обсязі належали, власне, тільки країни з розвинутою ринковою економікою, то тепер вона практично розповсюдилась і на країни, що розвиваються, та на країни з перехідною економікою, ставши глобальною в суто географічному вимірі.

По-друге, вона заклала підвалини для поширення процесу лібералізації торгівлі та своїх регулюючих норм на ті сфери, які раніше випадали зі сфери її впливу, в тому числі: на регулювання ринків сільськогосподарських виробів, текстильних виробів і готового одягу; ринку послуг; іноземні інвестиції; питання інтелектуальної власності; проблеми, пов'язані з багатьма технічними бар'єрами у торгівлі, щодо яких раніше не були запроваджені міжнародні

регулюючи норми. Власне кажучи, ця торговельна система переростає у комплексну систему лібералізації та регулювання міжнародних економічних відносин у цілому.

По-третє, вона привела до створення нової міжнародної структури – Світової організації торгівлі – яка вже сьогодні стала найбільш потужною міжнародною інституцією для регулювання міжнародних торговельних і тісно пов'язаних з нею інших форм міжнародних економічних відносин.

Процес зростаючої глобалізації, який реалізується через лібералізацію торгівлі, дозволяє досягти в цілому по світовому господарству значного економічного ефекту в короткотерміновій і довготерміновій перспективах. Разом з тим розподіл цих ефектів по окремих регіонах світу і групах країн, а також по окремих країнах у рамках однієї групи буде нерівномірним. Більш того, для окремих держав є реальна загроза опинитись у чистому програші. При цьому найбільші загрози існують для менш розвинених країн у короткостроковій перспективі, що вимагає створення ефективних механізмів їх адаптації до нового, більш конкурентного міжнародного середовища і проведення відповідних структурних реформ.

Отже, в новій глобальній системі регулювання торгівлі слід розвивати ті її елементи, які спрямовані на прискорення розвитку та темпу інновацій у країнах, що перебувають на більш низькому рівні. Це потребує модифікації існуючих механізмів, спрямовуючи їх не на відгородження від іноземної конкуренції, а на заохочення зростання конкурентоспроможності підприємств і фірм менш розвинених країн. Цей висновок повною мірою стосується і країн з перехідною економікою.

Ефективність міжнародних регулюючих механізмів багато в чому залежить від інтеграції заходів з регулювання торгівлі у вузькому розумінні з регулюючими механізмами стосовно інвестицій, захисту прав інтелектуальної власності, удосконалення механізмів, які застосовуються проти обмежувальної ділової практики, що стає на заваді розвитку конкурентного середовища і т.ін.

На сьогодні очевидно є певна нерівномірність розвитку різних компонентів системи глобального регулювання – з досить істотним виділенням значення системи Світової організації торгівлі (СОТ) як поки що найбільш потужної і широкої за сферою системи глобального регулювання економічних процесів. Разом з тим функції СОТ все ж не є всеосяжними. Вони певною мірою доповнюються (а інколи і конфліктують через відсутність надійних механізмів узгодження діяльності різних глобальних інституцій) з функціями інших впливових міжнародних інституцій, серед яких провідну роль відіграють: Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД), Комісія ООН з

права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), Міжнародна торгова палата, Міжнародний валютний фонд (МВФ), Група Світового банку, Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР).

Отже, можна зробити узагальнюючий висновок про необхідність значно більш комплексного, системного підходу до формування глобального механізму регулювання міжнародної торгівлі, який має гарантувати прогресивний розвиток світового господарства.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 6

МЕТА: закріпити теоретичні основи, що стосуються глобальних ринків та механізмів їх функціонування

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати доповідь, реферат або презентацію, дивлячись від вибраного завдання.

Методичні рекомендації: варіант завдання надається викладачем на практичному завданні, або ж узгоджується з ним, якщо студент сам обирає тематику завдання.

Форма та строки подання: готові завдання доповідаються та захищаються на практичному занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується. Варіант завдання дається (узгоджується з студентом, за бажанням) викладачем на практичному занятті.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми доповідей та презентацій:

1. Механізм (функціонування) глобального ринку.
2. Механізми функціонування глобального ринку товарів і послуг.
3. Механізм функціонування глобального фінансового ринку
4. Світовий ринок капіталу та інвестицій
5. Міжнародний кредит як ключовий інструмент механізму функціонування фінансового ринку позичкових капіталів
6. Глобальний валютний ринок і механізми його функціонування
7. Інновації на світовому фінансовому ринку
8. Глобальний ринок праці та механізми його функціонування

ЗАДАЧА

Обчислити обсяг ВВП на душу населення, якщо у попередньому році ВВП становив 650 млрд. грн., ВВП на душу населення – 13 000 грн. У поточному році ВВП зріс на 5 %, а чисельність населення скоротилась на 2 %.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 6

МЕТА: самостійно вивчити і проаналізувати джерела, що стосуються , що стосуються глобальних ринків та механізмів їх функціонування

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати презентаційний матеріал на 5 – 10 слайдів.

Методичні рекомендації: варіант завдання для виконання презентації надається викладачем.

Форма та строки подання: готова презентація надсилається до закінчення модуля 2. Та захищається на семінарському занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми презентацій:

1. Демографічний аспект (вимір) глобальної економіки
2. Міжнародна трудова міграція
3. Механізми функціонування глобального ринку праці
4. Шляхи та форми вирішення проблеми раціонального використання людського ресурсу глобальної економіки і функціонування глобального ринку праці
5. Вплив глобалізації на ринок праці в Україні.
6. Формування регіональних ринків інформаційних послуг і технологій.
7. Глобальний електронний фондовий ринок.

ТЕМА 7. МІЖНАРОДНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

1. Глобальний економічний простір як середовище формування міжнародних організацій.
2. Типологія міжнародних організацій.
3. Основні етапи становлення і розвитку системи міжнародних організацій.

7.1. Глобальний економічний простір як середовище формування міжнародних організацій

Міжнародні економічні відносини реалізуються через їх суб'єкти. До суб'єктів належать підприємства, фірми, держава, приватні особи, транснаціональні корпорації і транснаціональні банки, а також міжнародні організації. Особливістю міжнародних організацій як суб'єктів системи міжнародних економічних відносин є те, що вони, поряд з державними органами, є регуляторами цих відносин. Крім того, на відміну від державних органів, міжнародні організації виконують регулюючі функції на наднаціональному рівні. Як регулятори міжнародні організації мають великий вплив на розвиток і спрямованість міжнародних відносин, оскільки вони залучають в упорядкований процес чимало держав. По суті, сьогодні майже немає в світі держави, яка не була б членом якоїсь організації; більшість країн залучена зразу до декількох організацій.

Міжнародна організація – це об'єднання держав, установ, фізичних осіб, що спільно реалізують програму або мету на основі певних правил і процедур і діяльність яких виходить за національні кордони. Утворення міжнародних організацій є об'єктивним наслідком процесу розвитку світового суспільства. Серед чинників, що ведуть до їх виникнення, головують: міжнародний поділ праці, міжнародна економічна інтеграція, політичні стосунки між країнами, глобалізація міжнародних відносин.

Міжнародний поділ праці обумовлює спеціалізацію країн на виробництві певних товарів та послуг, обмін продуктами, а також неминуче призводить до міжнародного кооперування. Зростання міжнародних потоків товарів, послуг, чинників виробництва, що особливо стало відчутним з середини ХІХ ст., викликає потребу у регуляторах, які б запобігли тенденції перетворення цього процесу на хаотичне явище і водночас підсилили б його темпи. В ХХ сторіччі

процес міжнародного поділу праці суттєво поглиблюється, що пов'язано з науково-технічною революцією. Це поглиблення, зокрема, виявляється в переміщенні наголосу від поділу праці загального типу до часткового і поодиночного типів. Якщо раніше міжнародний поділ праці виявлявся переважно в формі міжнародної торгівлі, то тепер він дедалі більше охоплює сферу виробництва. Спеціалізація країн на технологічних операціях, деталях, вузлах, агрегатах сприяє встановленню стійких зв'язків між підприємствами різних країн, спонукаючи, таким чином, їх до виробничої кооперації.

Міжнародний поділ праці у своїй вищій фазі супроводжується економічною інтеграцією, яка особливо проявляється на регіональному рівні. *Економічна інтеграція* – це процес економічної взаємодії країн, що призводить до зближення господарських механізмів, набуває форми міжнародних угод і регулюється міжнародними органами. Внутрішньою суттю інтеграції є процес формування спільного світогосподарського простору, сфери підприємництва, що виходить за національні кордони, і в межах якої діють єдині економічні, технологічні, правові, соціально-культурні вимоги до суб'єктів виробничої та комерційної діяльності. Інтеграційні процеси охоплюють, перш за все, країни досить високого рівня розвитку, які мають розвинені взаємні економічні стосунки. Компактна розташованість країн в одному регіоні, спільні історичні, культурні умови розвитку надають додаткового імпульсу інтеграції їх в єдине економічне утворення. Міжнародна економічна інтеграція набула швидких темпів в другій половині ХХ століття; у новому столітті вона поширюється як територіально, охоплюючи нові країни й регіони, так і особливо вглиб, втягуючи практично всі галузі світової економіки – виробництво товарів та послуг, торгівлю, валютно-кредитну сферу, а також інформаційне середовище, науку, культуру тощо.

Міжнародна економічна інтеграція розвивається від найпростіших форм і рівнів до більш складних і досконаліх, переходячи з одного щабелю до вищого. Але на кожній стадії розвитку інтеграції настає момент, коли «природна течія» процесу починає гальмуватись через невідосконаленість організаційних форм інтеграції або навіть через їх відсутність. Відбувається це з таких причин: чисельне зростання і ускладнення міжнародних зв'язків, які не завжди узгоджуються в масштабі світового господарства; неузгодженість зовнішньоекономічної політики держав, які піклуються про свої власні інтереси. За таких обставин виявляється потреба в організаціях, які б розробляли «правила гри» для суб'єктів міжнародних відносин, відповідні для кожного ступеню розвитку інтеграції. Дотримання державами певних норм і

принципів міжнародної діяльності, які встановлюються на рівні міжнародних організацій, сприяє розв'язанню протиріч, що стають на перешкоді інтеграції, і надає нового імпульсу її розвитку. Кожному ступеню розвитку інтеграції відповідає своя форма міжнародної організації. Так, на регіональному рівні, найпростіша форма організації – зона преференційної торгівлі; вона складається на початковій стадії інтеграції. Найвищій стадії інтеграції, яка є на сьогодні, відповідає економічний союз.

Міжнародна економічна інтеграція стимулюється поширенням дії транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків, які, в свою чергу, є наслідком поглиблення міжнародного поділу праці. ТНК і ТНБ начебто «стягують у вузли» міжнародну економіку, перетворюючись на її своєрідні «нервові центри». Об'єктивно транснаціональні корпорації сприяють формуванню організаційної структури міжнародних економічних відносин, оскільки зосереджують регулюючі функції на транснаціональному рівні.

Неабияку роль у формуванні системи міжнародних організацій відіграє політичний чинник. Вирішення багатьох політичних проблем протягом історії людства державні діячі намагались здійснити утворенням союзів держав, блоків, пактів. Найчастіше такі міждержавні утворення мали переважно воєнну спрямованість і розпадалися зі зміною політичної ситуації у світі. І сьогодні є міжнародні організації оборонного характеру (НАТО) або такі, де політичні цілі є переважаючими (Рада Європи, Ліга арабських держав). Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ), яка проголошувала основною метою економічну інтеграцію соціалістичних країн, все ж таки залишалася політичною організацією, оскільки інтеграційні процеси гальмувалися неринковим характером економічних відносин в рамках соціалістичної системи.

Серед чинників формування і розвитку системи міжнародних організацій останнім часом дедалі більшого значення набувають глобальні проблеми сучасності. Це такі проблеми, які охоплюють увесь світ або значну його частину і не можуть бути вирішені кожною країною поодиноці. До них відносяться: проблема обмеженості природних ресурсів; екологічна проблема; демографічна проблема; проблема роззброєння; продовольча проблема.

Природно-ресурсний потенціал нашої планети в цілому досить потужний і далекий від вичерпання. Але в розрізі окремих видів ресурсів і галузей їх використання ситуація неоднакова. Запаси деяких важливих для людства природних ресурсів обмежені і не відтворюються. Це стосується, в першу чергу, паливно-енергетичних ресурсів, а точніше – органічного палива (нафта, газ, вугілля, торф, сланці). Темпи їх видобування залишалися високими

протягом усього ХХ сторіччя, і не знижуються на початку ХХІ ст. Вичерпання нафти і газу може здійснитися в межах декількох десятиліть. По суті, вичерпані майже всі земельні ресурси, здатні для сільського господарства; більш того, площа придатних земель щороку скорочується внаслідок ерозії та засолення. Скорочується й площа лісів, незважаючи на деяке відтворення за рахунок штучного насадження в Європі і Північній Америці тощо.

Гострота природно-ресурсної проблеми полягає в тому, що основна маса корисних копалин, деревини і деяких інших ресурсів споживається не там, де вони видобуваються. На індустріально розвинуті країни припадає споживання 85 – 90 % сумарної більшості видів корисних копалин, хоча в їх надрах зосереджено менше половини світових запасів мінеральної сировини. Отже, центральною проблемою у використанні природних ресурсів є їх справедливий розподіл, при цьому мається на увазі не лише оптимальне задоволення потреб в ресурсах, але й недискримінаційні ціни на них, усунення монополізації видобутку і продажу найважливіших ресурсів. Розв'язати ці питання таким чином, щоб задовольнити власників і споживачів ресурсів суто ринковими методами дуже важко, або навіть неможливо. Ось тут і потрібна регулююча роль міжнародних організацій, які встановлюють «правила гри» з максимальним урахуванням інтересів всіх зацікавлених сторін. Так, наприклад, Європейський Суд встановив особливі стосунки із групою асоційованих країн, що розвиваються. Ці стосунки закріплені так званими Ломейськими угодами і передбачають, зокрема, поставки в країни ЄС сировини за цінами, вигідними для обох сторін.

Проте не завжди вдається об'єднати інтереси власників і споживачів, особливо, коли йдеться про країни з різним рівнем розвитку. В такому разі власники ресурсів (найчастіше – країни, що розвиваються), утворюють міждержавні організації картельного типу, спрямовані на встановлення «справедливих» цін на той чи інший ресурс. Найяскравішим прикладом такого типу організацій є Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК).

Природноресурсна проблема тісно пов'язана з проблемою екологічною. Темпи вичерпання компонентів природного середовища настільки зросли, що екологічні системи (екосистеми) не завжди можуть відновити свою динамічну рівновагу і це призводить до екологічних криз і навіть катастроф. Досить згадати забруднення Великих озер Північної Америки, Дунаю, вмирання Аралу, нарешті, Чорнобильську катастрофу. Поширюється забруднення Світового океану, насамперед, нафтою та нафтопродуктами. Швидко скорочуються ліси екваторіальної і субекваторіальної зон, особливо Амазонії.

Викид шкідливих речовин в довкілля в ХХ ст. набув таких величезних обсягів, що спричинив екологічні зрушення глобального характеру, тобто такі, що охоплюють географічну оболонку в цілому. До них, насамперед, відноситься збільшення в атмосфері вуглекислого газу, що породжує парниковий ефект, та потоншення озонового прошарку. Ці явища можна подолати тільки спільними зусиллями багатьох країн. Далі, є ще один прояв екологічного негаразду глобального масштабу – це перенесення вітрами забруднених повітряних мас на великі відстані. Характер напрямків повітряних потоків такий, що, наприклад, Канада отримує з території США значно більше забруднюючих речовин, ніж сама викидає в атмосферу. З Центральної Європи тисячі тон шкідливого бруду прямують з вітрами у Скандинавію. Можна також зауважити, що Дунай збирає відходи підприємств чи не з половини Європи і несе їх у Чорне море до берегів України.

Такі проблеми ніяка країна, навіть економічно потужна, вирішити поодиночі не зможе. Тому заклики до спільних дій в справі охорони довкілля лунають все гучніше, особливо з другої половини ХХ сторіччя. В ООН постійно діє Програма по дослідженню довкілля (ЮНЕП). Найбільш впливовою неурядовою організацією, що активно вивчає екологічні проблеми, є Римський клуб. Крім того, завдання про охорону довкілля міститься в програмах діяльності багатьох регіональних міждержавних організацій (ЄС, СНД та ін.)

Ще однією глобальною проблемою, що загострилась з середини ХХ сторіччя, є швидке зростання населення Земної кулі. Якщо на початку сторіччя воно складало 1,5 млрд. чол., в 1950р. – 2,5 млрд., то на початок 2000 р. вже перевищило 6 млрд. чол. Тобто, за першу половину сторіччя воно збільшилось на 1 млрд., а за другу – на 3,5 млрд. Сьогодні населення планети становить вже понад 6,5 млрд. жителів. Темпи зростання населення високі в цілому, але дуже нерівномірні за регіонами. Так, в Західній Європі, Північній Америці, Японії, Австралії, Новій Зеландії (тобто, в розвинутих країнах) за другу половину ХХ сторіччя чисельність населення зросла в 1,5 рази, в Східній Європі і колишньому СРСР – в 1,6 рази, а в Африці – в 3,3, Латинській Америці – в 3 і в Азії – в 2,5 рази. Отже, частка країн, що розвиваються, в населенні планети зросла з 2/3 до 4/5. Високі темпи зростання населення країн, що розвиваються, обумовлюються високим рівнем народжуваності. Водночас в багатьох країнах зберігається значна смертність і обмежена тривалість життя; в деяких країнах Африки вона становить лише 35 – 45 років. В найбідніших країнах спостерігається низький рівень письменності дорослого населення і

кваліфікованості робітників.

Отже, країни, що розвиваються, відчувають демографічний тиск набагато вищий, ніж розвинуті країни. Це об'єктивно спонукає прагнення до міграції з бідних країн до багатих. Але на шляху міграційних потоків постає чимало перешкод, які встановлюють уряди розвинених країн з метою запобігти зайвій конкуренції для працівників своїх країн і уникнути небажаних змін етнічної структури свого населення. Таким чином, глобальні демографічні процеси потребують ретельного, всебічного регулювання на міжурядовому рівні. Найбільше уваги демографічним проблемам приділяється органами ООН. Тут утворена спеціальна функціональна комісія з народонаселення і розвитку. Окрім того, при ООН існує ряд фондів, центрів, агентств, що займаються різними аспектами демографічних процесів: Фонд ООН в галузі народонаселення (ЮНФПА), Центр ООН по населеним пунктам (Хабітат), Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) та інші. Демографічні проблеми також знаходяться в центрі уваги Світової організації охорони здоров'я (СООЗ).

Для багатьох країн першочерговою проблемою залишається продовольча. Низький рівень продуктивності праці, нестача коштів, малоземелля, відносна перенаселеність призводять до хронічного недоїдання а то і голоду мільйонів людей у світі. Наприкінці ХХ ст. їх число становило 750 млн. чол. Проте, перспективи тут на найближчі роки не дуже обнадійливі. За останнє десятиріччя ХХ століття душеве споживання пшениці в світі скоротилося на 10 %. Починаючи з 70^х років виробництво продовольства на душу населення в Африці щороку скорочується на 1 %. За останні 30 років минулого сторіччя пересічнодушовий розмір ВВП в найменш розвинутих країнах скоротився на 5 %, а в таких країнах, як Гаїті, Мадагаскар, Нігер реальний ВВП впав до 40 – 50 %. В цих умовах необхідне об'єднання зусиль народів світу для допомоги найслабкішим країнам. Можна беззаперечно стверджувати, що без продовольчої допомоги світового співтовариства країнам зони Сахелю (північна савана) та Східної Африки в 70 – 80^х роках тут від голодної смерті загинули б мільйони людей. Найбільш ефективною є допомога продовольством, що здійснюється спеціалізованими організаціями системи ООН. Це – Продовольча і сільськогосподарська організація (ФАО), Світова продовольча програма (СПП), Світова продовольча рада та деякі інші.

Означені вище фактори діють у сукупності, взаємодії, підсилюючи один одного, і спонукають світове співтовариство до узгодженої співпраці. Найголовнішою, узагальнюючою умовою утворення міжнародних організацій є інтернаціоналізація світової економіки і виникнення світового господарства.

Світове господарство можна визначити як сукупність національних економік країн світу, пов'язаних між собою мобільним фактором виробництва. На його основі формується міжнародна економіка, поглиблюються міжнародні економічні відносини.

Інтернаціоналізація світової економіки – це сукупність міжнародних відносин, що базуються на інтернаціоналізації виробництва, яке утворюється внаслідок міжнародного усупільнення виробництва в процесі міжнародного поділу праці. З другої половини ХХ ст. інтернаціоналізація світової економіки дедалі більшою мірою виявляється в міжнародній економічній інтеграції. Але, як ми вже знаємо, інтеграція може тільки тоді ефективно поширюватись, коли вона зміцнюється колективною політичною волею учасників цього процесу. Отже, інтернаціоналізація світової економіки супроводжується і політичними актами, серед яких утворення міжнародних організацій посідає чільне місце.

7.2 Типологія міжнародних організацій

На початку ХХІ сторіччя кількість міжнародних організацій вже вимірюється тисячами. Вони дуже різноманітні за складом учасників, цілями, функціями, місцем в інституційному середовищі міжнародного бізнесу та впливом на міжнародні відносини. Найбільш численними є так звані неурядові міжнародні організації, яких налічується близько 20 тисяч. Значно менше міждержавних організацій, але все ж таки близько 3 тисяч, і їх число зростає чи не щороку. Таке розмаїття організацій утруднює їх класифікацію і виокремлення типів організацій за якоюсь однією схемою. Типологія міжнародних організацій відображає такі аспекти, за якими аналізується суть і діяльність організацій. Тобто, існують певні критерії визначення типу організації в залежності від того, в якому аспекті ми маємо намір її розглядати.

Основними критеріями типології міжнародних організацій є:

- членство суб'єктів міжнародних відносин і юридичний статус організації;
- географічне поширення;
- функціональна спрямованість;
- характер діяльності.

За складом членів і юридичним статусом організації поділяються на міждержавні і неурядові.

Міждержавні організації утворюються на основі офіційних урядових угод між країнами. Якщо угода укладається тільки між двома державами, то такі міждержавні угоди називаються двосторонніми або білатеральними; вони ще не

утворюють організації у звичайному розумінні. Якщо узгодження є багатостороннім, то дії країн носять інституційний характер і формується організація як інституційна одиниця міжнародних відносин. Різновидом цього типу організацій є міждержавні економічні організації (МДЕО). Прикладів міждержавних організацій чимало: ООН, НАТО, ОБСЄ та ін.; серед МДЕО – Європейський Союз, МВФ, НАФТА та ін. В роботі міждержавної організації бере участь офіційний представник уряду країни-члена; відповідальність за його дії несе уряд країни. Отже, представник країни в організації відстоює не свою власну точку зору, а узгоджену на відповідному рівні позицію свого уряду. Наприклад, якщо член Ради Безпеки ООН голосує за певну резолюцію, то це означає, що його на таку дію уповноважили вищі урядові інстанції (президент, прем'єр-міністр, міністр закордонних справ). Свої ж якості фахівця, свій хист, інтелект представник країни проявляє в умінні переконати інших членів організації в правильності позиції свого уряду з того чи іншого питання.

Неурядові організації утворюються на основі індивідуального або колективного членства суб'єктів, які не є офіційними представниками своїх урядів. Наприклад, до Римського клубу на індивідуальній основі входять видатні вчені світу; як правило, вони не є членами уряду в своїх державах, і уряд їх не уповноважує (принаймні, формально) відстоювати офіційну точку зору. Тому члени неурядових організацій мають значно більше свободи в своїх діях, вони можуть висловлювати свою думку, незважаючи на позицію свого уряду. Це обумовлює гнучкість і оперативність в обговоренні багатьох проблем і прийнятті відповідних рішень. Але уряд не несе відповідальності за дії свого громадянина – члена неурядової організації. Якщо в МДЕО прийняте рішення зобов'язує (цілком або в певній мірі) уряд до його виконання, то рішення неурядових організацій уряд може тільки взяти до уваги або навіть ігнорувати. Втім, неурядові міжнародні організації мають досить сильний вплив на міжнародні відносини. Наприклад, Лондонський клуб, що є консультативним комітетом найбільших приватних банків світу, часто ефективно вирішує питання про кредитування або реструктуризацію боргу тієї чи іншої країни у випадках, коли уряд неспроможний впоратись із ситуацією. Значна кількість неурядових організацій функціонує в економічній сфері, це міжнародні неурядові економічні організації (МНЕО). Найвідоміші з них – Міжнародна торговельна палата, Спілка міжнародних ярмарків, Міжнародний кооперативний альянс, Світова конфедерація праці.

За географічним поширенням міжнародні організації поділяються на глобальні та регіональні. Глобальні організації об'єднують країни або інші

суб'єкти незалежно від того, де, в якій частині світу вони знаходяться. Найяскравішим прикладом такого типу є Організація Об'єднаних Націй, яка сполучає переважну кількість країн нашої планети. До глобального типу можна віднести також Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світову організацію торгівлі (СОТ), Червоний хрест, Римський клуб, Організацію економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) і деякі інші. Поняттю «глобальний» в даному разі тотожний термін «трансрегіональний».

Регіональні міжнародні організації об'єднують країни, розташовані в якомусь певному регіоні, як правило, компактно, в територіальній близькості. Таких організацій чимало: Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН) та інші. Іноді регіон являє собою досить велику територію, яка може вийти за межі однієї частини світу або континенту. Наприклад, в НАТО входять країни Західної Європи, Центральної Європи і Північної Америки, в СНД – країни Східної Європи та Азії. В асоціацію Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС) – країни навіть чотирьох континентів: Азії, Північної Америки, Південної Америки, Австралії; зв'язуючим, стрижневим елементом тут є Тихий океан, до якого обернені або економічно тяжіють країни – члени. Об'єднуючим елементом для НАТО є Північна Атлантика, для СНД – територія колишнього СРСР. Саме прив'язка до якогось певного простору є відмінною рисою регіональних організацій.

Є випадки, коли в регіональну організацію включаються країни, що належать до іншого регіону. Наприклад, до Плану Коломбо із спільного розвитку в Південній і Південно-Східній Азії входять не тільки країни цього регіону, але Австралія і США. Проте організація все ж таки залишається регіональною. Справа в тім, що План Коломбо (утворений в 1950 р.) спочатку являє собою сукупність колишніх азіатських колоній і домініонів Великої Британії; ось чому тут опинилась і сама метрополія і домініони – Австралія, Канада, Нова Зеландія. США, які стали членами організації трохи пізніше, опинились тут внаслідок посилення свого політичного і економічного впливу в регіоні. Згодом Велика Британія і Канада вийшли з організації.

За функціональною спрямованістю організації поділяються на організації загальної компетенції і спеціальної компетенції.

Організації загальної компетенції в своїй діяльності охоплюють широке коло проблем і напрямків. Безпрецедентною тут є ООН, діяльність якої простягається в сфері: політичну, екологічну, безпеки, юридичну та ін. Її органи виконують функції обговорення питань, консультативні, науково-

дослідні, регулюючі, технічної допомоги та багато інших. Більшість регіональних організацій, особливо утворених в процесі економічної інтеграції, також мають багатофункціональний характер. Наприклад, функції ЄС мають широку розгалуженість; вони охоплюють: регулювання економіки в цілому, митне регулювання, сферу кредиту, валютний ринок, міграційну політику, узгодження зовнішньої політики і таке інше.

До організацій спеціальної компетенції відносяться міжнародні організації, в яких одна з функцій є головною, пануючою, а решта (якщо вони є) – допоміжні. Найчастіше це відноситься до організацій в сфері виробництва і торгівлі, що утворилися для ефективного реалізації товару, наприклад, ОПЕК. Торгівля є також головною функцією Світової організації торгівлі (СОТ); функцією Світової туристської організації є сприяння розвитку міжнародного туризму.

Монофункціональних організацій чимало є серед неурядових; так, наприклад, Лондонський клуб призначено для кредитного регулювання, Римський клуб – для розробки соціальних і екологічних проблем та поширення знань про них. Міжнародна торговельна палата головною функцією має захист приватних підприємців в міжнародних економічних відносинах.

Рідко буває так, щоб організація мала тільки одну функцію. Отже, префікс «моно» має дещо умовний характер і означає, що якась функція є домінуючою. Але навіть і з цим застереженням не завжди можна беззаперечно віднести організацію до того чи іншого типу. Наприклад, Міжнародний валютний фонд або Світовий банк начебто проголошують головну функцію вже самою своєю назвою. Проте у відповідних сферах своєї діяльності ці організації мають стільки функцій, що головну з них визначити не так вже й легко. Так, МВФ виконує такі функції: регулювання системи міжнародних розрахунків, нагляд за станом міжнародної валютної системи; надання короткострокових і середньострокових кредитів; випуск міжнародних резервних активів (СДР); надання консультацій з питань міжнародних фінансів тощо.

За характером діяльності міжнародні організації поділяються на універсальні, політичні, економічні, гуманітарні, культурно-просвітницькі, оборонні та інші. Характер організацій тісно пов'язаний з функціями, які вони виконують, особливо з домінуючою.

Універсальною міжнародною організацією є ООН, яка виконує функції регулювання і нагляду в найважливіших сферах людської діяльності. До універсального типу наближається Європейський Союз, в діяльності якого різноманітні економічні функції доповнилися політичними (спільне

громадянство, узгоджена зовнішня політика, спільний парламент тощо).

Політичні організації сполучають країни, для яких політична мета об'єднання має визначальний характер. Наприклад, Ліга арабських держав головною метою передбачає захист інтересів арабських країн в світі, координації діяльності для піднесення добробуту, для зміцнення політичної і культурної єдності країн-членів, узгодження дій у військовій сфері. Схожі цілі має Організація Ісламська конференція, але в основу її політичної діяльності покладено не національну, а конфесійну солідарність. Політичний характер має Організація африканської єдності (ОАЄ), хоч серед її цілей є й економічні. В Європі також діють міжнародні організації, в яких політична функція є головною. Це – Західноєвропейський союз (ЗЄС), Рада Європи, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ).

Організації воєнного, або оборонного, характеру тісно пов'язані з політичним типом організацій. Так, Західноєвропейський союз є воєнно-політичною організацією. Маастрихтською декларацією (1991 р.) його визначено як «оборонну складову» Європейського Союзу (ЄС), проте ці дві організації поки що діють як самостійні. Чисто військовими за характером є Північно-Атлантична оборонна організація (НАТО), колишня Організація країн Варшавської угоди.

За умовами участі в членстві міжнародні організації поділяються на відкриті і закриті. До відкритих організацій може увійти кожна держава, яка поділяє принципи й статут організації. До закритих організацій нових членів приймають тільки по запрошенню засновників організації.

В системі міжнародних організацій велика частка належить економічним організаціям. Розвиток міжнародних відносин, поглиблення міжнародного поділу праці, міжнародна економічна інтеграція призводять до того, що вплив економічних стосунків стає дедалі вагомим на інші сфери міжнародного співробітництва. Сьогодні серед цілей більшості регіональних організацій співробітництво в економіці так чи інакше задеклароване. В ООН великий блок організацій, що відають суто економічними проблемами, підпорядкований Економічній і соціальній раді (ЕКОСОП): 9 функціональних комісій, 5 регіональних комісій і 18 спеціалізованих закладів (серед останніх – МВФ, Світовий банк, ФАО та інші).

Міжнародні економічні організації поділяються, в свою чергу на загальноекономічні і спеціалізовані. Загальноекономічні відають широким спектром економічних проблем. До них відносяться ОЕСР, а також регіональні організації інтеграційного типу – ЄС, СНД, НАФТА, АСЕАН та інші.

Спеціалізовані економічні організації зосереджують увагу на більш вузькому колі проблем; проте багатьом з них належить суттєва роль в міжнародній економіці. До цього типу організацій належать, зокрема, Світовий банк, МВФ, Світова організація торгівлі, Світова туристська організація, Міжнародна торговельна палата та багато інших.

Економічні організації, що утворилась внаслідок регіональних інтеграційних процесів, поділяються також за ступенем інтеграції. Основні рівні, або щаблі, регіональної економічної інтеграції такі: зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний і валютний союз.

Зона преференційної торгівлі – початковий щабель інтеграції. На цьому етапі держави, що входять в зону, лібералізують між собою торгівлю лише обмеженою кількістю товарів, надають одна одній деякі пільги. До цього типу організацій належить СНД, а також ряд організацій Африки, Азії та Латинської Америки.

Зона вільної торгівлі відрізняється тим, що держави-учасниці усувають між собою торговельні бар'єри, мито відмінюється на більшість товарів. Але відносно третіх держав, що не входять в зону, кожний член проводить самостійну митну політику. До цього рівня відносяться, зокрема, Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ), Північно-Американська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) та деякі інші. Слід зауважити, що не всі фахівці з міжнародної інтеграції виокремлюють зону преференційної торгівлі в самостійний ступінь; на думку деяких з них, першими щаблем інтеграції є саме зона вільної торгівлі. Але ретельний аналіз все ж таки визначає відмінності між цими двома типами. Між іншим, зона вільної торгівлі в межах СНД поки ще не утворена, незважаючи на прагнення до цього України і деяких інших членів.

Митний союз передбачає усунення митних тарифів в торгівлі між учасниками, а також формування спільної митної політики щодо країн; це означає, що всі члени союзу встановлюють однаковий рівень тарифів в торгівлі з іншими державами. На стадії митного союзу знаходилися країни Європейського економічного співробітництва в перше десятиліття утворення організації (1958 – 1968). Близько до поняття митного союзу підходять деякі латиноамериканські інтеграційні об'єднання – ЛААІ, МЕРКОСУР. Митний союз утворено між Росією, Білоруссю і Казахстаном, дія якого починається з 2010 року.

Спільний ринок – це вже високий рівень інтеграції. Не тільки товари

просуваються без перешкод крізь кордони; знято бар'єри для руху робочої сили, послуг, капіталів. Швидко розвиваються і поглиблюються інтеграційні зв'язки, здійснюється спільна, узгоджена економічна політика. Цей тип інтеграції був притаманний Європейському економічному співробітництву (ЄЕС) в 1969 – 1992 рр. Саме ця організація отримала неофіційну назву «Спільний ринок».

Економічний союз завершує структурну побудову економіки організації як єдиного інтеграційного об'єднання. На цьому етапі здійснюється єдина валютна політика, запроваджується спільна валюта, єдиний емісійний центральний банк. На цьому етапі знаходиться Європейський Союз з 1992 р. (після укладання Маастрихтської угоди). Логічним завершенням повної економічної інтеграції має стати політичний союз, на порозі якого стоїть ЄС, і який вже частково реалізується.

7.3 Основні етапи становлення й розвитку системи міжнародних організацій.

Як вже зазначалося, першими міжнародними організаціями можна вважати (з певною мірою умовності) воєнні союзи держав, історія яких сягає в глибоку давнину. Щодо організацій економічного характеру, то одним з найстаріших прикладів можна вважати Ганзу - політичний і торговельний союз північно-німецьких міст, який існував в XIV – XVII сторіччях. Центром Ганзи був Любек; її факторії розміщувались в Новгороді, Лондоні, Берліні, Брюгге. Ця організація об'єднала майже сто міст. Її функціями були: спорядження й охорона торговельних експедицій, утворення торговельних факторій у найважливіших містах, переважно в балтійських країнах, одержання всіляких торговельних привілеїв, уніфікація торговельного права. Таким чином, головною метою Ганзи був захист інтересів купецтва, яке здійснювало свої операції в цьому регіоні.

Ганзейські купці торгували переважно хлібом, а також хутром, шкірою, льоном, воском, медом, сукнами, винами, залізними виробами. Кожний купець був абсолютно самостійним і незалежним в своїх торговельних операціях, але знаходився під захистом організації. Тривалий строк існування Ганзи свідчить про ефективність її діяльності.

Іншим, вже пізнішим, прикладом утворення міжнародної організації для вирішення економічних проблем був Німецький митний союз, заснований в 1834 р. На цей час Німеччина являла собою конгломерат десятків дрібних князівств, кожне з яких мало свою грошову одиницю, свою митну політику,

систему мір і вагів, що дуже утрудняло торгівлю між ними і не сприяло об'єднанню в цілісну державу. Митний союз сполучив 18 німецьких держав, головною серед яких була Прусія. Всередині союзу скасовувались митні тарифи, проте встановлювались протекціоністські тарифи щодо третіх країн. Це значно послабило іноземну конкуренцію, особливо з боку Англії. Хоча Митний союз не вирішив усіх проблем (північні князівства, що відали морською торгівлею, не увійшли до нього), все ж таки він дав відчутний поштовх економічному, а згодом і політичному об'єднанню Німеччини.

Проте ці (і деякі подібні) організації, що існували до середини XIX ст., ще не утворили міжнародної системи. Вони існували відокремлено одна від одної, без взаємних функціональних зв'язків і не спричинили істотного впливу на світовий розвиток економічних чи політичних відносин. Можна вважати, що організації типу Німецького митного союзу певною мірою стали моделлю, прототипом для пізніших міжнародних організаційних утворень на основі економічної інтеграції.

Початок формування цілісної системи міжнародних організацій припадає приблизно на середину XIX сторіччя. Відтоді й до нашого часу можна виокремити такі основні етапи розвитку системи:

I етап (середина XIX ст. – середина 40-х років XX ст.) – становлення системи міжнародних організацій.

II етап (середина 40^x років – кінець 50^x років XX ст.) – формування системи Об'єднаних Націй;

III етап (кінець 50^x років – кінець 80^x років) – активізація процесу утворення й поширення міжнародних регіональних організацій;

IV етап (з початку 90^x років) – відновлення єдиної системи міжнародних економічних відносин внаслідок розпаду світової соціалістичної системи.

Ця схема має дещо умовний характер, оскільки чіткі межі між етапами намалювати неможливо. Так, регіональні організації виникали ще в 40^x роках (наприклад, РЕВ). Проте, кожний з етапів характеризується найтипівішим аспектом розвитку системи, тому її виокремлення цілком виправдане.

Простежимо основні віхи на шляху утворення міжнародних організацій:

1. *Становлення системи міжнародних організацій* (середина XIX ст. – середина 40^x років XX ст.). Важливим спонукальним чинником утворення міжнародних організацій була промислова революція, яка завершилась в більшості європейських країн, США та Японії до 70^x років XIX сторіччя. Європа та Північна Америка вкрились густою мережею залізниць, парове судноплавство з'єднало континенти регулярними рейсами, з'явилося

телеграфне сполучення. Світ став «тісним», поштові зв'язки між людьми різних країн та регіонів ставали дедалі поширеним явищем. Але існування в кожній країні своїх норм, тарифів, методів управління, зрештою, звичаїв у сфері транспорту й зв'язку гальмувало процес утворення світової системи сполучення. Виникла потреба в міжнародних організаціях, які б упорядкували національні норми в єдину функціональну систему. І такі організації з'явилися.

В 1865 р. було утворено Світовий телеграфний союз, а в 1875 р. – Світовий поштовий союз. Ці дві організації, що існують і досі, до певної міри стали взірцем для створення пізніше вузькогалузових організацій глобального характеру, зокрема, в морському й авіаційному транспорті.

Процес упорядкування розпочався і у сфері міжнародних валютних відносин. В 1867 р. відбулася Паризька конференція, яка визначила основні правила валютної системи, основаної на золотомонетному стандарті. До них належать: встановлення золотого вмісту валют; забезпечення конвертованості валюти в золото; вільний продаж золота на міжнародних ринках; забезпечення стабільності валюти органами валютного контролю країни; формування вільно плаваючих валют в межах «золотих точок» та ін. В результаті роботи Паризької конференції не було утворено постійних міжнародних органів, але вона забезпечила умови, завдяки котрим система золотомонетного стандарту діяла досить ефективно аж до Першої світової війни.

Після війни система золотомонетного стандарту розладилась. Розмежування держав воєнними діями сильно утруднило міжнародні валютні потоки. Післявоєнна економіка була зруйнована, і це спричинило ослаблення національних валют. Необхідно було встановити нові правила в міжнародних валютних відносинах, котрі відповідали б новому етапові розвитку світової валютної системи.

Це завдання мала вирішити Генуезька міжнародна економічна конференція (1922 р.), яка проголосила встановлення золото-дев'язного стандарту. Іноземна валюта провідних країн стала використовуватись в міжнародних розрахунках нарівні із золотом. Як резервну валюту найчастіше вживали долар США та фунт стерлінгів. Золоті паритети були збережені, відтворено режим вільного коливання валютних курсів. Валютне регулювання здійснювалось активною валютною політикою урядів, рішенням міжнародних конференцій та нарад. Генуезька валютна система виявила відносну ефективність до 1929 р., але світова економічна криза (1929 – 33 рр.), що супроводжувалась і валютною кризою, по суті спростувала її.

На тлі валютно-кредитних криз, що частішали, все більше відчувалася

відсутність наднаціональних постійно діючих організацій, які б координували політику національних банків і фінансових інститутів різних країн. Такою організацією став Банк міжнародних розрахунків (БМР), утворений в 1930 р. в м. Базелі (Швейцарія) на основі міжнародної угоди шести держав (Бельгія, Велика Британія, Німеччина, Італія, Франція, Японія), до яких згодом приєднались ще декілька країн. За головну функцію БМР ставив сприяння співробітництву між центральними банками країн, полегшення умов міжнародних фінансових операцій, міжнародне регулювання валютно-кредитних і фінансових відносин. Хоча БМР до кінця другої світової війни не зміг повністю досягнути поставленої мети, все ж таки він був першим закладом такого типу в валютно-кредитній сфері.

Процес інтернаціоналізації економічної діяльності, що поступово набирив сили, обумовив появу міжнародних регуляторів у сфері промисловості й торгівлі. В 1883 р. було прийнято Паризьку конвенцію з охорони промислової власності. В 1919 р. утворено Міжнародну торговельну палату (МТП) – неурядову організацію, яка об'єднала приватних підприємців, компанії різних країн світу. МТП ставить за мету сприяння розвитку підприємництва шляхом заохочення торгівлі, інвестицій, вільного руху капіталів, тобто її діяльність виходить за суто торговельні рамки.

В тому ж 1919 р. було засновано Міжнародну організацію праці (МОП), яка мала статус міжнародної комісії для розробки конвенцій і рекомендацій з питань трудового законодавства і поліпшення умов праці.

На першому етапі розвитку системи міжнародних організацій з'явилися утворення переважно монофункціонального, вузькоспеціалізованого характеру. Регіональних організацій практично не існувало, якщо не враховувати нетривалі воєнні союзи (Антанта, наприклад). Щодо глобальних організацій загального, багатофункціонального типу, то спробою такого утворення була Ліга Націй, яка з'явилася в 1920 р. (офіційно заснована в 1919 р.) як політична реакція на наслідки Першої світової війни. Її метою був розвиток співробітництва між народами і гарантія миру та безпеки. Але інтереси європейських держав в цей час були настільки протилежні, що співробітництво налагодити не вдалось. Після виходу з Ліги двох найсильніших в Європі держав – Німеччини (1934 р.) і СРСР (1939 р.) – стало ясно, що організація неспроможна досягти поставлених цілей. Ліга Націй була офіційно розпущена в 1946 р., але фактично вона припинила функціонування вже напередодні Другої світової війни.

2. *Формування системи Об'єднаних Націй* (середина 40^х років – кінець

50^x років ХХ ст.). Другий етап формування системи міжнародних організацій був недовгим, але насиченим важливими подіями. Найголовніша з них – поява Організації Об'єднаних Націй (ООН) – унікального міжнародного утворення, яке являє собою світовий форум народів, є органом, що регулює практично всі сфери міжнародної діяльності. ООН – не просто організація; це складна, розгалужена, багатофункціональна система, що об'єднує десятки організацій різного рівня, комісій, комітетів, інститутів тощо. З появою ООН у народів світу з'явилася надія на припинення протистояння між державами, на справедливе урегулювання міжнародних проблем. Хоча ці надії виправдалися далеко не в повній мірі, досягнення ООН в справі зміцнення довіри і порозуміння між народами – беззаперечні.

ООН була утворена в 1945 р. як прояв рішучості лідерів антигітлерівської коаліції держав назавжди покінчити з фашизмом і світовими війнами. Враховуючи сумний досвід Ліги Націй, засновники нової організації вважали за доцільне побудувати її на принципово нових засадах, передбачаючи відповідальність найсильніших держав за мир і безпеку в усьому світі. Ідея солідарності народів світу була виражена в самій назві організації – Об'єднані Нації. Вважається, що цей вислів (United Nations) сформулював президент США Ф. Рузвельт.

Головною метою ООН при її заснуванні вважалось збереження миру і демократизація міжнародних відносин. Вона й зараз посідає чільне місце в діяльності організації. Але вже дуже швидко сфера діяльності почала поширюватись, і ООН перетворилася на багатофункціональний міжнародний організм. Крім головних органів, що складають структуру ООН (Генеральна Асамблея, Рада Безпеки та ін.), їм підпорядковано багато організацій, найавторитетніших у світі, таких як Світовий банк або Міжнародний валютний фонд. ООН увібрала в себе навіть деякі організації, що утворилися задовго до її появи (Міжнародна організація праці, Міжнародний союз електрозв'язку – колишній Світовий телеграфний союз та ін.). Компетенція ООН простягається на економіку, гуманітарну сферу, екологію, політику.

Утворення ООН – дійсно визначальна подія другого етапу розвитку системи міжнародних організацій. Але розпочався він трохи раніше, в 1944 р., з відкриття Бреттон – Вудської валютно-фінансової конференції. Серед важливих її рішень – введення золото-девизного стандарту, ґрунованого на золоті й двох резервних валютах (долар і фунт стерлінгів), прирівняння долара до золота, введення фіксованих валютних паритетів. Але найголовнішим рішенням було заснування міжнародних валютних організацій – Міжнародного валютного

фонду і Міжнародного банку реконструкції і розвитку, які розпочали діяльність в 1945 р. Вони входять в систему ООН як спеціалізовані заклади.

З інших впливових спеціалізованих закладів ООН, що утворились на цьому етапі, слід назвати Продовольчу і сільськогосподарську організацію (ФАО), Організацію з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) та Міжнародну організацію цивільної авіації (ІКАО).

Важливою подією було утворення в 1948 р. Генеральної угоди з тарифів і торгівлі (ГАТТ) – організації, яка спричинила вплив на міжнародні відносини, що не можна оцінити однозначно. Панування в цій організації розвинутих країн, в першу чергу «Великої сімки», стало підставою для звинувачення її збоку соціалістичних країн і деяких країн, що розвиваються, в дискримінаційній політиці. Незважаючи на це, ГАТТ, яка трансформувалася у Світову організацію торгівлі (СОТ), і сьогодні є найвпливовішою й найавторитетнішою організацією в сфері світової торгівлі.

На кінець 40^х – початок 50^х років припадає становлення системи регіональних організацій. Спочатку вони мали переважно характер політичних союзів (Ліга арабських держав, Організація американських держав, Рада Європи), воєнно-політичних (Західноєвропейський союз) та воєнних (НАТО, згодом Варшавський договір). Та поступово все більше утворюється організацій, в яких економічна функція стає домінуючою. Це – Організація європейського економічного співробітництва (1948 р.), що стала попередницею ОЕСР; Рада економічної допомоги (РЕВ, 1949 р.); «План Коломбо» (1951 р.); Європейське об'єднання з вугілля й сталі (1951 р.). Але все ж таки найвищого піднесення процес регіональної інтеграції набуває на наступному етапі.

3. *Активізація процесу утворення і поширення міжнародних регіональних організацій* (кінець 50^х років – кінець 80^х років). Початком цього етапу можна вважати його найважливішу подію – формування Європейського економічного співробітництва (ЄЕС), яке згодом перетворилося на економічний союз. В 1957 р. в Римі було підписано угоду про утворення на базі сполучення трьох об'єднань – Європейського об'єднання вугілля і сталі, Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом) і Європейського економічного співробітництва – організації, яка одержала офіційну назву «Європейське економічне співтовариство» і неофіційну – «Спільний ринок». ЄЕС розпочало функціонувати з 1958 року. Його засновниками були шість західноєвропейських держав – Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди і Люксембург. Вже досить швидко співтовариство продемонструвало свою ефективність. Темпи зростання зовнішньої торгівлі між членами організації

значно випереджали світовий показник; зміцнювались кооперативні виробничі зв'язки; поширився інвестиційний процес всередині ЄЕС.

Європейське Економічне Співтовариство дедалі міцнішало і поширювалось географічно. До кінця 80^x років до нього увійшли також Ірландія, Греція, Іспанія; учасників «Спільного ринку» стало дванадцятьоро. Співтовариство упорядкувало організаційну структуру, впровадило основні положення спільної економічної політики. В 1979 р. почала діяти Європейська валютна система (ЄВС), що істотно стабілізувало валютні відносини в Співробітництві; введена спільна розрахункова грошова одиниця – екю. В 1958 р. засновано Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) і Європейський фонд розвитку, в 1973 р. – Європейський фонд валютного співробітництва (ЄФВС). Поступово ліквідувались всі перешкоди на шляху внутрішнього руху факторів виробництва: капіталу, робочої сили, технології. Шенгенською угодою (1985 р.) скасовано прикордонний контроль над пересуванням громадян в межах ЄЕС.

ЄЕС все більше набуває риси політичного союзу, виходить за межі суто економічної організації. В 1979 р. починає діяти Європейський Парламент. В 1987 р. набув чинності Єдиний європейський акт, який, по суті, констатував завершення розвитку стадії спільного ринку і накреслив шляхи до досягнення вищого рівня – економічного і політичного союзу. Таким чином, економічна інтеграція і політичне співробітництво були сполучені в єдиний процес.

Третій етап розвитку системи міжнародних організацій характеризується винятковою інтенсивністю процесу регіональної інтеграції. Не в останню чергу під впливом успіху ЄЕС, в різних регіонах світу утворюються десятки організацій, що мають за мету економічну інтеграцію. Найбільша кількість угруповань цього типу з'явилась саме тоді. Ось перелік найбільш відомих:

– в Азії: Рада арабської економічної єдності (1964 р.); Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН, 1967 р.); Організація Ісламська конференція (1971 р.); Рада із співробітництва арабських країн Перської затоки (1981 р.); Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (АПЕК, 1989 р.);

– в Африці: Організація африканської єдності (ОАЄ, 1963 р.); Центральнаафриканський митний і економічний союз (1966 р.); Економічне співтовариство західноафриканських держав (ЕКОВАС, 1976 р.);

– в Латинській Америці і Карибському басейні: Андська група (1969 р.); Карибський спільний ринок (1973 р.); Латиноамериканська економічна система (1975 р.); Латиноамериканське інтеграційне об'єднання (1982 р.); Міжамериканське інвестиційне співробітництво (1989 р.).

Економічним стимулом процесу регіональної інтеграції мали стати регіональні банки розвитку. Спочатку планувалось, що ці банки будуть складатися тільки з представників регіональних організацій; але вже невдовзі виявилось, що більшість з них не може існувати власними коштами, отже, за невеликим винятком (наприклад, Ісламський банк), до їх складу входять і деякі розвинуті країни.

Система регіональних банків розвитку в цілому утворилась саме на третьому етапі, коли були засновані банки: Міжамериканський банк розвитку (МаБР, 1959 р.); Центральноамериканський банк економічної інтеграції (1960); Африканський банк розвитку (АфБР, 1964); Азіатський банк розвитку (АзБР, 1966 р.); Карибський банк розвитку (1970 р.); Західноафриканський банк розвитку (1973 р.); Арабський банк економічного розвитку в Африці (1973 р.); Банк розвитку держав Центральної Африки (1975 р.); Східноафриканський банк розвитку (1976 р.).

Крім того, було утворено різні регіональні фонди і програми допомоги країнам, що розвиваються (Арабський фонд економічного і соціального розвитку, Африканський фонд розвитку, Арабський валютний фонд та ін.). Ці фонди звичайно засновувались регіональними організаціями або регіональними банками розвитку.

Процес регіоналізації міжнародних відносин знайшов відбиток в завершенні побудови структури регіональних органів ООН, комісій з розвитку регіонів. Ще на попередньому етапі були утворені Економічна комісія для Європи (ЕКЄ), Економічна і соціальна комісія для Азії і Тихого океану (ЕСКАТО) та Економічна комісія для Латинської Америки й Карибського басейну (ЕКЛАК). До них тепер додалися Економічна комісія для Африки (ЕКА) та Економічна і соціальна комісія для Західної Азії (ЕСКЗА).

На третій етап припадає активізація процесу розвитку інституціональної структури міжнародного валютно-кредитного ринку. Складається група Світового банку на чолі з МБРР: в 1956 р. утворюється Міжнародна фінансова корпорація (МФК), в 1960 р. – Міжнародна асоціація розвитку (МАР), в 1966 р. – Міжнародний центр з регулювання інвестиційних спорів, в 1988 р. – Багатостороннє агентство з гарантії інвестицій (БАГІ).

Третій етап характеризується піднесенням процесу утворення й функціонування міждержавних організацій з експорту товарів; вони, по суті, являють собою своєрідні міжнародні синдикати. Серед них найбільш впливовою є Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), яка заснована в 1960 р. групою нафтодобувних країн, що розвиваються. На початку 70^х років

ОПЕК вдалося запровадити вигідні для себе світові ціни на нафту, що навіть викликало неабияку енергетичну кризу.

Триває удосконалення й розгалуження системи ООН. Під її патронатом утворюються організації, що обіймають якусь вузьку сферу економіки. Це – Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ, 1957 р.), Міжнародна морська організація (ІМО, 1958 р.), Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР, 1977 р.); особливий статус щодо ООН має Світова туристська організація (СТО, 1975 р.).

З метою координації економічних відносин в сфері світової торгівлі, поліпшення умов торгівлі, особливо з урахуванням інтересів країн, що розвиваються, утворено важливий орган ООН – Конференцію з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД, 1964 р.). На відміну від ГАТТ, ця організація відкрита для будь-якої країни. В якійсь мірі вона мала стати альтернативою жорсткому курсові ГАТТ; втім, вона її не замінила. Відбулося певне розгалуження функцій ГАТТ і ЮНКТАД, а для координації їх дій було утворено спільний Міжнародний торговельний центр (МТЦ, 1964 р.). Регулювання міжнародних відносин в промисловій сфері, сприяння індустріалізації країн, що розвиваються, було покладено на Організацію Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО).

Третій етап розвитку системи міжнародних організацій виявився дуже плідним. Відбувався процес галузевої диверсифікації (залучення до системи все нових сфер міжнародної економіки); водночас система розвивалася вшир, охоплюючи все нові країни і регіони. Паралельно йшов розвиток регіоналізації системи та її глобалізації. Останнє стверджується не тільки зміцненням взаємодії організацій всередині системи, але і перетворенням деяких регіональних організацій у світові. Так, в 1961 р. з'явилася Організація економічного співробітництва й розвитку (ОЕСР), яка «виросла» з регіональної Організації європейського економічного співробітництва. Глобалізація в розвитку системи міжнародних організацій проявляється також у тому, що вже багато країн беруть участь у декількох організаціях водночас, тобто відбувається безперервне, багатостороннє співробітництво майже всіх країн світу в єдиній системі міжнародних організацій.

4. *Відновлення єдиної системи міжнародних економічних відносин* (з 90^х років ХХ ст.). Об'єктивний хід розвитку міжнародної економіки, поглиблення глобалізації міжнародних відносин все більше виявляли неприродність розколу світового господарства на дві системи – ринкову і неринкову, соціалістичну. Все яснішою ставала нагальна необхідність

економічних і соціально-політичних перетворень в соціалістичних країнах.

Знаменною віхою в процесі зближення двох систем став Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі, який було підписано в Гельсінкі ще в 1975 р. В ньому передбачались заходи щодо зміцнення довіри між країнами. В 1990 р. учасники Наради прийняли Паризьку хартію для нової Європи, декларуючи кінець ери конфронтації і початок ери демократії, миру і єдності. В 1995 р. Нарада набула нової назви – Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). Сьогодні в ОБСЄ беруть участь майже всі європейські держави, азіатські країни СНД, а також США і Канада.

Головною метою ОБСЄ проголошується мир між європейськими країнами, що сприятиме миру і безпеці в усьому світі. Вона сформулювала відомі «десять принципів», на яких мають будуватись відносини між державами.

Для підтримки переходу країн Центральної та Східної Європи до ринкової економіки в 1990 р. було утворено Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), який надалі виділяв значні кошти на здійснення реформ в колишніх соціалістичних країнах. До речі, Україна посідає друге місце серед країн-позичальників за обсягом одержаних кредитів від ЄБРР.

Гельсінський акт можна з повною підставою вважати правозвісником нової ери економічних і політичних зносин між країнами не тільки в Європі, а і в усьому світі. 90^{ті} роки стали епохою розпаду системи соціалістичних країн в цілому, а також зникненням найбільшої соціалістичної держави – СРСР. Утворилась принципово нова світова ситуація, яка не могла не вплинути істотно і на стан системи міжнародних організацій.

Ліквідуються такі великі блоки, як Організація Варшавського договору та Рада економічної взаємодопомоги (РЕВ). Натомість утворюються регіональні організації, які сполучають як нові незалежні держави, так і колишні соціалістичні країни Європи. Значною мірою цей процес має характер «заповнення вакууму»: на теренах постсоціалістичного простору просто-таки мали з'явитися організації, які б не дали загаснути інтеграційному руху. Так утворилася Співдружність незалежних держав (СНД, 1991 р.). Колишні балтійські республіки СРСР (Естонія, Латвія, Литва), а також Росія і Польща об'єдналися з іншими країнами Балтії в Раду держав Балтійського моря (1992 р.). Причорноморські держави, в тому числі і Україна, утворили організацію під назвою Організація чорноморського економічного співробітництва (1992 р.). Казахстан, Азербайджан і колишні радянські республіки Середньої Азії стали членами Організації економічного співробітництва, яке було сформовано ще в 1985 р. з ініціативи Ірану,

Пакистану і Туреччини.

Другою за значенням подією на цьому етапі розвитку системи міжнародних організацій було переростання Європейського економічного співтовариства в Європейський Союз, що було підтверджено Маастрихтською угодою 1992 року (увійшло в дію в 1993 р.). Суть трансформації полягає в тому, що економічний союз, який вже до цього часу сформувався, доповнився валютним і політичним союзом. Суттєвої реконструкції зазнала валютна система ЄС. Замість ЄФВС було утворено Європейський валютний інститут (1994 р.), який здійснив валютну реформу. Сучасні валютні відносини країн ЄС базуються на Європейській системі центральних банків на чолі з Європейським центральним банком (ЄЦБ, 1999 р.). Впроваджено спільну валюту – євро.

Авторитет ЄС, його вплив на міжнародну економіку дедалі зростає. Він стає взірцем економічного порядку для багатьох країн, насамперед, для європейських, які прагнуть вступити до нього, або хоча б встановити з ним особливі партнерські стосунки. В 1995 р. число членів ЄС становило 15. В 2004 р. до Європейського Союзу приєдналося ще 10 держав, а в 2007 р. ще дві країни, отже станом на 2010 рік організація налічує вже 27 країн-членів. Щодо інших країн, то ЄС також намагається налагодити з ними економічні відносини з метою прискорення інтеграції в межах всієї Європи. В 1992 р. ЄС і ЄАВТ підписали угоду про утворення Європейського економічного простору (вступила до сили в 1994 р.). Для країн Східної і Центральної Європи ЄС розробив спеціальні програми економічного співробітництва; зокрема, для країн СНД – Програму технічної допомоги (TACIS). В 1998 р. набула чинності Угода про партнерство та співробітництво між ЄС і Україною, ратифікована парламентом всіх країн-учасниць. З кінця 70^х років діють так звані Ломейські конвенції – багатосторонні торгово-економічні угоди між ЄС і країнами, що розвиваються.

Процеси регіоналізації поширюються і на сьогоднішньому етапі. В 1994 р. укладено Північноамериканську угоду про вільну торгівлю (НАФТА), що об'єднала США, Канаду та Мексику. Тоді ж утворюються: Спільний ринок Східної та Південної Африки (КОМЕСА), який трансформувалася із зони преференційної торгівлі, Західноафриканський економічний і валютний союз (УЕМОА), а в 1995 р. – Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР).

На теренах СНД в 2001 р утворилося ще одне об'єднання – Шанхайська організація співробітництва (ШОС) яка об'єднує Росію, Казахстан, Киргизстан, Таджикистан, Узбекистан, а також Китай.

Важливою подією стало перетворення ГАТТ на Світову організацію торгівлі (СОТ) із істотним розширенням функцій.

На зламі століть в динаміці розвитку системи міжнародних організацій досить чітко проступають такі тенденції:

- суттєво зростає вплив розвинених країн, в першу чергу, «великої сімки», на функціонування найважливіших світових організацій; особливо це відчувається на діяльності МВФ, Світового банку, Світової організації торгівлі, які практично керуються клубом найсильніших держав;

- значно активізується НАТО; організація не тільки розширюється територіально, але й присвоює собі функції, які раніше належали тільки Раді Безпеки ООН (посилка військ в країни, що не є членами НАТО);

- відповідно (і дещо несподівано) знижується авторитет ООН, яка в певній мірі втрачає свою дієвість у вирішенні найактуальніших проблем людства;

- Європейський Союз вже однозначно перетворюється на центр тяжіння в європейському інтеграційному процесі і, очевидно, невдовзі поширитися на всю Європу;

- аналогічну роль може виконати НАФТА щодо країн Латинської Америки і Карибського басейну;

- на основі Азіатсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АПЕК) формується потужне економічне угруповання, яке згодом може стати центром інтеграційного тяжіння на великому територіальному просторі; вже сьогодні сукупний ВВП країн цієї організації становить 56 % від світового обсягу;

- в межах СНД виокремлюються локальні угруповання з більш активною мірою співробітництва: Росія – Білорусь, Росія – Киргизстан – Узбекистан – Таджикистан, Україна – Грузія – Азербайджан – Молдова.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ ДО ТЕМИ 7

МЕТА: закріпити теоретичні основи, що стосуються контексту глобального розвитку економіки України

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати доповідь, реферат або презентацію, дивлячись від вибраного завдання.

Методичні рекомендації: варіант завдання надається викладачем на практичному завданні, або ж узгоджується з ним, якщо студент сам обирає тематику завдання.

Форма та строки подання: готові завдання доповідаються та захищаються на практичному занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується. Варіант завдання дається (узгоджується з студентом, за бажанням) викладачем на практичному занятті.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у 5 балів.

Теми доповідей та презентацій:

1. Стратегія розвитку світової економіки в умовах глобалізації.
2. Стратегія розвитку економіки України у глобалізованому середовищі.
3. Побудова моделі національної економіки України.
4. Сценарії глобального розвитку економіки і суспільства.

ЗАДАЧА

Уряд України одержав іноземну позику у розмірі 1 млрд. дол. за річною ставкою 8 %. Ці засоби вкладаються в інвестиційні проекти, що дозволяють одержати щорічний приріст ВВП у розмірі 300 млн. дол. протягом декількох наступних років. Розрахуйте:

- а) на яку величину збільшиться державний борг?
- б) чи виросте чистий борговий тягар, що накладається на громадян країни?
- в) через скільки років країна зможе погасити цей борг?

Розв'язок

- а) Сума державного боргу зростає на всю суму отриманої іноземної позики, тобто на 1 млрд. дол.;
- б) Для того, щоб відповісти на запитання про збільшення боргового тягара, необхідно зіставити суму процентних виплат по боргу і суму щорічного приросту ВВП, із якої обслуговується борг.

Сума щорічних процентних виплат по боргу складає 8 % від його суми, тобто 80 млн. дол., а щорічний приріст ВВП від інвестиційних проектів складає 300 млн. дол. Різниця складає $300 - 80 = 220$ (млн. дол.) і накопичується для погашення основної суми боргу. Тому чистий борговий тягар не зростає;

- в) Щорічно країна одержує чистий приріст ВВП у розмірі 220 млн. дол. , а загальна сума боргу, що повинна бути погашена за рахунок цих засобів, складає 1 млрд. дол. Отже, приблизно через $1,00/0,22 = 5$ років країна зможе повністю погасити цей борг.

САМОСТІЙНА РОБОТА № 7

МЕТА: самостійно вивчити і проаналізувати джерела, що стосуються контексту глобального розвитку економіки України

ЗАВДАННЯ: опрацювати навчальну літературу та виконати презентаційний матеріал на 5 – 10 слайдів.

Методичні рекомендації: варіант завдання для виконання презентації надається викладачем.

Форма та строки подання: готова презентація надсилається до закінчення модуля 2. Та захищається на семінарському занятті. Робота виконана не за власним варіантом – не зараховується.

Критерії оцінювання: презентація оцінюється максимально у **5 балів**.

Теми презентацій:

1. Наслідки глобалізації у світі та в Україні.
2. Проблеми соціалізації та гуманізації глобального розвитку.
3. Пошук шляхів альтернативи глобалізації: в сучасних умовах.
4. Антиглобалізм як засіб впливу на процес суб'єктивної глобалізації.
5. Формування нової системи регулювання світогосподарських відносин

ТЕМА 8. ГЛОБАЛЬНІ РИНКИ ТА МЕХАНІЗМИ ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ

1. Глобалізація товарних ринків.
2. Глобальний ринок капіталів та його сегменти.
3. Ринок праці в умовах глобалізації.
4. Глобальна економіка та «виробництво світового рівня»

8.1 Глобалізація товарних ринків

В умовах інформаційної епохи відбуваються якісні зміни в області глобалізації ринків і конкуренції. Перелік галузей, у яких компанії, не здатні до глобальної діяльності і не мають відповідних маркетингових можливостей, вибувають із гри, збільшується. Діяльність міжнародних організацій, таких, як Генеральне угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ), Світова торговельна організація (СОТ), привела до зниження торговельних бар'єрів між країнами і відкриттю доступу до міжнародних ринків. Уряди багатьох країн усвідомили, що захист внутрішніх виробників і ринків від іноземних конкурентів не дає бажаних результатів, а веде до росту інфляції, уповільненню темпів економічного росту, зниженню ефективності вітчизняних компаній, відсутності в них необхідних для міжнародної конкурентної боротьби підприємницьких навичок. До числа інших стимулів до глобалізації ринків і конкуренції ставляться прискорення й здешевлення транспортних перевезень і безперервне вдосконалювання телекомунікацій, що зробило глобальне спілкування дешевим простим і ефективним. Нарешті, відбулося значне зниження висоти бар'єрів, що перешкоджали участі компаній у всесвітній торгівлі. Сьогодні компанія, що відкрила свій сайт в Інтернеті, одержує можливість продавати товари покупцям з іншого кінця світу з такою ж легкістю, як і споживачам, що живе рядом.

У першу чергу використовують можливості глобалізації ринків транснаціональні компанії. Їх ланцюжки поставок рівною мірою глобальні, матеріали й комплектуючі поступають з найбільш дешевих джерел, склади логістика організовані у найбільш вигідні з погляду витрат регіонах, а дослідження і розробки сконцентровані там, де необхідні для цього знання найбільш доступні.

У більшості секторів економіки малі, орієнтовані на внутрішній ринок фірми не здатні скористатися ефектом масштабу, що дозволило б їм домогтися підвищення конкурентоспроможності в довгостроковій перспективі. У транснаціональних компаніях він полягає не стільки в економії виробничих

витрат, скільки в одержанні додаткової інформації й знань. Успіх нових, сфокусованих транснаціональних організацій заснований на тім, що вони можуть дозволити собі направити значні засоби на дослідження і розробку, просування торговельних марок, розвиток інформаційних технологій і маркетингу. Визначивши нові можливості, вони виділяють ресурси, необхідні для завоювання ринків і отримання прибутку.

Фірми в умовах глобалізації не можуть ігнорувати міжнародні ринки. Зростаюча взаємозалежність країн усього світу при виробництві товарів і послуг привела до усвідомлення компаніями потреби більш глобального підходу до свого бізнесу. Глобальні ринки важливі, тому що майбутнє багатьох фірм залежить від можливостей розширення виробництва. Фірми повинні шукати нові можливості на ринках закордонних країн, тому що їхні внутрішні ринки вже насичені. Міжнародна торгівля стає усе більше ліберальною, тому компанії зіштовхуються з жорстокою конкуренцією з боку іноземних виробників на своїх внутрішніх ринках. Вони повинні навчитися відбиватися від конкурентів на своїй споконвічній території або використовувати можливості, що відкриваються на зовнішніх ринках.

З появою нових засобів зв'язку, транспорту і фінансових розрахунків час і відстані як би стискаються, стаючи усе менш помітними. Продукція, зроблена в одній країні, з більшим ентузіазмом приймається в інших країнах. У цей час фірми, що працюють у глобальній галузі, змушені не тільки експортувати товари, але й прагнути стати глобальними.

Глобальна галузь – це така галузь, у котрій на конкурентні позиції фірм на даному географічному або національному ринках впливає їхня загальна позиція на світовому ринку в цілому. Таким чином, глобальна фірма – це фірма, що, працюючи в декількох країнах, домагається таких переваг у наукових дослідженнях, виробництві, маркетингу і фінансах, які недоступні їхнім домашнім конкурентам. При цьому глобальна компанія розглядає увесь світ як єдиний ринок. Вона зводить до мінімуму значимість національних границь і вкладає капітал, здобуває вихідні матеріали й компоненти, робить і продає свої товари скрізь, де це може принести прибуток.

Глобалізація товарних ринків проявляється в тім, що міжнародна компанія розглядає проблему збуту продукції кінцевим споживачам з погляду всіх міжнародних каналів розподілу. Існують три основні глобальні зв'язуючі ланки між продавцем і кінцевим покупцем:

- 1) штаб-квартира компанії-продавця – контрольне канали розподілу і є частиною самого каналу;

2) міждержавні канали – забезпечують доставку товарів до кордонів іноземних країн;

3) внутрішньодержавні канали – забезпечують доставку товарів з пунктів перетинання кордону іноземної держави до кінцевих споживачів.

8.2 Глобальний ринок капіталів і його сегменти

Глобальний ринок капіталів виник наприкінці ХХ сторіччя. Сьогодні цей ринок об'єднує в собі як значні, так і невеликі сегменти, що раніше були розрізненими.

Найзначнішим сегментом є ринок капіталів англomовних країн (США, Великобританія та ін.), що характеризується найбільшими фінансовими інститутами, розгалуженою фінансовою системою, що включає комерційні і інвестиційні банки, відкритою системою звітності, рейтинговими агентствами, що користуються величезним впливом, і дослідно-аналітичними компаніями. На цьому ринку акціонери наділені величезними правами, причому відсутнє централізоване управління ринком.

Другий істотний сегмент світового ринку капіталів – це японський ринок. Він характеризується широкою і інституціональною структурою і розгалуженою фінансовою системою, притримується відносно закритої форми звітності, надає акціонерам досить обмежені права. Японський ринок капіталу зовнішньо виглядає орієнтованим на командно-управлінську модель функціонування. На цьому ринку рейтингові і дослідно-аналітичні компанії відіграють дуже незначну роль.

Третій важливий сегмент світового ринку капіталів – європейський континентальний ринок – дуже відрізняється від перших двох. На цьому ринку домінують відособлені універсальні банки. Він характеризується розвинутими інституціональними структурами фондового ринку, які невеликі за розміром і менше дотримуються дисципліни у здійсненні фінансових операцій, ніж на англomовному ринку. Вимоги до процедури звітності вкрай пом'якшені, а рейтингові агентства і дослідно-аналітичні компанії перебувають в стадії становлення. При значно обмежених правах акціонерів спостерігається значна кількість різних форм управління інститутами фондового ринку – від централізованого управління до майже повної його відсутності.

Кожний з розглянутих вище сегментів ринку має свою динаміку, свої особливі принципи інвестування, свої стандарти щодо оформлення документації і навіть свою термінологію.

Проте основним досягненням сучасних глобальних ринків є узгодження

форм співробітництва основних світових фінансових центрів, постійне консультування між собою з питань ставки відсотка або монетарної політики. Центральні банки, що управляють цими трьома основними фінансовими ринками, також займаються узгодженням правил поведінки інвесторів, позичальників, емітентів, фінансових посередників і акцептуванням практики їхньої участі на цих ринках.

8.3 Ринок праці в умовах глобалізації.

Розвиток процесів глобалізації, який торкнувся докорінних основ життя суспільства всіх країн світу не оминув і ринок трудових ресурсів, який посідає ключове місце в загальній структурі ринкового господарства і регулюється за допомогою загальних економічних механізмів ринку.

Це призвело до набуття світовим ринком праці специфічних рис:

1. Гнучкість робочої сили.
2. Виникнення стратегії соціальної політики.
3. Існування глобальних лідерів.

Однією з головних особливостей варто вважати гнучкість сукупної робочої сили, що в основному і забезпечує кількісні та якісні зміни, що сталися в структурі зайнятості, організації праці, методиках адаптації працівника до трудового процесу.

Сучасний ринок праці схильний до швидких змін під впливом багатьох чинників і, передусім, науково-технічного прогресу. Умови господарювання на різних ринках висувають підвищені і значною мірою нові вимоги до робочої сили.

Гнучкість сучасного ринку праці забезпечила комплексне поєднання всіх складових ринку, а саме: змін структури оплати праці, організації трудового процесу, форм зайнятості, заходів для підвищення мобільності робочої сили, норматив його регулювання, змін у системі освіти і підготовки кадрів.

Зміни в економічному житті, що нині відбиваються під впливом глобалізації, підводять людство до якісно нових і незвичних умов ринкового господарства з принципово іншим характером економічних зв'язків і виробничих відносин. Постає проблема створення ефективної системи соціальної підтримки населення. Ця система має враховувати ситуацію, що динамічно змінюється в умовах ринку, і містити в собі механізм захисту працівника від таких факторів ризику, як інфляція, безробіття тощо.

Стратегія соціальної політики ґрунтується на наступних головних компонентах:

- контролі за виконанням бюджету;
- створенні нових робочих місць і ринків праці;
- регулюванні цих ринків;
- послідовному проведенні реформ у життя.

В нинішній історичний час глобальне лідерство, за оцінками глобальних компаній, стало найбільш значущим порівняно з іншими чинниками, які ведуть їх до успіху на ринках. До них відносять фінансові ресурси, комунікаційні технології, робочий персонал, державну підтримку, тарифні та нетарифні обмеження тощо.

В умовах глобалізації справою глобальних лідерів має стати руйнація досі існуючих невидимих стін між державами, компаніями, культурами, постачальниками і покупцями, навіть між підрозділами і службами, що існують усередині організації.

Глобальна економіка стимулювала зрушення у співвідношенні сил, передання влади на глобальних ринках у руки покупців і надання переваг глобальним лідерам за рахунок обмеження можливостей традиційних претендентів на лідерство на ринках. Надзвичайна мобільність капіталу, людей та ідей сприяла тому, що більше продукції і новинок поставляється і буде поставлятися на глобальні ринки, скорочуючи розрив у технологічному рівні між країнами. Завдяки новим можливостям, які з'явилися у глобальних лідерів, стало легше долати кордони і використовувати нові технології. Нові лідери засвоїли тактику обходу монополістів, що раніше домінували на ринках, а тепер стали неухильно втрачати свої позиції.

Глобалізація змусила глобальних лідерів обслуговувати споживачів на новій основі. Насамперед, вони перестали «думати як виробник», а почали «думати як покупець». Адже логіка виробника припускає концентрацію уваги на продукції як певному виробі, який він має «нав'язати» покупцю будь-що. Натомість, логіка покупця фокусується на сфері застосування продукції, її споживчої цінності і вартості, тобто здатності продукції вирішувати проблеми, що стоять перед покупцем.

8.4 Глобальна економіка та «виробництво світового рівня»

Вирішуючи проблеми досягнення світової конкурентоздатності, багато виробничих компаній увібрали в себе і розвили філософію «виробництва світового рівня». Виробники в рамках цієї філософії почали підкреслювати важливість якості, вартості, часу реалізації замовлення, рівень обслуговування покупця на всіх етапах організації бізнесу, ступінь залучення до розв'язання

нових завдань робітників і службовців.

Щоб вивчити філософію «виробництва світового рівня», яка набирає все більшої сили, і методи, які впроваджують її послідовники в різних частинах планети, було проведене дослідження діяльності більш ніж 800 організацій на північноамериканському континенті. Були відібрані тільки виробничі компанії чисельністю більше 250 працівників і з сукупним обсягом продажів понад 100 млн. дол. США. Компанії відбиралися не тільки за цими показниками, але й за зовнішнім виглядом виробленої продукції. Досить широке коло галузей промисловості було подано серед досліджуваних компаній – від виготовлення офісних меблів, автоматизованих видів виробництва до аерокосмічної промисловості.

У відібраній групі компаній, орієнтованих на завоювання провідних позицій на світових ринках, вивчалися їхні цілі й стратегія поведінки. Дослідження показало, що в порядку пріоритетності ними ставилися такі цілі:

- виробництво якісних виробів;
- виготовлення замовлення в строк і надійність поставки;
- виробництво продукції за низькими цінами;
- удосконалювання виробництва.

Як випливає з цього переліку, сучасні динамічні компанії у боротьбі за лідерство на світових ринках найбільш пріоритетним для себе напрямом обирали виробництво товарів високої якості.

Дослідники називають 8 характерних рис виробництва, яке досягло світового рівня має, які розставлено у порядку їх значення для виробництва світового рівня:

1. *Акцент на тотальну якість.* Впровадження концепції тотальної якості у всі ланки організації виробництва світового рівня є найнеобхіднішою умовою її постійного вдосконалювання.

Дослідники, які вивчали проблеми оптимальної концентрації зусиль компанії на досягненні всебічної якості, робили акцент у своїх роботах на оцінці методів, що їх впроваджують організації для підвищення якості свого функціонування. Вони виявили, що визначальним за вагомістю показником виявилась відданість справі виробництва якісних виробів.

Наступним за значущістю показником є ставлення до боротьби за якість як до діяльності, що постійно продовжується, а не як до одноразової акції виробника.

2. *Залучення співробітників у діла компанії.* Виховничо-освітні програми є важливим методом постановки завдань перед службовцями, збільшення обсягу фахових знань і розвитку багатогранності їхньої діяльності.

Найвизначальнішим показником для розгляду фактора стало стимулювання службовців брати активну участь у процесі прийняття рішень методом створення перехрестних груп, сформованих для впровадження пропозицій співробітників.

3. *Управління якості торгового процесу.* Своєчасна поставка якісно виготовлених виробів є винятково важливою для компанії, яка має на меті досягти рівня світового класу. Від підприємства вимагається використання принципів і правил, характерних для виробництв, що працюють без складських запасів, „з коліс”. Найвагомим для управління процесом якості торгівлі, на думку дослідників, виявився показник рівня зворотного зв'язку між торговою і виробничою службами і здатність виробничого департаменту реагувати на зауваження, що надходять із торгового підрозділу, а також служб якості.

4. *Безвідхідні технології.* Усунення втрат і відходів у всіх фазах виробничої активності є істотним елементом діяльності компанії виробництва світового рівня.

5. *Виробничий контроль.* Скорочення структури організації, зміна і зменшення часу на виробничий цикл впливають на час просування продукції через виробничу систему компанії. Пов'язаний з цими змінами ефективний виробничий контроль дозволяє компанії одержати додатковий запас конкуренто здатності на світовому ринку. Скорочення часу виробничого циклу вважається вкрай важливим для підвищення ринкової конкуренто здатності продукції.

6. *Інформаційні потоки.* Швидке зростання обсягів операцій у рамках компаній світового класу викликало необхідність точної комп'ютерної обробки інформації в реальному режимі часу. Одним із важливих складових елементів інформаційних потоків компанії є система планування потреб матеріалів, призначена для того, щоб мати в наявності запас матеріалів, необхідний для забезпечення безперервного циклу виробництва.

7. *Профілактичне технічне обслуговування.* Профілактичне обслуговування – складова частина розв'язання завдання постійного удосконалення діяльності виробничої компанії. Воно потрібно для того, щоб домогтися сталості виробничого процесу, уникнути простоїв устаткування, виробляти якісні товари і збільшити продуктивність.

8. *Стандарти системи вимірювань.* В управлінні виробництвом важливу роль відіграють вимірювальні стандарти, що допомагають кількісно визначити завдання, які стоять перед організацією, і обмінюватися інформацією про перебіг їх виконання. Статистичний контроль за виробничим процесом рекомендується впровадити з метою зменшення втрат внаслідок нестабільності роботи устаткування або непостійності самого процесу.

ТЕМА 9. ГЛОБАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

1. Перспективи реформування економіки України та її інтеграції глобальну світову економічну систему.
2. Проблема конкурентоспроможності України в глобальній економіці та шляхи її вирішення в умовах глобалізації.

9.1. Перспективи реформування економіки України та її інтеграції глобальну світову економічну систему.

Роль і місце будь-якої країни у світовому господарстві і міжнародному поділі праці (МПП) залежить від багатьох факторів. Основні з них такі: динаміка розвитку національної економіки, ступінь її відкритості й залучення у МПП, її вміння адаптуватися до умов міжнародного господарського життя. Україна як суверенна держава поки що дуже незначною мірою впливає на МПП й інтеграційні процеси, які відбуваються у світовій економіці, залишаючись тривалий час осторонь головних світогосподарських процесів.

Наприкінці ХХ ст. коли віджили й виявилися відкинутими безліч ідеологічних догм, Україна лише почала знімати з себе путі, які заважали їй активно брати участь у сучасних процесах глобалізації й регіоналізації. Україна, що розташована у центрі Європи, поруч з державами, які активно реформують свої економіки, помітно відстала й не встигає за процесами, котрі відбуваються у сусідніх державах. Беручи до уваги ресурси й географічне положення України, а також конкретні умови, які створює світова економіка для кожної держави. Україна повинна знайти свій шлях переходу до ринкової економіки й прискорення структурних перетворень з метою зміцнення своєї ролі у світовій економіці.

При існуючій розбіжності думок стосовно включення України у МПП та світогосподарські зв'язки є зрозумілим і безсумнівним те, що без оздоровлення економіки через структурну перебудову і без створення дійових законодавчих, організаційних, матеріальних і технічних підвалин гідне входження України у світове господарство неможливе.

Україна як суверенна держава робить лише перші кроки на світовій арені. У цих умовах їй належить вирішувати у порівняно короткий термін багато принципово важливих проблем переходу до економіки відкритого типу. Помилки на цьому шляху можуть призвести до того, що зовнішня конкуренція буде не стимулюючим фактором, а зруйнує і без того слабку українську

економіку.

Логіка розвитку України на найближче десятиліття підказують їй необхідність балансування у відносинах із Заходом, де вона впритул межує з Європейським Союзом, і на Сході – з Росією та іншими країнами СНД.

Державі, яка перебуває на перехідному етапі і відчуває дефіцит капітальних ресурсів, а також обмеженість міжнародних економічних зв'язків, необхідно приділяти першочергову увагу врахуванню сучасних тенденцій міжнародного економічного розвитку.

Може скластися уява, що такий підхід, який підкреслює пріоритетність національних інтересів, вступає у протиріччя з процесами глобалізації і інтернаціоналізації. Проте це не так. Політика суверенної держави визначається безліччю детермінант, включаючи рівень соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку, географічне положення країни, її національно-історичні традиції, культурну спадщину, співвідношення державних засад і демократії тощо. Всі вони, акумулюючись у зовнішній політиці держави, є складовими концепції національного інтересу, і мають слугувати для самозбереження нації та держави.

Як показує практика глобалізації кінця ХХ сторіччя, все більше набирає сили процес регіоналізації світового економічного простору. Україна вбачає одне з найпріоритетніших своїх завдань у налагодженні ефективних та гідних її потенціалу зв'язків з Європейським Союзом. До речі, це збігається і з концепцією, котру обрав для себе Європейський Союз ще у 1993 р. На зустрічі вищого керівного складу у Копенгагені, заявивши, що він буде розширюватися на схід за рахунок країн Центральної та Східної Європи. Україна не ввійшла до списку першочергових кандидатів та навіть кандидатів другого ешелону, однак на наступних етапах її кандидатура цілком реальна. Угоду про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС було підписано 14 червня 1994 р., але на її ратифікацію всіма членами ЄС пішло майже 4 роки. Вона вступила в силу 1 березня 1998 р., і з цього моменту для України відкрилися нові можливості виходу на ринки країн-членів ЄС з вітчизняною продукцією. Проте угода поставила перед Україною завдання подальшої реструктуризації економіки, заміни механізму співробітництва з ЄС і підготовки правничого поля, яке забезпечило б реалізацію цієї угоди.

В умовах вкрай жорсткої конкуренції між регіональними торговими блоками Європейський Союз з метою підвищення своєї конкурентоспроможності у змаганні з НАФТА й країнами АТР зацікавлений у прийомі економічно сильних та підготовлених до конкуренції країн-кандидатів.

Україна на сучасному етапі її розвитку необхідно ще багато чого зробити, щоб досягти бажання рівня. Так, у відповідності з угодою про партнерство та співробітництво між Україною та ЄС, з 1998 р. розпочато практичні дії по формуванню між ними зони вільної торгівлі.

Значною проблемою є перспективи економічних відносин з країнами СНД і особливо з Росією. Єдиний народногосподарський комплекс, що існував раніше і у якому Україна була периферією, сьогодні сприймається досить критично. Але, між тим, не слід відкидати те, що було корисним і що може бути корисним нині й у майбутньому. Мова йде про економічні зв'язки та паростки кооперації, які ще можливо зберегти й розвинути. Існує декілька моделей економічних взаємовідносин з новими державами, що виникли на теренах колишнього СРСР. Не всі інтеграційні пропозиції сьогодні відповідають потребам й інтересам України, та і можливості України зараз вкрай обмежені. Досвід підказує, що тепер у взаємовідносинах з країнами СНД неможливо будувати будь-яку однорідну систему.

Договір про створення Економічного союзу в СНД від 24 вересня 1993 р. ставив за мету послідовне й погоджене економічне зближення колишніх радянських республік через створення системи вільного переміщення товарів, послуг, капіталів та робочої сили, а також погодження бюджетної, грошово-кредитної, зовнішньоекономічної, митної та податкової політики. На основі договору було підписано велику кількість угод, які неможливо було реалізувати, оскільки вони не відповідали новим національним законодавчим актам молодих держав.

Після ухвалення договору про створення Економічного союзу було складено план інтеграційного розвитку, у межах якого передбачалося створення Платіжного та Митного союзів країн СНД. Через проблеми, що виникли у платіжно-розрахункових та митних відносинах, повноцінної реалізації цих ідей досягнуто не було. Нездатність і неможливість реалізувати інтеграційні плани у рамках СНД пояснювалися не лише внутрішніми труднощами кожної з держав СНД, але і недостатніми обґрунтуванням та відпрацьованістю концепцій створення нових механізмів. Саме тому взаємовідносини України з державами СНД упродовж 1990^x років склалися раніше і дотепер на основі двосторонніх торгово-економічних угод.

Для України її майбутнє насамперед пов'язане з відтворенням державності й оформлення загальнонаціональної ідеї. Молода держава ще має виробити стійку і динамічну модель власної економіки. Її політична система досить переконливо обумовлена специфікою, що впливає з географічного

положення держави у межах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи.

Європейський вибір України не передбачає її однозначного тяжіння до Європи, а припускає створення системи взаємовідносин України у просторі Росія-Європа-Північна та Америка-Чорномор'я-СНД. Саме ця система у глобальному контексті передбачає набір стратегій і перспектив шляхів розвитку України у XXI ст.

Лідуючу позицію у даній системі посідає Росія. Після багатьох місяців підготовчої роботи президенти двох країн 27 лютого 1998 р. підписали договір про економічне співробітництво до 2007 р. Договір передбачає координацію економічного та соціального розвитку обох країн, співробітництво у сфері торгівлі, створення міцної й вільної бази для стратегічного партнерства у глобальному масштабі. Практично в обмін на визнання Росією повного суверенітету України та її територіальної цілісності Україна відкрила двері для проникнення російського капіталу на українські ринки. Цей договір став яскравим прикладом компромісу в ім'я руху вперед.

В основу розвитку економічних зв'язків у рамках «Північ-Південь» може бути покладене зручне географічне положення України між технологічно розвинутою північчю та півднем Європи, який швидко розвивається, та прилеглим до нього Близьким Сходом і північноафриканськими країнами. У розвиткові й підтримці цих зв'язків зацікавлені як північні країни Європи, а також країни зони Чорноморського економічного співробітництва, так і практично весь регіон Середземномор'я. Чорноморсько-Балтійський стратегічний вектор набуває ще більшої актуальності у рамках пріоритетів, визначених ЄС при розвиткові транспортної інфраструктури у напрямку «Північ-Південь», який включає у себе декілька транспортних коридорів, будівництво трубопроводів та інші інвестиційні проекти.

Унікальність географічного положення України дає їй можливість виконувати роль однієї з найважливіших ланок на осі Схід-Захід або іншими словами на шляху «Європа-Тихоокеанський регіон». На полюсах цієї стратегічної осі розміщуються два головних світових регіональних торговельних блоки. Про важливість східного напрямку у зовнішньоекономічній діяльності України говорить і те, що у державах АТР нині проживає майже половина людства, виробляється більше 55 % товарної продукції світу і зосереджено приблизно 40 % обсягів світової торгівлі. Це – один з найбагатших і найбільш передових регіонів у галузі розробки новітніх технологій та їх впровадження у життя, який сьогодні генерує майже половину всіх світових інвестицій.

Крім економічного значення, АТР відіграє одну з ключових ролей у глобальній політиці, оскільки тут перетинаються інтереси США, Китаю, Японії, Росії, Індії. Швидке перетворення АТР у зону високої інтеграційної активності, економічного та політичного динамізму передрікає йому лідерство у XXI сторіччі.

Все це обумовлює необхідність розширення присутності України у цьому регіоні. Сьогодні більш активна орієнтація України на Захід, пов'язана з можливістю отримання інвестицій, переданням технологій, досвіду управління, проте це не виключає тих широких можливостей, які відкриваються перед Україною на Сході. Саме східні країни здатні поглинути майже всю номенклатуру українського машино технічного експорту, а також могли б завантажити роботою її науково-технічний потенціал. Україна має великі можливості для участі в реалізації значних енергетичних відносин з державами АТР, що вимагає вирішення багатьох економічних та політичних проблем, певного часу на адаптацію українського законодавства до вимог та специфіки регіону.

Магістральним шляхом розвитку економіки України XXI ст. є створення економіки відкритого типу, тобто такої економічної системи, яка останнім часом зібрала найбільшу кількість прибічників у світі. Це, з одного боку, дасть можливість Україні, яка відкрилася світові, бути зрозумілою для країн-партнерів і розмовляти з ними однією мовою бізнесу, а з другого боку, відкриє для ТНК шлях в Україну.

Таким чином, з метою входження у світовий економічний простір Україна має впровадити у практику принципи вільної торгівлі й сповідувати відкритість економіки, послідовно і неухильно проводити приватизацію і формувати ефективну, віддану справі, скорочену до ефективного мінімуму державну адміністрацію.

На ці процеси в Україні впливатимуть також і ТНК, які поділили між собою світовий простір і використовують національні уряди в своїх інтересах, диктуючи їм умови й визнаючи коло пілг, що необхідні для їхньої діяльності у країні. Практика роботи ТНК на національних ринках розкриває методику використання ними політичних кіл окремих держав, а також зацікавленість ТНК у використанні їхньої інфраструктури, національної системи інновацій й захисту авторських прав, у результаті допомоги з боку національної держави, якій, у свою чергу, потрібні ТНК для досягнення своїх цілей.

9.2 Проблема конкурентоспроможності України в глобальній економіці та шляхи її вирішення в умовах глобалізації.

Світова фінансова криза, що зародилась у США як криза ринку нерухомості і похідних фінансових інструментів, згідно з логікою глобалізації поширилася по всьому світу, вдаривши і по українському фінансовому ринку. Основними її причинами експерти називають надмірно експансивну грошову політику Федеральної резервної системи (ФРС) США, наявність величезного дисбалансу у світовій економіці, зокрема, великий профіцит у зовнішній торгівлі Китаю, значний торговельний дефіцит у США, недоліки системи управління ризиками в інвестиційних банках, недосконалість регулювання фінансових ринків на національному і міжнародному рівнях.

У нашій країні причини фінансової кризи, на думку деяких українських вчених, полягають у залежності фондового ринку від коштів нерезидентів, надмірній зовнішній заборгованості суб'єктів економіки, нестачі ліквідності в банківській системі.

Державі необхідно виштовхувати гравців фінансового ринку зі сфери спекулятивних операцій у сектор реальної економіки як засобами фіскальної політики, так і більш жорсткими заходами. Це можна зробити з допомогою наступного комплексу заходів, які пропонує.

1. Запровадити податок на доходи від реалізації цінних паперів.
2. Заборонити непокриті короткі продажі.
3. Заборонити кредитування цінними паперами, оскільки такі операції спрямовані на створення оптимізаційних фінансових схем і спекуляції та не мають іншого сенсу.
4. Створити податкові механізми, які б дестимулювали спекулятивну діяльність на ринку похідних цінних паперів.
5. Посилити нормативи банків щодо вкладень в акції і проведення термінових операцій.
6. Заборонити банкам видавати кредити професіональним учасникам ринку цінних паперів та їх дочірнім структурам, а також будь-яких кредитів на купівлю цінних паперів.
7. Заборонити офшорну систему володіння підприємствами, основна діяльність яких проводиться на території України і кінцевими бенефіціарами яких є українські громадяни.
8. Заборонити українським компаніям проводити IPO за кордоном.
9. Посилити пруденційний контроль за професійними учасниками фондового ринку.

В українській економіці світова фінансова криза має кілька проявів.

По-перше, вона призвела до кризи ліквідності у банківському секторі.

Останні кілька років банки активно розвивали кредитування населення (іпотечні, авто-, споживчі кредити) за рахунок залучених із-за кордону коштів. Головною проблемою стало те, що гроші надавалися споживачам на тривалий строк – 5 ... 7 років для авто і 20 ... 30 років для нерухомості, а закордонні кредити вітчизняні фінустанови залучали на незначний строк – 3 ... 5 років. Проте в умовах, коли закордонні банки згорнули свої кредитні програми (а це була змушена зробити більшість банківських установ, яка постраждала від іпотечної кризи в США), українські банки опинилися перед загрозою кризи ліквідності. Для повернення закордонних кредитів банки змушені були перекредитовуватися за значно вищими ставками.

По-друге, криза в житловому будівництві, викликана значним скороченням іпотечного кредитування банками та побоюванням щодо повторення американської іпотечної кризи в Україні. Нові залучені з-за кордону кошти теж стали значно дорожчими. В результаті ставки на іпотечні кредити зросли на 5 – 7 %. Крім того, були значно посилені вимоги до фінансового стану позичальників. Національний банк України для запобігання можливій фінансовій кризі в Україні значно посилив вимоги до резервування за кредитними операціями, що теж призвело до подорожчання кредитів.

По-третє, ріст цін на енергоносії надзвичайно серйозно впливає на всю економіку України, оскільки автоматично призводить до зростання цін на більшість товарів та послуг, вироблених в Україні. І по-четверте, через досить значний рівень інтегрованості економіки України в загальносвітову економіку, зростання рівня світової інфляції суттєво вплинули на ріст інфляції в Україні.

Нині світова фінансова криза впливає на економіку країни через:

1. Циклічне уповільнення світової економіки, що в цілому може скоротити попит на експортну продукцію, а отже, експортну виручку та призвести до зменшення надходжень державного бюджету, девальвації гривні, зниження заробітної плати тощо.

2. На світових товарних ринках спостерігаються різкі стрибки цін на товари, викликані нестабільністю фінансових і валютних ринків. У разі їх значного падіння виникне проблема суттєвого скорочення торгівельного балансу, що суттєво ослабить позицію України на міжнародних ринках.

3. Обвал котирувань на світових фондових ринках призвів до різкого падіння акцій вітчизняних компаній.

4. Паніка на фінансових ринках, банкрутство великих інвестиційних

банків перекрыли зовнішні фінансові ринки та загрожують труднощами у рефінансуванні зовнішнього боргу вітчизняних банків та корпорацій.

В зв'язку з цим в економіці України існує низка проблем, головними з яких є:

По-перше, проблема величезного від'ємного сальдо торговельного балансу та нестачі золотовалютних резервів, необхідних для оплати товарів критичного імпорту та виконання кредитних зобов'язань держави, банків, приватних корпорацій перед іноземними кредиторами.

По-друге, проблема істотного падіння виробництва в бюджетоутворюючих галузях економіки – металургії та хімічній промисловості. Це не лише проблема суттєвого скорочення валютних надходжень від експортних операцій підприємств цих галузей (разом вони формують до половини експортної виручки України), а і значного скорочення податкових платежів до бюджетів усіх рівнів. Крім того не слід забувати десятки тисяч працівників цих підприємств, які можуть залишитися без заробітної плати. Крім того, проблема не обмежується виключно цими галузями, адже зупиняються також підприємства будівельної галузі.

Третя проблема – це істотне зростання загального обсягу простроченої заборгованості як за кредитами банків, так і за кредиторськими зобов'язаннями одних приватних компаній перед іншими, а також за податковими платежами.

Ще однією проблемою для України є різке зростання вже з 2010 року кількості пенсіонерів, та як наслідок – зростання витрат як Пенсійного фонду України так і державного бюджету.

Тому, з метою подолання наслідків світової фінансової кризи, на думку українських економістів, Україна повинна здійснити наступні кроки:

1. Впроваджувати заходи, що дають змогу суттєво скоротити негативне сальдо торговельного балансу.

2. Має бути посилений митний контроль за надходженням у країну так званої «сірого» та «чорного» імпорту, який, крім несплати мита та інших податків, призводить до подальшого вивезення іноземної валюти з країни. Потрібно істотно підвищити контроль за якістю товарів, котрі надходять в Україну.

3. З метою запобігання кризі в банківському секторі та зростанню простроченої заборгованості в економіці слід усвідомлювати, що в основі функціонування ринкової економіки лежить принцип довіри господарюючих суб'єктів одне до одного.

Немає сумнівів, що світова спільнота подолає глобальну фінансову кризу,

результатом якої стане зміна співвідношення сил та зовнішньої політики країн світу. Однак, враховуючи сучасний стан, економічні та політичні потрясіння, спрогнозувати результати цих змін дуже складно. Проте, Україні важливо не лише мінімізувати негативні впливи світової фінансової кризи, але і знайти відповідне місце в світовій економіці після подолання наслідків економічної кризи.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОГО ЗАНЯТТЯ

за лекційною темою

«Особливості становлення глобальної економіки»:

МЕТА: проаналізувати суб'єктно-об'єктну диспозицію глобальної економіки на сучасному етапі її становлення.

ЗАВДАННЯ:

- з'ясувати характер взаємовідносин між основними учасниками глобальних трансформацій ;
- ідентифікувати основні ресурси розвитку глобальної економіки;
- дослідити секторальну структуру глобальної економіки.

Компетенції: здатність до аналізу і синтезу інформації, навички володіння інформацією (уміння знаходити та аналізувати інформацію з різних інформаційних джерел), здатність застосовувати знання на практиці, здатність до аналізу значення та ролі основних учасників глобальних процесів; здатність до аналізу сучасної диверсифікованої секторальної структури глобальної економіки.

Форма проведення: семінар – дискусія, мозковий штурм, робота в малих творчих групах, доповідь-презентація.

План

1. Семінар – дискусія з проблемних питань:

- специфіка та характер взаємозв'язків між суб'єктами глобальної економіки;
- нові суб'єкти глобальної економіки;
- трансформація ролі держави в сучасних умовах;
- нерівномірність забезпечення національних економік ресурсами глобального розвитку.

2. Мозковий штурм «Глобальні інформаційні мережі як ресурс розвитку глобальної економіки».

3. Робота в малих творчих групах: «Найменш розвинені країни як об'єкт, а не суб'єкт глобальної економіки».

4. Доповідь-презентація на теми: «Роль індивідуальних суб'єктів глобальної економіки»; «Міста – лідери як суб'єкти глобальної економіки».

ВИМОГИ ДО ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Самостійна робота: (реферати, аналіз генетичних ситуацій з різних розділів дисципліни), теми яких визначаються і затверджуються кафедрою, студенти виконують самостійно, обов'язково консультуючись з викладачем.

Основна мета виконання самостійної роботи:

- систематизація одержаних теоретичних знань з навчальної дисципліни «Глобальна економіка», їх поглиблення і закріплення;
- розвиток навичок самостійної роботи з науковою і довідковою літературою, матеріалами періодичних видань, для набуття досвіду їх практичного використання.

Самостійна робота студентів – один з основних засобів оволодіння навчальним матеріалом в період, вільний від лекційно-аудиторних навчальних занять.

Головною метою самостійної роботи є закріплення набутих у процесі аудиторної роботи знань, удосконалення вмінь та навичок, самостійне вивчення та засвоєння нового матеріалу під керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі.

Питання, що виникають у студентів стосовно виконання запланованих завдань, вирішуються на консультаціях, які проводяться згідно з графіками, затвердженими кафедрою.

Самостійна робота студентів включає такі форми:

- самостійна робота з різноманітними інформаційними джерелами;
- підготовка до виконання модульних завдань;
- підготовка до аудиторних практичних занять за темами навчального плану;

Формами контролю за якістю самостійної роботи студентів є:

- проміжний контроль, який проводиться після опрацювання відповідних тем програмного матеріалу;
- підсумковий контроль, який проводиться з метою виявлення та оцінювання результатів навчання в цілому.

ОРИЄНТОВНІ ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Ступінь глобалізованості країн з різними рівнями соціально-економічного розвитку.
2. Глобальні інформаційні мережі як ресурс розвитку глобальної економіки.
3. Найменш розвинені країни як об'єкт, а не суб'єкти глобальної економіки.
4. Роль індивідуальних суб'єктів глобальної економіки.
5. Міста-лідери як суб'єкти глобальної економіки.
6. Роль США в глобальній економічній кризі.
7. Вплив глобальної економічної кризи на економіку Китаю.
8. Транснаціональні корпорації США, Японія та ЄС.
9. Статус держав в умовах глобалізації.
10. Міжнародні організації в системі регулювання міжнародних економічних відносин.
11. Міжнародні організації і класифікація та правовий статус.
12. Глобалізм як економічна система.
13. Сучасні особливості глобалізації світової економіки.
14. Глобалізація світової економіки її компоненти.
15. Глобалізація економіки на мікро- та макро рівнях.
16. Глобалістика: поняття, наука, методологія.
17. Діалектична єдність природного і соціального.
18. Погляди Томаса Мальтуса.
19. Глобалістика, як наука про загальні, планетарні проблеми сучасної цивілізації.
20. Об'єкт і предмет глобалістики.
21. Сучасні концепції глобального менеджменту.
22. Політична і економічна глобалістика.
23. Економічна система глобалізму.
24. Глобалізація міжнародних відносин.
25. Основні концепції сучасного глобального розвитку.
26. Передумови та сутність міжнародної економічної інтеграції.
27. Структурні зміни в глобальному середовищі.
28. Транснаціональна експансія у світовій економіці.

29. Інтернаціоналізація національних економік та створення транснаціонального простору.

30. Діяльність транснаціональних корпорацій в умовах глобалізації.

31. Стратегічні альянси: позитиви та негативи функціонування.

32. Кластерні економічні простори, їх позитиви та негативи.

33. Основні фактори притаманні ТНК.

34. Процеси регіоналізації.

35. Структура базової моделі національної інноваційної системи.

36. Сучасні прояви інституалізації економіки.

37. Сучасні течії інституалізації економіки.

38. Формування глобального інституціонального середовища.

39. Фінансова глобалізація: сутність та наслідки.

40. Валютна глобалізація: сутність та наслідки.

41. Міжнародна міграція: причини та наслідки.

42. Міграція робочої сили в умовах глобалізації.

43. Сучасні умови формування міжнародного ринку праці.

44. Вплив глобалізації на ринок праці в Україні.

45. Стратегія розвитку світової економіки в умовах глобалізації.

46. Стратегія розвитку економіки України в глобалізованому середовищі.

47. Побудова моделі національної економіки України.

48. Сценарії глобального розвитку економіки і суспільства.

49. Інформатизація і глобальне економічне середовище.

50. Інформаційні технології та інформатизація суспільства в умовах глобалізації.

51. Інформаційні складові глобального розвитку.

52. Формування регіональних ринків інформаційних послуг і технологій.

53. Процеси соціалізації людини глобального світу.

54. Глобальний електронний фондовий ринок.

Вимоги до оформлення реферату.

Формат аркуша – А4. Поля: ліве – 30 мм; праве, верхнє та нижнє – 20мм. Шрифт Times New Roman, розмір шрифту для основного тексту – кт 14. Міжрядковий інтервал – півтора 1,5. Не дозволяються виділення в тексті курсивом та підкреслення.

Обсяг реферату повинен становити у друкованому варіанті 15 – 20 сторінок.

Кожен розділ розпочинають з нової сторінки. Назви розділів оформляються

великими літерами по центру сторінки. Сторінки нумеруються у правому верхньому куту. На титульному аркуші номер сторінки не ставиться.

Вимоги до змісту. Реферат повинен складатися з таких елементів, як: титульна сторінка;

зміст;

вступ (1,5 сторінки);

основна частина (10-15 сторінок);

висновок (1,5 сторінки);

список використаної літератури;

додатки (за необхідності).

Вступ повинен відображати наступні елементи: актуальність теми, проблемне поле теми, мету дослідження, об'єкт, предмет, завдання, базу та методи дослідження.

В **основній частині роботи** (може містити декілька підрозділів) студенти повинні: чітко викласти суть поставленої проблеми, включаючи самостійно проведений аналіз цієї проблеми з використанням концепцій й аналітичного інструментарію, розглянутого в рамках дисципліни. У деяких випадках це може бути аналіз актуальних статистичних даних по досліджуваній проблемі, аналіз матеріалів із засобів масової інформації та використанням досліджуваних моделей, детальне дослідження запропонованого завдання з розгорнутими думками, підбір та детальний аналіз прикладів, що ілюструють проблему.

Висновки повинні містити обґрунтовані та змістові, практичні рекомендації щодо ефективних господарських рішень на підприємстві з урахуванням концепції соціальної відповідальності.

Список використаної літератури слід розміщувати в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків. Бібліографічний опис джерел складають відповідно до ДСТУГОСТ7.1:2006 "Бібліографічний запис, бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання".

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Глобальна економіка: підручник / за заг. ред.. Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник. К.: КНЕУ, 2015. 588с.
2. Глобальні асиметрії економічного розвитку: монографія / Я.М. Столярчук. К.: КНЕУ, 2009. 302. с.
3. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: монографія. К.: КНЕУ, 2006. 248 с.
4. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2009
5. Міжнародна економіка: підручник / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук. К.: КНЕУ, 2014.
6. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін.]; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника [та ін.]. К.: КНЕУ, 2011. 703 с.

Додаткова

1. Білорус О.Г. Глобалізація та безпека розвитку: монографія / О.Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. К.: КНЕУ, 2001. 733 с.
2. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму: монографія / О.Г. Білорус. К.: КНЕУ, 2003. 360 с.
3. Білорус О.Г. та ін. Глобальна корпоративна система: монографія / Кер. авт. кол. і наук. ред.: О. Г. Білорус. К. : КНЕУ, 2011. 408 с.
4. Білорус О.Г. та ін. Глобальний конкурентний простір: монографія / Кер. авт. колективу і наук. ред. Білорус О.Г. К.: КНЕУ, 2008. 680 с.
5. Бугрій М.Г., Ус І.В., Федоренко Т.О., Медведкіна Є.О. Глобальна економіка у посткризовий період: тенденції та перспективи / М.Г. Бугрій, І.В. Ус, Т.О. Федоренко, Є.О. Медведкіна. К., НІСД, 2012. 46 с.
6. Власов В.І. Глобалістика: історія, теорія: [монографія] у 2-х т. / В.І. Власов, ННЦ «ІАЕ», ДНСТБ НААН; наук.ред.акад. НАН України О.Г. Білоруса та чл.-кор. НААН України В.А. Вергунова. Вінниця: НІЛАН Лтд, 2012. 856 с.

7. Гелд Д. Глобалізація /антиглобалізація / Гелд Д., Мак-Грю Е.; Пер. з англ. К.: К.І.С., 2004. 180 с.
8. Енергетична стратегія України до 2030 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/doccatalog/>
9. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: [монографія] / Д.Г. Лук'яненко. К.: Національний підручник, 2008. 220 с.
10. Міжнародний трансфер технологій: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / Дідківський М.І. К., 2011. 365 с.
11. Орехова Т.В. Транснаціоналізація економічних систем в умовах глобалізації: монографія / Т.В. Орехова; Під ред. Макогона. Донецьк: ДонНУ, 2007. 394 с.
12. Орехова Т.В. Трансформація процесу транснаціоналізації в умовах зростання невизначеності глобального економічного середовища: монографія / Ю.В. Макогон, К.В. Лисенко, М.О.Чорноусова, Н.А. Ємельянова., І.О. Шульга. Донецьк: ДонНУ, 2011. 652 с.
13. Поручник А.М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: монографія. К.: КНЕУ, 2008. 352 с.
14. Поручник А.М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі: монографія / А.М.Поручник. К.: КНЕУ, 2008. 352 с.
15. Спільний європейський економічний простір: гармонізація міжрегіональних суперечностей: монографія / За заг. редакцією Д.Г.Лук'яненка, В.І.Чужикова. К.: КНЕУ, 2007. 544 с.
16. Транснаціональні корпорації: підручник / Д.Г. Лук'яненко та ін. Донецьк: «Сучасний друк», 2013. 633 с.
17. Філіпенко А.С. Теорія міжнародної економічної політики: навч.посіб. К.: АКАДЕМВИДАВ. 2013. 216 с.
18. Панченко Є.Г., Швидкий О.А., Кір'яков Д.І., Лук'яненко О.Д. Корпоративні стратегії у глобальному нафтогазовому бізнесі: навч.посібник / Є.Г. Панченко, О.А. Швидкий, Д.І. Кір'яков, О.Д. Лук'яненко; за заг. ред. д.е.н., професор Є.Г. Панченка, О.А.Швидкого. К.: КНЕУ. 2013.

Індекс глобальної конкурентоспроможності

Індекс глобальної конкурентоспроможності (позиції України за основними складовими)		2014-2015 (серед 144 країн)	2015-2016 (серед 140 країн)
		76	79↓
1		2	3
Основні вимоги		87	101↓
ІНСТИТУЦІЇ		130	↑130
	Державні установи	131	↑130
	- право власності	135	↑131
	- етика і корупція	120	↑107
	- зловживання впливом	131	↑125
	- марнотратство державних витрат	138	↑134
	- безпека	124	132↓
	Приватні установи	120	↑110
	- корпоративна етика	98	↑76
	- підзвітність	127	130↓
ІНФРАСТРУКТУРА		68	69↓
	Транспорта інфраструктура	88	91↓
	- якість усієї інфраструктури	75	82↓
	- якість доріг	139	↑132
	- якість залізничної інфраструктури	25	28↓
	- якість портової інфраструктури	107	108↓
	- якість інфраструктури повітряного транспорту	99	↑97
	Електрика і телефонна інфраструктура	51	54↓
	- якість постачання електроенергії	69	75↓
	- кількість абонентів мобільного зв'язку/ 100 жителів	33	↑32
	- кількість абонентів фіксованого зв'язку/ 100 жителів	45	↑44

Продовження додатку А

1	2	3
МАКРОЕКОНОМІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	105	134↓
Валові національні заощадження, % від ВВП	134	↑124
Інфляція, зміна за рік у %	75	134↓
Державний борг, % від ВВП	66	110↓
ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я ТА ПОЧАТКОВА ОСВІТА	43	45↓
Охорона здоров'я	82	82
- рівень захворюваності на туберкульоз / на 100 000 жителів	90	↑88
- поширеність ВІЛ, % дорослого населення	106	↑104
- вплив ВІЛ / СНІДу на роботу	86	↑84
- дитяча смертність / 1000 новонароджених	54	↑53
- очікувана тривалість життя	88	↑87
Початкова освіта	32	34↓
- якість початкової освіти	40	45↓
- зарахування до початкової освіти	31	33↓
Підсилювачі продуктивності	67	↑65
ВИЩА ОСВІТА І ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА	40	↑34
Частка освіти	14	14
- зарахування до закладів середньої освіти	41	↑39
- зарахування до закладів вищої освіти	13	14↓
Якість освіти	65	↑46
- якість освітньої системи	72	↑54
- якість математичної та природничої освіти	30	38↓
- якість шкіл менеджменту	88	↑87
- доступ до Інтернету в школах	67	↑44

Продовження додатку А

1		2	3
	Навчання за місцем роботи	88	↑74
	- доступність спеціалізованих науково-дослідних і навчальних	84	↑78
	- ступінь підготовки персоналу	92	↑74
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ТОВАРІВ		112	↑106
	Конкуренція	125	↑122
	Якість умов попиту	70	↑68
ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКУ ПРАЦІ		80	↑56
	Гнучкість	89	↑66
	- гнучкість визначення заробітної	77	↑71
	- вплив оподаткування на стимули до роботи	135	↑121
	Використання талантів	70	↑58
	- здатність країни утримувати	132	↑114
	- здатність країни залучати таланти	130	↑97
РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО РИНКУ		107	121↓
	Ефективність	109	113↓
	- наявність фінансових послуг	102	↑101
	- доступність фінансових послуг	123	123
	- фінансування через місцевий	108	118↓
	- простота доступу до кредитів	87	87
	- наявність венчурного капіталу	97	102↓
	Надійність і довіра	100	120↓
	- міцність банків	138	140↓
	- регулювання фондових бірж	127	135↓
ТЕХНОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ		85	86↓
	Технологічні запозичення	114	↑103
	- наявність новітніх технологій	113	↑96
	- освоєння технологій на рівні	100	100
	- прямі зовнішні інвестиції та	127	↑117

Продовження додатку А

1		2	3
	Використання інформ.-телеком.	69	80↓
	- інтернет користувачі, %	82	↑80
	- абоненти фіксованого широкосмугового Інтернету / на 100 жителів	68	72↓
	- пропускна здатність Інтернету,	50	64↓
	- активні абоненти мобільного	107	121↓
РОЗМІР РИНКУ		38	45↓
	Розмір внутрішнього ринку	37	46↓
	Розмір іноземного ринку	38	39↓
	Інновації та фактори вдосконалення	92	↑72
ВІДПОВІДНІСТЬ БІЗНЕСУ		99	↑91
	Чисельність місцевих постачальників	80	↑61
	Якість місцевого постачальника	83	↑80
	Ширина лацюга створення вартості	79	↑70
	Управління міжнародним	82	86↓
	Модернізація виробничого процесу	95	↑68
	Межі маркетингу	79	81↓
ІННОВАЦІЇ		81	↑54
	Здатність до інновацій	82	↑52
	Якість науково-дослідних інститутів	67	↑43
	Витрати компаній на дослідження і	66	↑54
	Співпраця університетів та	74	74
	Державні закупівлі	123	↑98
	Наявність вчених та інженерів	48	↑29

Окремі показники людського розвитку регіонів світу*

Регіон	ВВП на душу населення, US\$, 2005 р.	Кількість людей, що хронічно недоїдають, %, 2002/04 рр.	Дитяча смертність, на 1 тис. чол., 2005 р.	Рівень писемності серед дорослих, %, 1995–2005 рр.	Кількість людей, що не мають постійного доступу до питної води, %, 2004 р.	Кількість людей, що мають можливість користування телефонними лініями, на 1 тис. чол. 2005 р.	Кількість користувачів інтернету, на 1 тис. чол., 2005 р.
Країни, що розвиваються	5,282	17	57	76.6	79	132	86
Найменш розвинуті країни	1,499	35	97	53.9	59	9	12
Арабські країни	6,716	0	46	70.3	86	106	88
Східна Азія і країни Тихого океану	6,604	12	25	90.7	79	223	106
Латинська Америка та Кариби	8,417	10	26	90.3	91	0	156
Південна Азія	3,416	21	60	59.5	85	51	52
Субсахарська Африка	1,998	32	102	60.3	55	17	26
Центральна, Східна Європа та СНД	9,527	0	22	99.0	94	277	185
Країни ОЕСР	29,197	0	9	0	99	441	445
Країни ОЕСР з великим рівнем доходу	33,831	0	5	0	100	0	524
Світ в цілому	9,543	17	52	78.6	83	180	136

*Складено за матеріалами Human Development Report 2007/2008. Fighting climate change: Human solidarity in a divided world (<http://hdr.undp.org/en/statistics/data/>).

Додаток В

Поділ найбільших ТНК за виробничою спеціалізацією у 2014 р.

Сфера діяльності	Кількість ТНК	Країни-засновники
Видобуток нафти і газу	43	США, Китай, Росія
Банківсько-фінансова	71	США, Китай, Австралія
Виробництво харчової продукції	9	Швейцарія, США, Великобританія
Високотехнологічне виробництво	16	США, Японія, Тайвань
Виробництво автомобілів, запчастин	17	Японія, Німеччина, США
Фармацевтика та біотехнології	22	Швейцарія, Франція
Сфера роздрібно́ї торгівлі	17	США, Іспанія, Мексика

Додаток Г

Найбільші корпорації світу за розміром прибутку

Місце в рейтингу	Компанії	Дохід млн. дол. США	Прибуток млн. дол. США	Кількість працівників
1	Wal-Mart Stores	421,849	16,389	2,100,000
2	Royal Dutch Shell	378,152	20,127	97,000
3	Exxon Mobil	354,674	30,460	103,700
4	BP	308,928	-3,719	79,700
5	Sinopec Group	273,422	7,629	640,535
6	China National Petroleum	240,192	14,367	1,674,541
7	State Grid	226,294	4,556	1,564,000
8	Toyota Motor	221,760	4,766	317,716
9	Japan Post Holdings	203,958	4,891	233,000
10	Chevron	196,337	19,024	62,196

ТОП-10 ТНК за негативним впливом на навколишнє середовище у 2013 р.

№ п/п	Назва ТНК	Галузь	Країна походження	Негативний вплив
1	British Petroleum	Нафтовидобуток	Велика Британія	Нафтовидобуток в екологічно чистих місцях (Арктика та Аляска), що закінчився катастрофою – вибухом нафтової платформи Deepwater Horizon. 2010, Мексиканська затока. Розлив нафти став найбільшим в історії США – найбільша техногенна катастрофа по негативному впливу на екологічну обстановку. Організація шкідливого виробництва в Перу та Анголі.
2	Shell Oil	Нафтовидобуток	Велика Британія, Нідерланди	Нафтовидобуток у Нігерії
3	Siemens	Електротехніка, електроніка	Німеччина	Ядерне будівництво, яке порушує природний баланс та активна розробка МОКС-програми (МОХ-топливо (Mixed-Oxide fuel)) – ядерне паливо.
4	McDonald's	Швидке харчування	США	Хімічні харчові добавки. Яскравий приклад негативного впливу глобалізації.
5	Exxon Mobil Corporation	Нафтовидобуток	США	Порушення екобалансу (катастрофа Exxon Valdez, Аляска, США, 1989 р. Наслідки: банкрутство компаній, занепад рибної ловлі, туризму. Одна з найбільш руйнівних для екології катастроф). Вплив на глобальний клімат планети.

Продовження додатку Д

6	Nestle SA	Виробництво харчових продуктів	Швейцарія	Безвідповідальний маркетинг (виробництво і розповсюдження неякісного дитячого молока та харчування). Бойкот Nestle – компанія проти швейцарської корпорації Nestle.[10]
7	Jonson & Jonson	Виробництво побутової хімії, лікарських засобів	США	Безвідповідальний маркетинг (продаж шкідливих лікарських препаратів).
8	Philip Morris	Виробництво тютюнових продуктів	США	Пропаганда тютюнопаління. Використання генетично модифіковані компоненти у виробництві продуктів харчування.
9	PEPSICO Inc.	Виробництво прохолодних напоїв	США	Порушення прав споживачів. Застосування хімічних добавок.
10	Coca-Cola	Виробництво прохолодних напоїв	США	Застосування трансгенних компонентів, хімії. Використання технологій охолодження з вивільненням у навколишнє середовище газів, що руйнують озоновий шар і викликають «парниковий ефект». брудного виробництва в країни Третього Світу, в т.ч. до Росії та України.

Динаміка витрат деяких ТНК на екологічну політику

Компанія \ роки	2009	2010	2011	2012
США (млрд. дол.)				
General Motors	12,0	10,2	9,4	9,2
Ford Motors	9,0	7,5	6,8	6,2
Mobil Oil	6,0	4,7	4,4	5,2
Chevron	3,9	3,8	3,6	3,5
Японія (млрд. йен)				
Mitsubishi Oil	320	480	525	566
Monsanto	119	132	146	152
Hitachi	3,8	4,5	6,0	6,4
Matsushita	3,0	3,6	4,4	4,8
Європа (млрд. євро)				
Siemens (Німеччина)	4,2	4,9	6,7	7,1
Daimler Chrysler (Німеччина – США)	3,9	4,0	4,3	5,8
Alcatel (Франція)	3,0	3,1	3,8	4,9
Royal Dutch Shell (Нідерланди – Великобританія)	2,2	2,3	2,7	2,9

Рівень бідності за різними групами населення

Параметр	2005	2010	2013	2015
Частка населення, чиє добове споживання є нижчим за 5,05 дол. США (4,30 дол. США) за ПКС, %	9,0	2,5	1,9	0,5
Частка бідного населення за національним критерієм, %	27,1	24,1	24,5	25,0
Частка бідних серед дітей, %	33,7	32,7	32,6	29,0
Частка бідних серед працюючих осіб, %	22,3	19,7	20,0	15,0
Частка населення чиє споживання є нижчим за рівень фактичного прожиткового мінімуму, %	38,7	23,5	22,1	7,0

Додаток К

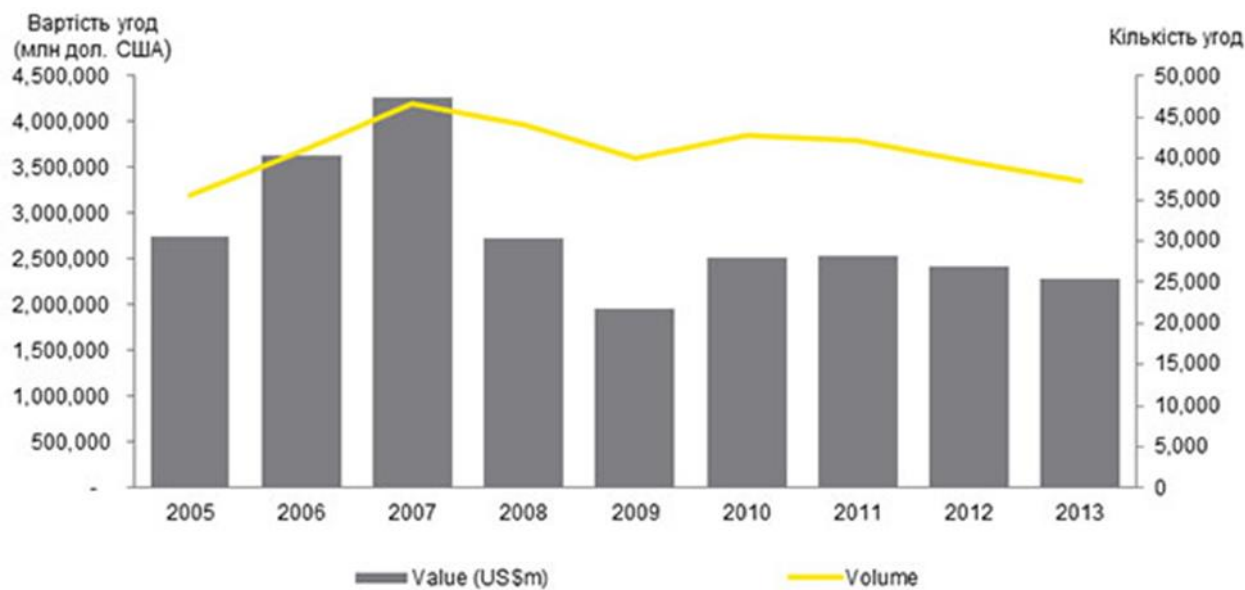
Рівень бідності в 2012-2014 роки, за регіонами України, %

Регіони	За відносним критерієм		
	2012	2013	2014
Вінницька	22,4	20,7	24,7
Волинська	32,3	37,3	35,3
Дніпропетровська	28,8	26,7	27,4
Донецька	21,9	21,0	25,3
Житомирська	37,5	31,6	38,7
Закарпатська	31,5	26,4	21,6
Запорізька	15,6	15,1	15,6
Івано-Франківська	25,8	31,1	26,4
Київська (без м. Київ)	22,6	23,9	23,5
Кіровоградська	37,8	44,6	32,2
Луганська	29,2	21,6	25,9
Львівська	33,1	30,5	29,8
Миколаївська	19,1	17,1	18,6
Одеська	26,7	35,0	33,2
Полтавська	19,5	32,0	23,8
Рівненська	39,2	45,6	46,1
Сумська	22,5	37,1	36,0
Тернопільська	35,0	44,0	43,3
Харківська	15,5	18,1	17,3
Херсонська	23,8	26,3	30,3
Хмельницька	36,0	31,8	30,2
Черкаська	14,3	20,8	15,6
Чернівецька	24,8	35,9	19,1
Чернігівська	23,6	21,7	17,9
М. Київ	6,4	9,1	6,4
Україна	24,5	26,1	25,4

Світовий ринок злиття і поглинання 2009 – 2014 рр.

Рік	Кількість угод М&А	Загальна вартість угод М&А (\$ млн.)
2014	71 811	3 450 462
2013	72 523	3 232 450
2012	72 384	3 401 854
2011	72 879	3 390 241
2010	74 410	3 726 174
2009	69 929	4 213 576

Активність на світовому ринку злиттів і поглинань
за кількістю та вартістю угод

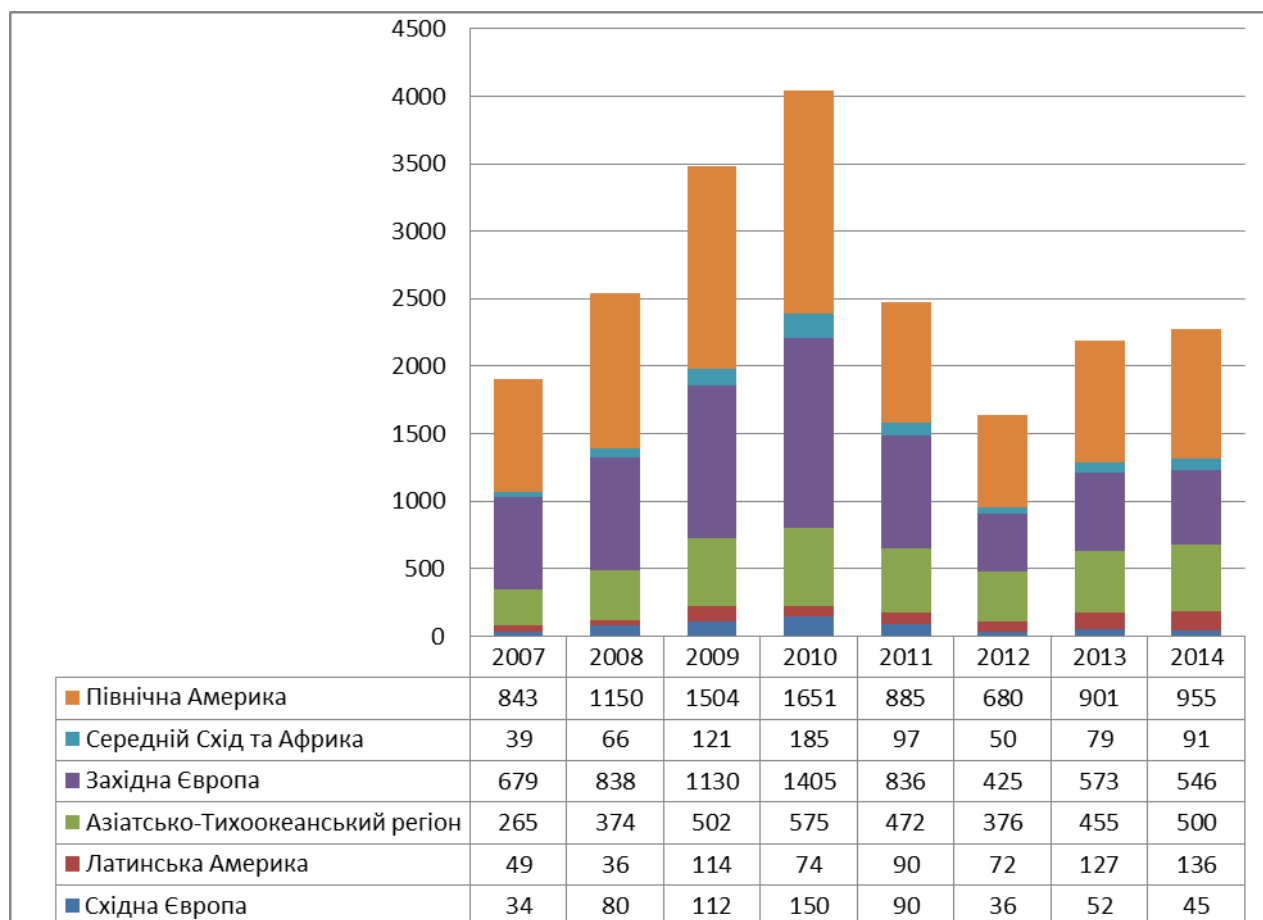
Найбільші М&А угоди XXI століття

Об'єкт М&А-угоди/ покупець (ініціатор)	Рік	Обсяг угоди, \$ млрд	Сектор
Time Warner/AOL	2000	164,75	Медіа
Rio Tinto/BHP Billiton	2007	152	Енергетика
ABN Ambro Holdings/Royal Bank of Scotland	2007	95,6	Фінанси
Warner Lambert/Pfizer	2000	93,4	Медицина і фармацевтика
SmithKline Beecham/GlaxoWellcom	2000	75,96	Медицина і фа- рмацевтика
Shell Transport&Trading/Royal Dutch Petroleum	2004	74,35	Енергетика
BellSouth Corp./AT&T Inc	2006	72,67	Телекомунікації
AT&A Broadband/Comcast	2001	72,04	Телекомунікації
Wyeth/Pfizer Inc.	2009	63,266	Медицина і фармацевтика
Aventis SA/Sanofi-Synthelabo SA	2004	60,24	Медицина і фармацевтика

Галузева структура міжнародних злиттів і поглинань
в 2002 – 2014 роках

Сектори	2002	2008	2014
Фінансовий сектор, %	23	28	18
Сектор циклічних споживчих товарів (послуг), %	20	20	10
Сектор нециклічних споживчих товарів (послуг), %	9	7	16
Енергетика, %	7	9	15
Телекомунікації, %	14	11	10
Важка, легка промисловість, %	11	8	11
Комунальні послуги, торгівля, інші сфери обслуговування, %	8	5	6
Сировинний сектор, %	5	8	9
Технологічний сектор, %	3	3	4
Інші, %	0,5	1	1

Обсяги М&Аугод за регіонами світу

Порівняльна характеристика заявлених і завершених трансакцій зі злиттів
і поглинань у світі

Регіон	2014 рік			
	Вартість, млн дол.		Кількість угод	
	Заявлені	Завершені	Заявлені	Завершені
Світ у цілому	1264216	744015	15025	10060
Америка	641830	333197	5246	3973
Північна Америка:	622359	315083	4959	3781
Канада	29968	26097	737	447
США	592391	288986	4222	3334
Європа	403431	300835	4618	3157
Східна Європа	32271	18047	454	254
Західна Європа	371159	282788	4164	2903
Франція	34541	34586	455	353
Німеччина	62450	24820	567	396
Велика Британія	97809	92003	1130	900
Країни АТР	100933	74001	3698	1955
Південно-Східна Азія	17654	11984	996	649
Північна Азія:	38378	18919	1343	470
Китай	11812	3764	804	205
Гонконг	8103	5419	386	198
Японія	108846	30912	1196	841
Африка/Середній Схід	9176	5069	267	134

Додаток Р

Рейтинг країн за показниками Індексу екологічної стійкості за 2014 рік

Рейтинг	Країна	Зміна значення індексу за 2005-2014 рр. (%)	Рейтинг	Країна	Зміна значення індексу за 2005-2014 рр. (%)
1	Швейцарія	0,8	90	Нікарагуа	5,14
2	Люксембург	3,02	91	Ліван	0,34
3	Австралія	2,32	92	Алжир	2,48
4	Сінгапур	0,94	93	Аргентина	6,42
5	Чехія	3,47	94	Зімбабве	4,05
6	Німеччина	1,89	95	Україна	5,44
7	Іспанія	1,82	96	Антигуа і Барбуда	4,51
8	Австрія	1,82	97	Гондаурас	7,05
9	Швеція	1,3	98	Гватемала	8,63
10	Норвегія	2,79	99	Оман	8,42

Значення Індексу екологічної стійкості України та його складові за 2014 рік

Назва показника	Значення	Рейтинг
Індекс екологічної стійкості	49,01	95
Вплив довкілля на здоров'я	83,06	65
Якість повітря	84,76	71
Вода і санітарні умови	65,31	62
Водні ресурси	14,7	73
Сільське господарство	62,03	107
Ліси	32,52	67
Запаси риби	25,3	50
Біорізноманіття і середовище існування	41,46	119
Клімат і енергія	27,78	110

Аспекти впливу діяльності ТНК на економіку України

Позитивні аспекти	Негативні аспекти
Динамічний розвиток торгівлі	Тиск ТНК на уряд для задоволення власних інтересів
Значні інвестиційні надходження	Значна фінансова залежність від стратегій ТНК
Підвищення якості виробничої стандартизації	Домінування над національними виробниками
Поповнення доходів бюджету за рахунок додаткових податкових надходжень	Значне споживання невідновлюваних природних ресурсів
Модернізація підприємств за рахунок впровадження інновацій	Шкідливе виробництво
Розширення ринку зайнятості	Захоплення ТНК найбільш розвинутих та перспективних сегментів внутрішнього ринку
Розвиток експорту через світові транснаціональні структури	Звуження інвестиційного потенціалу через вивезення капіталу, транснаціональні злиття і поглинання
Залучення зарубіжного досвіду ефективного менеджменту	Технологічна консервація економіки через використання трансфертних цін ТНК
Формування позитивного міждержавного іміджу держави	Стимування національного експорту через монопольні позиції ТНК

Індекс економічної свободи

Рік дослідження (к-сть країн оцінювання)	Місце в рейтингу	Індекс економічної свободи	Верховенство права		Обмежений уряд	
			Захист прав власності	Свобода від корупції	Фіскальна свобода	Державні витрати
2016 (178)	162	46,8	25,0	26,0	78,6	30,6
2015 (178)	162	46,9	20,0	25,0	78,7	28,0
2014 (178)	155	49,3	30,0	21,9	79,1	37,5
2013 (177)	161	46,3	30,0	23,0	78,2	29,4
2012 (179)	163	46,1	30,0	24,0	78,2	29,4
2011 (179)	164	45,8	30,0	22,0	77,3	32,9
2010 (179)	162	46,4	30,0	25,0	77,9	41,1

Складові індексу економічної свободи

Рік дослідження (к-сть країн оцінювання)	Регуляторна ефективність			Відкритість ринків		
	Свобода бізнесу	Свобода ринку праці	Монетарна свобода	Свобода торгівлі	Свобода інвестицій	Фінансова свобода
2016 (178)	56,8	47,9	66,9	85,8	20,0	30,0
2015 (178)	59,3	48,2	78,6	85,8	15,0	30,0
2014 (178)	59,8	49,8	78,7	86,2	20,0	30,0
2013 (177)	47,6	49,9	71,0	84,4	20,0	30,0
2012 (179)	46,2	51,2	67,7	84,4	20,0	30,0
2011 (179)	47,1	50,0	63,2	85,2	20,0	30,0
2010 (179)	38,7	57,7	61,2	82,6	20,0	30,0

Додаток Ц

Рейтинг країн за індексом економічної свободи

Країна	Місце в рейтингу	Індекс економічної свободи	Верховенство права		Обмеження уряду	
			Захист прав власності	Свобода від корупції	Фіскальна свобода	Державні витрати
Грузія	23	72,6	40,0	52,0	87,6	75,3
Литва	13	75,2	65,0	58,0	92,9	63,8
Польща	39	69,3	65,0	61,0	75,5	46,5
Угорщина	58	66,0	45,0	54,0	78,7	26,7
Казахстан	68	63,6	30,0	29,0	93,0	87,7
Туреччина	79	62,1	40,0	45,0	75,2	55,6
Молдова	117	57,4	40,0	35,0	85,4	55,6
Росія	153	50,6	20,0	27,0	82,2	56,2
Білорусь	157	48,8	20,0	31,0	88,6	44,8
Україна	162	46,8	25,0	26,0	78,6	30,6

Додаток Ш

Рейтинг країн за складовими індексом економічної свободи

Країна	Регуляторна ефективність			Відкритість ринків		
	Свобода бізнесу	Свобода ринку праці	Монетарна свобода	Свобода торгівлі	Свобода інвестицій	Фінансова свобода
Грузія	86,5	75,7	80,5	88,6	80,0	60,0
Литва	80,0	60,0	84,6	88,0	80,0	80,0
Польща	68,7	58,0	85,2	88,0	75,0	70,0
Угорщина	70,6	63,8	88,3	88,0	75,0	70,0
Казахстан	72,3	82,7	74,0	77,4	40,0	50,0
Туреччина	65,4	48,6	71,5	84,4	75,0	60,0
Молдова	64,6	39,3	76,0	73,6	55,0	50,0
Росія	72,2	57,6	62,9	72,4	25,0	30,0
Білорусь	69,0	74,9	50,4	79,0	20,0	10,0
Україна	56,8	47,9	66,9	85,8	20,0	30,0

Показники, що сприяють розвитку економічної свободи

Показники, що сприяють розвитку	Бал	Місце	Зміна
Свобода торгівлі	84,4	48	↑
Показники, що стримують розвиток	Бал	Місце	Зміна
Державні витрати	29,4	154	=
Свобода інвестицій	20	154	↑
Свобода бізнесу	47,6	148	↑
Свобода від корупції	23	149	↓

Лідери рейтингу за індексом економічної свободи

2015 рік		
1.	 Гонконг	89,6
2.	 Сінгапур	89,4
3.	 Нова Зеландія	82,1
4.	 Австралія	81,4
5.	 Швейцарія	80,5
6.	 Канада	79,1
7.	 Чилі	78,5
8.	 Естонія	76,8
9.	 Ірландія	76,6
10.	 Маврикій	76,4

Рейтинг пострадянських країн за індексом економічної свободи

2015 рік		
Країни із в основному вільною економікою		
8.	 Естонія	76,8
15.	 Литва	74,7
22.	 Грузія	73,0
Країни з помірно вільною економікою		
37.	 Латвія	69,7
52.	 Вірменія	67,1
69.	 Казахстан	63,3
82.	 Киргизстан	61,3
85.	 Азербайджан	61,0
Країни із в основному невольною економікою		
111.	 Молдова	57,5
140.	 Таджикистан	52,7
143.	 Росія	52,1
Країни з невольною економікою		
153.	 Білорусь	49,8
160.	 Узбекистан	47,0
162.	 Україна	46,9
172.	 Туркменістан	41,4

Навчальне видання

*Вдовенко Н. М., Коробова Н. М., Перегуда Ю. А.,
Сокур Л. В., Яцун А. Г.*

*Методичні вказівки до вивчення дисципліни «Глобальна
економіка» для здобувачів другого (магістерського) рівня
вищої освіти спеціальності*

*051 «Економіка» ОПП «Економіка підприємства»,
ОПП «Економічна кібернетика»*

За авторською редакцією
Комп'ютерна верстка – Яцун А. Г.

Підписано до друку 11.04.2024 року.
Ум. друк. арк. 13,4.
Наклад 50 прим.

Формат 60x84/16
Зам. № 240220

Віддруковано у редакційно-видавничому відділі НУБіП України.
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041, тел.: 527-81-55.